

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ IŞIĞINDA
ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ERKEN TUNÇ ÇAĞI
TOPLUM YAPISI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEVHİDE ÖZESER

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ IŞIĞINDA
ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ERKEN TUNÇ ÇAĞI
TOPLUM YAPISI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEVHİDE ÖZESER

PROF.DR. AYŞE TUBA ÖKSE

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 10.02.2021/5

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

İnsan hayatında değişmeyen tek gerçek Şey olan ölüm, kimileri için başlangıcı, kimileri için ise sonu ifade etmektedir. Ölüm sonrası varlığın ne olacağı düşüncesi hemen her inanışta, farklı biçimlerde de olsa ölümden sonra yaşam inancını meydana getirmiştir. Toplumda, bu inanç doğrultusunda ölenlerin yakınlarının yaşadığı yoksunluğun olumsuz etkilerini dengelemek ve yeniden hayata bağlanmalarını sağlamak amacıyla çeşitli ölüm uygulamalarının gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu tez çalışmasında da Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerinde yaşamış insanların benimsediği ölü gömme gelenekleri ışığında toplum yapısı, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerin diğer dalları tarafından desteklenerek analiz edilmiştir.

Yalnızca tez oluşum sürecinden savunma sürecine kadar değil, öğrencisi olduğum ilk andan bu zamana kadar her daim elini omzumda hissettiğim, gece-gündüz demeden her çağrımı yanıtlayıp, fikirleriyle, bilgisiyle, güzelliğiyle ve en önemlisi varlığıyla yolumu aydınlatan, anne şefkatini, ilgisini öğrencilerine hissettirmekten kaçınmayan, tez danışmanım ve kıymetli hocam Prof. Dr. Ayşe Tuba Ökse'ye teşekkürlerimi sunarım. Hayatıma dokunduğu için kendisine minnettarım.

Tez çalışmamı ayrıntılı biçimde inceleyip, önerilerde bulunan, Oymaağaç Höyük'ün 2018 kazı sezonunda birlikte çalışma şansı bulduğum, değerli jüri üyesi hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Yılmaz'a katkılarından ötürü teşekkür ederim.

İstemenin başarmanın yarısı değil tamamı olduğunu bizlere gösteren, gülyüzlerini, önerilerini ve desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Şengül Aydıngün, Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross ve Prof. Dr. Füsün Tülek'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte fikirlerini sunmada cömert olan, tez çalışmamı içerik ve biçim yönünden kendi teziymiş gibi inceleyen çiçek dostum Dürdane Kaya'ya, tez çalışmamdaki çetrefilli kısımlardaki emeği ve varlığı için Kayalıpınar Kazısı'nın bana kattığı güzel dostum Özlem Heper'e, her daim yanımda olan Beril Bar'ıma, bana yüreğini ve evini açan, kendi ailesinden ayırmayan, kan bağımız olmasa da "öz

ablam” Gülşah Gümüş’e, güzel kahveleri, yemekleri, sabrı ve varlığı için “yol arkadaşım” Doğan Güneş Toksöz’e teşekkürü borç bilirim.

Gece-gündüz demeden çevirilerimi yapan sevgili dostum Akio Alsu ve Kayalıpınar’ın bana kattığı diğer güzel dostum Riko Sussengut’a, antropolojik değerlendirmelerimde yardımcı olan Kübra Kırman’a, tez çalışmama sağladıkları biçimsel katkılar için Sercan Özgen ve Hira Nur Gülbiçen’e, felsefi konularda saatlerce tartıştığım dostlarım Arif Anıl Özdil ve Hüseyin Metin Toker’e, “Sen halledersin!” gücünden ötürü Adem Kanar’a, çalıştığı kurumun öğretmenler odasını tek lafiyla organize eden çocukluk arkadaşım Asuhan Pehlivan’a, pandemi nedeniyle kaynak bulmada çektiğim sıkıntıyı önerileriyle sonlandıran Serkan Öznur’a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak maddi, manevi her imkânı sağlayan, bana her daim inanan, anneliğin yanında babalığı da üstlenen toprak kadar yüce annem Aysun Açıkgöz’e, dünyalar güzeli canım anneannem Ayten Açıkgöz’e ve ışıklar ülkesindeki teyzem Işıl Açıkgöz’e sonsuz teşekkürlerimle...

Tevhide ÖZESER

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XI
RESİMLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİK LİSTESİ	XV
TABLO LİSTESİ	XVI
HARİTA LİSTESİ	XVII
PLAN LİSTESİ	XVIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. ÖLÜM VE ÖLÜMDEN SONRA YAŞAM	4
1.1. ÖLÜM OLGUSU VE PSİKANALİZ.....	4
1.1.1. Ölüm ve Korku	6
1.1.2. Ölüm ve Yaşam Dürtüsü.....	7
1.2. İNANÇ BAĞLAMINDA ÖLÜM HAKKINDA DÜŞÜNCELER.....	8
1.2.1. Din ve Tanrı Kavramı	8
1.2.2. Ölümden Sonra Yaşam İnanç ve Ruh	10
1.2.3.Ölü Gömme ve Anma	12
İKİNCİ BÖLÜM	15
2. COĞRAFYA VE KRONOLOJİ.....	15
2.1. FİZİKİ COĞRAFYA.....	15
2.2. İKLİMSEL ÖZELLİKLER.....	16
2.3. KRONOLOJİ	18
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	21
3. MEZAR VE MEZARLIKLAR.....	21
3.1. ORTA KARADENİZ BÖLGESİ KARA KESİMİ	21
3.1.1. Devret/Kanatpınar	21
3.1.2. Doğantepe/Zara.....	22
3.1.3. Göller ve Oymaağaç	22
3.1.4. Balıbağı	23

3.1.5. Salur	23
3.1.6. Alaca Höyük	23
3.1.7. Boğazköy/ Büyükkale	23
3.1.8. Kalınkaya/Toptaştepe.....	24
3.1.9. Kuşsaray	24
3.1.10. Resuloğlu	24
3.1.11. Yenihayat.....	24
3.1.12. Maşat Höyük	25
3.2. ORTA KARADENİZ BÖLGESİ KIYI KESİMİ.....	25
3.2.1. İkiztepe.....	26
3.2.2. Kavak/Kaledoruğu	26
3.2.3. Tekeköy/Tekkeköy.....	26
3.2.4. Horoztepe.....	27
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	28
4.ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ	28
4.1. MEZARLARIN KONUMU	28
4.1.1. Yerleşim İçi (İntramural).....	29
4.1.1.1. Kara Kesimi	29
4.1.1.2. Kıyı Kesimi	30
4.1.1.3. Değerlendirme.....	31
4.1.2. Yerleşim Dışı (Ekstramural).....	31
4.1.2.1. Kara Kesimi	31
4.1.2.2. Kıyı Kesimi	32
4.1.2.3. Değerlendirme.....	33
4.2. MEZAR TIPLERİ	33
4.2.1. Basit Toprak Mezarlar	33
4.2.1.1. Kara Kesimi	33
4.2.1.2. Kıyı Kesimi	35
4.2.2. Pişmiş Toprak Kap Mezarlar	36
4.2.2.1. Küp Mezarlar	36
4.2.2.1.1. Kara Kesimi	36
4.2.2.1.2. Kıyı Kesimi	38
4.2.2.2. Çömlek Mezarlar	38

4.2.2.2.1. Kara Kesimi	38
4.2.2.2.2. Kıyı Kesimi	39
4.2.3. Sanduka Mezarlar	39
4.2.3.1. Taş Sanduka Mezarlar	39
4.2.3.1.1. Kara Kesimi	39
4.2.3.1.2. Kıyı Kesimi	40
4.2.3.2. Ahşap Sanduka Mezar	40
4.2.3.2.1. Kara Kesimi	40
4.2.3.2.2. Kıyı Kesimi	40
4.2.3.3. Kerpiç Sanduka Mezar	40
4.2.3.3.1. Kara Kesimi	40
4.2.3.3.2. Kıyı Kesimi	40
4.2.4. Oda Mezarlar	41
4.2.4.1. Kara Kesimi	41
4.2.4.2. Kıyı Kesimi	41
4.2.5. Değerlendirme	43
4.3. GÖMME BİÇİMİ	44
4.3.1. Yatırılış Biçimi	44
4.3.1.1. Kara Kesimi	48
4.3.1.2. Kıyı Kesimi	49
4.3.1.3. Değerlendirme	49
4.3.2. Birey Sayısı	50
4.3.2.1. Tekli Gömme	50
4.3.2.1.1. Kara Kesimi	50
4.3.2.1.2. Kıyı Kesimi	51
4.3.2.2. İkili Gömme	51
4.3.2.2.1. Kara Kesimi	51
4.3.2.2.2. Kıyı Kesimi	52
4.3.2.3. Çoklu Gömme	52
4.3.2.3.1. Kara Kesimi	52
4.3.2.3.2. Kıyı Kesimi	53
4.3.2.4. Değerlendirme	53
4.3.3. Yönlendirme	54

4.3.3.1. Mezarların Yönü.....	54
4.3.3.1.1. Kara Kesimi	54
4.3.3.1.2. Kıyı Kesimi.....	57
4.3.3.2. Bireyin Yönü	59
4.3.3.2.1. Kara Kesimi	59
4.3.3.2.2. Kıyı Kesimi.....	60
4.3.3.3. Yüzün Yönü.....	60
4.3.3.3.1. Kara Kesimi	60
4.3.3.3.2. Kıyı Kesimi.....	61
4.3.4. Değerlendirme.....	61
4.4. ÖLÜ BİREYE UYGULANAN İŞLEMLER.....	62
4.4.1. Ölü Bireyin Sarılması veya Giydirilmesi.....	62
4.4.1.1. Kara Kesimi	62
4.4.1.2. Kıyı Kesimi.....	63
4.4.2. Aşı Boyası ile Kaplama.....	63
4.4.2.1. Kara Kesimi	63
4.4.2.2. Kıyı Kesimi.....	64
4.4.3. Değerlendirme.....	64
4.5. ÖLÜ YEMEĞİ VE HAYVAN KURBAN ETME	64
4.5.1. Kara Kesimi	65
4.5.2. Kıyı Kesimi.....	66
4.5.3. Değerlendirme.....	66
4.6. MEZAR EŞYASI	66
4.6.1. Kişisel Eşya.....	69
4.6.1.1. Takılar	69
4.6.1.1.1. Kara Kesimi	69
4.6.1.1.2. Kıyı Kesimi.....	72
4.6.1.2. Silah/Alet	73
4.6.1.2.1. Kara Kesimi	73
4.6.1.2.2. Kıyı Kesimi.....	75
4.6.2. Kaplar	76
4.6.2.1. Kara Kesimi	76
4.6.2.2. Kıyı Kesimi.....	78

4.6.3. Heykelcik, Figürin, İdol, Amulet.....	79
4.6.3.1. Kara Kesimi	79
4.6.3.2. Kıyı Kesimi	80
4.6.4. Törenselle Semboller	81
4.6.4.1. Kara Kesimi	81
4.6.4.2. Kıyı Kesimi	82
4.6.5. Müzik Aletleri	82
4.6.5.1. Kara Kesimi	82
4.6.5.2. Kıyı Kesimi	82
4.6.6. Dokuma Aletleri.....	83
4.6.6.1. Kara Kesimi	83
4.6.6.2. Kıyı Kesimi	83
4.6.7. Mobilya	83
4.6.7.1. Kara Kesimi	83
4.6.7.2. Kıyı Kesimi	84
4.6.8. Mezar Tipi- Mezar Eşyası İlişkisi	84
4.6.9. Değerlendirme.....	85
BEŞİNCİ BÖLÜM	87
5.TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME	87
5.1. MEZAR EŞYALARI DOĞRULTUSUNDA KRONOLOJİK TARTIŞMA	87
5.1.1. Kara Kesimi	88
5.1.2. Kıyı Kesimi.....	92
5.1.3. Değerlendirme.....	93
5.2. BÖLGESEL KARŞILAŞTIRMA.....	94
5.2.1. Kızılırmak Kavsı Güneyi	94
5.2.2. Batı ve İç Batı Anadolu Bölgesi	95
5.2.3. Doğu Anadolu Bölgesi	97
5.2.4. Kafkasya	99
5.2.5. Balkanlar	100
5.2.6. Değerlendirme.....	102
5.3. YÖNLENDİRMEDE FARKLILIKLAR.....	103
5.3.1. Kara Kesimi	103
5.3.2. Kıyı Kesimi	104

5.3.3. Yönlendirmede Olası Etkenler ve Önermeler.....	105
5.4. TOPLUM YAPISI.....	110
5.4.1. Antropolojik Veriler	110
5.4.1.1. Cinsiyet	111
5.4.1.1.1. Kara Kesim.....	111
5.4.1.1.2. Kıyı Kesim	114
5.4.1.2. Yaş	115
5.4.1.2.1. Kara Kesimi	115
5.4.1.2.2. Kıyı Kesimi	117
5.4.1.2.3. Değerlendirme.....	118
5.4.2. Toplum Yapısına İlişkin Göstergeler	119
5.4.2.1. Mezarların Konumu	119
5.4.2.2. Birey Sayısı	120
5.4.2.3. Mezar Tipleri	120
5.4.2.4. Mezar Eşyaları	121
5.4.2.5. Benzerlikler	122
5.4.2.6. Farklılıklar	123
5.4.3. Toplum Yapısına İlişkin Önermeler	124
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	130
RESİMLER	148
PLANLAR	173

ÖZET

İnsan toplulukları, en eski dönemlerden beri yaşamı toplu halde sürdürmüşler ve bir iş bölümü çerçevesinde yiyecek elde etme, korunma, üreme, hastalanma, sakatlanma, barınma gibi pek çok olguyu bir arada yaşamışlardır. Bu olgulardan birisi de kuşkusuz ölüm olgusudur. Ölümün bilinmezliği insanı derin düşüncelere itmiştir. Düşünceler sonucunda ise çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır. Ölümünden sonra yaşam inancı bu inanışlardan biridir. Bu inanç, toplumlarda ölü gömme geleneklerine yansımıştır. Çalışmada MÖ 3. binyılda, Orta Karadeniz Bölgesi'nde yaşamış toplumların analizi ölü gömme geleneklerinin ışığında yapılmaya çalışılmıştır. Bölge, kara ve kıyı kesim olmak üzere ikiye ayrılarak iki kesimin ölü gömme gelenekleri bakımından birbiriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilmiştir. Mezarların yönü, iki kesimde de toplumların farklı doğa unsurlarına kutsallık atfettiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra bölgenin kültürel ve ticari ilişkilerinin belirlenmesinde bölgesel karşılaştırmalardan faydalanılmıştır. Eldeki bulguların ve ölü gömme geleneklerinin yorumlanmasıyla, Orta Karadeniz Bölgesi toplumunda dikey hiyerarşinin yanında yatay hiyerarşinin varlığı da ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Orta Karadeniz, Erken Tunç Çağı, Ölü Gömme Gelenekleri, Toplum Yapısı, İnanç

ABSTRACT

Human communities have lived collectively since the earliest times and lived together in a division of labor, many phenomena such as obtaining food, protection, reproduction, illness, disability, and shelter. One of these phenomena is undoubtedly death. The obscurity of death has pushed people to deep thoughts. Various beliefs emerged as a result of these thoughts. Belief of life after death is one of these beliefs. This belief is reflected in the burial customs in societies. In this work, BC 3. In the millennium BC, the analysis of the societies that lived in the Central Black Sea Region was tried to be made in the light of burial traditions. The region was divided into two as land and coastal areas, and the similarities and differences between the two sections in terms of burial customs were evaluated. The direction of the tombs showed that the communities in both sections attributed holiness to different natural elements such as sun and mountains. In addition, regional comparisons were used to determine the cultural and commercial relations of the region. With the interpretation of the findings and burial traditions, the existence of horizontal hierarchy besides the vertical hierarchy in the Central Black Sea Region society has been revealed.

Keywords: Death, Central Black Sea, Early Bronze Age, Burial Customs, Society Structure, Belief

KISALTMALAR

Akt.	Aktaran
AraST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
ARCANE	Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean
ArkST	Arkeometri Sonuçları Toplantısı
Bkz.	Bakınız
Böl.	Bölüm
Çev.	Çeviren
Çiz.	Çizim
Ed.	Editör
Fig.	Figür
Foto.	Fotoğraf
JAS	Journal of Archeological Science
km	Kilometre
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev.	Levha
m	Metre
m²	Metrekare
MÖ	Milattan Önce
No	Numara
Oym.	Oymağaç
Şek.	Şekil
TAD	Türkiye Arkeoloji Dergisi
TAED	Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
vd.	Ve diğerleri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Basit Toprak Mezar (İbiş ve Durmuş, 2010: Res. 2).....	148
Resim 2: Pişmiş Toprak Kap Mezarlar (İbiş ve Durmuş, 2010: Res. 2).....	148
Resim 3: Sanduka Mezar.....	148
Resim 4: Oda Mezar.....	148
Resim 5: Devret, Basit Toprak Mezar (Türker vd., 2018: Res. 10).....	148
Resim 6: Kalınkaya, Basit Toprak Mezar (Zimmermann, 2007: Şek. 3d).....	149
Resim 7: İkiztepe, Basit Toprak Mezar (Bilgi, 2004b: Res. 6).....	149
Resim 8: Devret, Küp Mezarlar (Türker vd., 2018: Res. 11).....	149
Resim 9: Kalınkaya, Küp Mezar (Zimmermann, 2007: Şek. 3c).....	150
Resim 10: Resuloğlu, Küp Mezarlar (Yıldırım ve Ediz, 2005: Res. 4; 2008: Res. 3).....	150
Resim 11: Resuloğlu, Küp ve Çömlek Mezarlar (Yıldırım ve Ediz, 2007: Res. 3).....	150
Resim 12: Resuloğlu, Taş Sanduka Mezar (Yıldırım ve Ediz, 2006: Res. 2).....	150
Resim 13: Alaca Höyük Mezarları (Koşay ve Akok, 1966: Lev. 137b; Koşay, 1951: Lev. CXVII).....	151
Resim 14: Kalınkaya/Toptaştepe Taş Örgülü Yuvarlak Oda Mezar (Zimmermann, 2008: 194a).....	151
Resim 15: Horoztepe Oda Mezarı (Özgüç ve Akok, 1958: Plan 3).....	151
Resim 16: Yatırlı Biçimleri (Doğan-Salar, 2006: Şek. 24).....	152
Resim 17: Devret, İkili Gömme (Türker vd., 2018: Res. 12).....	152
Resim 18: Devret, Dokumanın Negatif İzleri (Türker vd., 2018: Res. 18).....	152
Resim 19: Resuloğlu, Hançer Üzerinde Dokumanın Negatif İzi (Yıldırım ve Ediz, 2007: Res. 11).....	153
Resim 20: Alaca Höyük, Ölü Yemeği Uygulaması (Koşay, 1951: Lev. CXCI).....	153
Resim 21: Resuloğlu, Ölü Yemeği Uygulaması (Yıldırım ve Ediz, 2008: Res. 6).....	153
Resim 22: Devret, Çocuk Mezarı Buluntuları (Türker vd., 2018: Res. 6).....	154
Resim 23: Balıbağı, Tunç Bilezikler ve Boyun Halkası (Süel, 1989: Res. 18-19).....	154
Resim 24: Salur, Bilezik Ve Boncuk (İbiş ve Durmuş, 2010: Res. 9-10).....	154
Resim 25: Alaca Höyük, H Mezarı Süs Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CXLI, CXXIX, CXXXIV, CXXXVI).....	154
Resim 26: Alaca Höyük, D Mezarı Süs Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CIV, CIXVII).....	155
Resim 27: Alaca Höyük, E Mezarı Süs Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CIXVII).....	155
Resim 28: Alaca Höyük, K Mezarı Süs Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CIXXIV-VI, CIXXXVIII).....	155
Resim 29: Alaca Höyük L Mezarı'ndan Çıkarılan Süs Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CXCVIII, CXCIX, CC).....	156
Resim 30: Alaca Höyük, Kral/Kraliçe Mezarları Altın Mezar Eşyaları (Koşay, 1951: Lev. CCV, CCVII).....	156
Resim 31: Boğazköy, Süs Eşyaları (Bittel, 1936: Res. 19).....	156
Resim 32: Kalınkaya, Süs Eşyaları (Geniş ve Zimmermann, 2014: Fig. 3).....	157
Resim 33: Resuloğlu, Süs Eşyaları (Yıldırım ve Ediz, 2005: Res. 13-14).....	157
Resim 34: Resuloğlu, Saç Halkası ve Metal Kolye Tanesi (Yıldırım ve Ediz, 2006: Res. 10-11).....	157
Resim 35: Resuloğlu, Mezar Eşyalarının Birey Üzerindeki Konumu (Yıldırım ve Ediz, 2007: Res. 8).....	158
Resim 36: Maşat Höyük, Bilezik (Emre, 1979: Lev. XIV).....	158

Resim 37: İkiiztepe, Süs Eşyaları (Bilgi, 1985: Res. 9-14; 2002: Res. 11).....	158
Resim 38: İkiiztepe, Ayrıcalıklı Mezarlardan Açığa Çıkarılan Mezar Eşyaları.....	159
Resim 39: Horoztepe, Altın Mezar Eşyaları, Ayna (Özgüç ve Akok, 1958: Res. 19, Lev. XIV12A-B).....	159
Resim 40: Devret, Madeni Mezar Eşyaları (Türker vd., 2018: Res. 3).....	160
Resim 41: Devret, Madeni Mezar Eşyaları (Türker vd., 2018: Res. 4).....	160
Resim 42: Balıbağı, Madeni Mezar Eşyaları (Süel, 1989: Res. 14-16)	160
Resim 43: Salur, Madeni Mezar Eşyaları (İbiş ve Durmuş, 2010: Res. 8)	161
Resim 44: Alaca Höyük, C Mezarı Altın Kabzalı Kama (Yalçın, 2011: Res. 4)....	161
Resim 45: Alaca Höyük, H ve D Mezarları Madeni Silah/Aletleri (Koşay, 1951: Lev. CXXV, CXXXV, CXLVIII, CXLIX)	161
Resim 46: Alaca Höyük, E Mezarı, Gümüş Harp Baltası ve Baldahin Sapları (Koşay, 1951: Lev. CIXVI)	162
Resim 47: Alaca Höyük, K Mezarı Madeni Silah/Aletleri (Koşay, 1951: Lev. CIXII, CIXIII).....	162
Resim 48: Alaca Höyük K Mezarı'ndan İğneler (Koşay, 1951: Lev. CIXXXVII). 162	
Resim 49: Alaca Höyük B Mezarı'ndan Kamçı, Asa ve Hançer Baş Kısmı; Bız veya Kargı Uçları; Çengeller (Arık, 1995: Şek. 31-32, 41)	163
Resim 50: Kalınkaya/Toptaştepe, Hançerler ve İğneler (Zimmermann, 2007: 15) 163	
Resim 51: Resuloğlu, Madeni Mezar Eşyaları (Yıldırım ve Ediz, 2006: Res. 6, 8, 10; 2005: Res. 11).....	163
Resim 52: Maşat Höyük, Madeni İğneler (Emre, 1979: Lev. XIV).....	164
Resim 53: İkiiztepe Törensel Mızrak Ucu ve Hançerler (Velibeyoğlu, 1991: Lev. 23-25).....	164
Resim 54: Horoztepe Madeni Eserler (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. XVIII).....	164
Resim 55: Devret, Kaplar (Türker vd., 2018: Res. 3, 6, 10, 12, 15-17)	165
Resim 56: Göller ve Oymağaç, Kaplar (Silistreli, 1983: 35-36)	165
Resim 57: Salur, Kaplar (İbiş ve Durmuş, 2010: Res. 7).....	165
Resim 58: Alaca Höyük, Pişmiş Toprak ve Madeni Kaplar (Koşay, 1951: Lev. CIXXVI, CIXXCIII, CIXXVIII, CIXXIX; Arık, 1995: Şek. 25)	166
Resim 59: Resuloğlu, Kaplar (Yıldırım ve Ediz, 2007: Res. 4).....	166
Resim 60: İkiiztepe, Mezar Eşyaları (Bilgi, 2002: Res. 6-7; 2006: Res. 5, 9; 2007: Res. 3).....	166
Resim 61: Horoztepe, Mezar Eşyaları (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. IV, XV).....	167
Resim 62: Alaca Höyük Mezarlarından Heykelcikler, İdoller (Koşay, 1951: Lev. CXXIV, CLXII, CXCIV; Arık; 1995: Şek. 40).....	167
Resim 63: Kalınkaya Heykelcikleri ve Standart (Zimmermann, 2010: Res. 4).....	167
Resim 64: Resuloğlu, Alabaster İdol.....	168
Resim 65: İkiiztepe İdoller, Figürinleri, Amuletleri (Bilgi, 2011: Fig. 36b, 37, 38a-c, Velibeyoğlu, 1991: Lev. CIXII, CIXIV).....	168
Resim 66: Horoztepe, İdoller, Figürinler (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. IX, XI, XIV, XIX).....	168
Resim 67: Balıbağı, Güneş Kursu (Süel, 1989: Res. 20)	169
Resim 68: Alaca Höyük, Güneş Kursları (Arık, 1995: Şek. 35-37, 46, 68; Koşay, 1951: Lev. CIXII, CIXIV)	169
Resim 69: Horoztepe, Sistrum ve Güneş Kursları (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. VII, XII, XVII).....	169
Resim 70: Horoztepe Çalparaları (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. VII).....	169
Resim 71: Alaca Höyük, Ağırşaklar (Koşay, 1951: Lev. CIXXXIV).....	170

Resim 72: Horoztepe, Mobilya Parçaları (Özgüç ve Akok, 1958: Lev. III)	170
Resim 73: Kültepe Taş Örgülü Yuvarlak Mezar (Zimmermann, 2008: Res. 2)	170
Resim 74: Maikop Kurganı (Farmakovskij, 1914)	171
Resim 75: Maikop Kurganı Mezar Eşyaları (Hancar, 1937: Lev. XLII).....	171
Resim 76: Durankulak, Mezar 644 (Todorova, 2002: Lev. 111)	171
Resim 77: Varna Nekropolü Mezar Eşyaları (Popov, 2015: Fig. 6)	172
Resim 78: Alaca Höyük Cenaze Töreni (Çorum Arkeoloji Müzesi-Foto.: Tevhide Özeser).....	173

GRAFİK LİSTESİ¹

Grafik 1: Kara Kesimi Mezar Tipleri Dağılımı	43
Grafik 2: Kıyı Kesimi Mezar Tipleri Dağılımı	44
Grafik 3: Kara Kesimi Birey Sayısı Dağılımı	53
Grafik 4: Kıyı Kesimi Birey Sayısı Dağılımı	54
Grafik 5: Salur Mezarlarının Yönlendirmesi	55
Grafik 6: Balıbağı Mezarlarının Yönlendirmesi	55
Grafik 7: Alaca Höyük Mezarlarının Yönlendirmesi	56
Grafik 8: Kalınkaya Mezarlarının Yönlendirmesi	56
Grafik 9: Resuloğlu Mezarlarının Yönlendirmesi	57
Grafik 10: İkiztepe Mezarlarının Yönlendirmesi.....	58
Grafik 11: Horoztepe Mezarının Yönlendirmesi	58
Grafik 12: Orta Karadeniz Bölgesi Mezarlarının Yön Dağılımı	61
Grafik 13: Orta Karadeniz Bölgesi Mezar Eşyaları Dağılımı	86
Grafik 14: Kara Kesiminde Bulunan Mezarların Yönlendirmesi.....	103
Grafik 15: Kıyı Kesimi Mezarlarının Yönlendirmesi.....	104
Grafik 16: Kara Ve Kıyı Kesimlerindeki Mezarların Yön Dağılımı	105
Grafik 17: Devret Topluluğunda Cinsiyet Dağılımı	111
Grafik 18: Salur Topluluğunda Cinsiyet Dağılımı	112
Grafik 19: Maşat Höyük Topluluğunda Cinsiyet Dağılımı	113
Grafik 20: Resuloğlu Topluluğunda Cinsiyet Dağılımı.....	114
Grafik 21: İkiztepe Topluluğunda Cinsiyet Dağılımı	115
Grafik 22: Devret Topluluğunda Yaş Grupları Dağılımı.....	116
Grafik 23: Salur Topluluğunda Yaş Grupları Dağılımı	116
Grafik 24: Resuloğlu Topluluğunda Yaş Grupları Dağılımı	117
Grafik 25: İkiztepe Topluluğunda Yaş Grupları Dağılımı	118
Grafik 26: Orta Karadeniz Bölgesi Cinsiyet Dağılımı.....	119
Grafik 27: Orta Karadeniz Bölgesi Yaş Grupları Dağılımı	119

¹ Grafikler tarafımdan yapılmıştır.

TABLO LİSTESİ²

Tablo 1: Ölüm Olgusu.....	6
Tablo 2: ARCANE Projesinde Geliştirilen MÖ 3. Bin Kronolojisi (https://www.arcane.uni-tuebingen.de/ea-em-el).....	20
Tablo 3: Orta Karadeniz Bölgesi Mezar ve Mezarlık Konumları.....	28
Tablo 4: Mezar Tipleri ve Mezar Tiplerine Göre Yaş Gruplarının Dağılımı.....	42
Tablo 5: Orta Karadeniz Bölgesi'nde Bireylerin Yatırılış Biçimi, Yatırılış Yönü, Sayısı ve Yönlendirme.....	47
Tablo 6: Orta Karadeniz Bölgesi'nde Mezar ve Mezarlıklarda Bulunan Mezar Eşyaları.....	68
Tablo 7: Orta Karadeniz Bölgesi Mezar ve Mezarlıklarının Kronolojisi.....	88
Tablo 8: Yön Seçimindeki Etkenler.....	106
Tablo 9: Mezar Tipi ve Mezar Eşyasına Göre Sınıf Farklılıkları.....	121

² Tablo 2 haricindeki tüm tablolar tarafımdan yapılmıştır.

HARİTA LİSTESİ³

Harita 1: Orta Karadeniz Bölgesi	15
Harita 2: Orta Karadeniz Bölgesi'nin Kara Kesimi.....	21
Harita 3: Orta Karadeniz Bölgesi'nin Kıyı Kesimi	25
Harita 4: Yönlendirme Etkenleri	106

³ Harita 4 haricindeki tüm haritalar Google Earth'ten üretilmiştir.

PLAN LİSTESİ

Plan 1: Salur Mezarlık Planı (İbiş ve Durmuş, 2010: Plan 1).....	173
Plan 2: Balıbağı Mezarlık Planları (Süel, 1989: Çiz. 2; 1991: Çiz. 1-2; 1992: Plan 1)	175
Plan 3: Alaca Höyük Mezarlık Planı (Koşay ve Akok, 1966: Lev. 137b).....	176
Plan 4: Resuloğlu Mezarlık Planı (Yıldırım ve İpek, 2011: Res. 1b).....	176
Plan 5: Kalinkaya Mezarlık Planı (Geniş ve Zimmermann, 2014: Fig. 2).....	177
Plan 6: İkiztepe Mezarlık Planları (Velibeyoğlu, 1991: 231-237).....	180
Plan 7: Horoztepe Mezar Planı (Özgüç ve Akok, 1958: Plan 3).....	181

GİRİŞ

Ölüm, insanın içinde çözemediği bir olgudur. Ölümü yenemeyeceğini anlayan insan, ölümün beraberinde getirdiği belirsizliği ve olumsuzluğu az da olsa dindirebilmek için asırlardır çeşitli inanışlara ve çeşitli uygulamalara ihtiyaç duymuştur. Orta Karadeniz Bölgesi'nde 1930'lu yıllarda başlayan kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları sonrasında yapılan çok sayıda yayın, ölü gömme gelenekleri ile alakalı verilere ulaşılmasını sağlamıştır. Çalışmada, ulaşılan veriler göz önüne alınarak Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde yaşamış bireylerin nasıl bir toplum içinde yaşadığı ve bu toplumda nasıl bir yapının bulunduğu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Amaç

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde yaşamış insanların ölüm algısını ve bu algının toplumsal yaşamdaki yerini anlamak çalışmanın öncelikli amacıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda bölgedeki mezar ve mezarlıklar, coğrafi konumlarına göre kara ve kıyı olmak üzere ikiye ayrılacak; her birinin ölü gömme gelenekleri incelenecek ve daha sonra aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır.

Kara ve kıyı kesimler kendi aralarında değerlendirildikten sonra çağdaş kültürler ile olan benzerlikleri ve farklılıkları saptanacaktır. Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nin toplumsal ve kültürel yapısının söz konusu kültürlerle olan etkileşimlerinin üzerinde durulması ise çalışmanın ikinci amacını oluşturmaktadır.

Üçüncü amaç olarak kara ve kıyı kesimlerindeki mezar/mezarlıklardan ele geçen mezar eşyalarının ve ölü gömme uygulamalarının yorumlamasıyla bölgenin sosyoekonomik ve kültürel açıdan değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu kapsamda Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'ne ait mezar ve mezarlıklardan ele geçen madeni, pişmiş toprak ve çeşitli maddelerden yapılmış mezar eşyaları ön planda tutulacaktır. Bölgenin ticarete hangi konumda ve kültürel ağı neresinde olduğunun üzerinde durulacak ve bireylerin bu bağlamda hayatlarına kattığı

değişikliklerin ve sosyal tabakalaşmanın hangi noktada var olduğu değerlendirme kapsamına alınacaktır.

Kapsam

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerinde bulunan Erken Tunç Çağı'na tarihlenmiş mezar ve mezarlık alanları bu tez kapsamında incelenmiştir.

Devret, Doğantepe (Zara), Göller ve Oymaağaç, Salur, Balıbağı, Maşat Höyük, Alaca Höyük, Kuşsaray, Kalınkaya/Toptaştepe, Resuloğlu, Yenihayat, Boğazköy/Büyükkale mezar ve mezarlık alanları kara kesimini kapsarken İkiztepe, Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu ve Horoztepe mezarlık alanları ise kıyı kesimini kapsamaktadır.

Kara kesiminde 252, kıyı kesiminde 420 mezar incelenmiştir. Bu sayıların haricinde tahribat yüzünden sayılarına ulaşılamayan ancak mezar eşyaları bakımından önemli konumda olan mezar ve mezarlıklar da çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

Yöntem

Çalışmaya öncelikle Orta Karadeniz Bölgesi'nin Erken Tunç Çağı yerleşimleri belirlenerek başlanmıştır. Yerleşimler kara ve kıyı kesimleri olarak kendi aralarında gruplanarak mezar ve mezarlıkların listesi çıkarılmıştır. Mezar ve mezarlıkların ölü gömme gelenekleri kapsamında değerlendirilmesi için mezarların konumu, tercih edilen mezar tipleri, yatılış biçimleri, birey sayıları, yönlendirmeler, gömmeden önce ve gömmeden sonra gerçekleştirilen bireysel ve toplumsal ritüeller, mezarlarda *in situ* olan ya da olmayan mezar eşyaları incelenmiştir. Bu veriler değerlendirme kısmında bulunan kronolojik ve bölgesel karşılaştırmalarda, toplum yapısını oluşturan unsurları yorumlamada ve tüm bunların yanında sonucu doğru verilerle oluşturmada kullanılmıştır.

İstatistiki verilerin yorumlanması ve karşılaştırmanın yapılabilmesi için çeşitli tablo ve grafikler tercih edilmiştir. Mezarların konumları, mezar ve mezarlıklarda bulunan mezar eşyaları, mezar tiplerinin dağılımı, mezar sayısı, bireylerin yatılış biçimi ve yönleri çok değişkenli biçimde tablolara aktarılmıştır. Mezarların özellikle belirli yönlere bakıp bakmadığını anlamak ve bakıyorlar ise bu yönlerin tercih edilme

sebeplerini yorumlamak için radar grafikleri tercih edilmiştir. Mezar veya mezarlık planı kazı raporlarına eklenmemiş yerlerde ve tahribat nedeniyle değerlendirilmeyen mezar ve mezarlıklarda radar grafikler kullanılmamıştır.

Mezar ve mezarlıkların konumunu, kullanılan mezar tiplerini, tercih edilen gömme biçimlerini, yönlendirmeleri, ölü gömmeden önce ve sonra uygulanan ritüelleri, mezar eşyalarını, bölgesel ve kronolojik karşılaştırmayı oluşturmada arkeolojik verilerden yararlanılırken toplum yapısını değerlendirmek için gerekli olan cinsiyet ve yaş gibi unsurların elde edilmesinde ise antropolojik verilerden yararlanılmıştır.

Ölüm olgusunu, korkuyu, ölüm ve yaşam dürtüsünü, din ve tanrı kavramlarını, ölümden sonra yaşam inancını, ruhu, ölü gömme ve anmayı açıklamada psikanalizden faydalanılmış; bu düşünceler ve görüşler arkeolojik verilerle desteklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÖLÜM VE ÖLÜMDEN SONRA YAŞAM

Her canlının evrensel gerçeği olan ölüm, tabiatın dilinde basitçe canlı yaşamın sonlanması, yaşam mekanizmasının çalışmayı bırakmasıdır. Sosyal anlamda da bireyin yaşamını meydana getiren tüm dinamiklerinin sona ermesi, bulunduğu sosyal ilişki ağının bitmesi, yakınlarından ayrılması ve onların bilinmezliğe yollanması olarak tanımlanmaktadır (Parlıtı ve Uhri, 2018: 3).

Bireyin sonsuza kadar yok olacağına farkında olması ve ölümünden sonra nelerin olacağına dair herhangi bir bilgiye sahip olmaması ölümün korkunç bir şey olarak zihinlerde canlanmasına yol açar. Yok olma, var olan fiziksel ve biyolojik bir gerçekken, bunu gözlemleyen benlik, varlığının ölüm durumundan sonra devam edip edemeyeceğini düşünmeye başlar. Bu noktada açıklanamayan ve anlam sınırlarını zorlayan bu durum çoğu zaman bireyi ölümden sonra yaşamı düşünmeye iter (Koç, 2002a: 8).

Bu bölümde ölüm olgusu, ölümden sonra yaşam, din, tanrı ve ruh kavramları ayrı başlıklar altında ele alınarak sosyal boyutuyla değerlendirilmiştir.

1.1. ÖLÜM OLGUSU VE PSİKANALİZ

Ölüm söz konusu olduğunda psikolojik ikilem yaşayan birey, ölümü ve günü geldiğinde mutlaka öleceğini kabullense de ölümden kurtulmayı ve ölümsüz olmayı ister. Bireyleri bu bağlamda mutsuz eden şeylerden biri beklenmeyen anda gelecek olan ölümdür (Koç, 2002b: 119, 121). Bazı düşünürler ölümün canlıyı ilk anından itibaren belirlemeye başladığı görüşündedir. Örneğin Arthur Schopenhauer'e göre ölüm dürtüsü, korku dürtüsüyle birlikte hareket eder (2017: 7). Buna göre ölüm kaçınılmaz da olsa her canlı hayatta kalmak için elinden geleni yapar; beslenir, ürer, kendini savunur, mücadele eder.

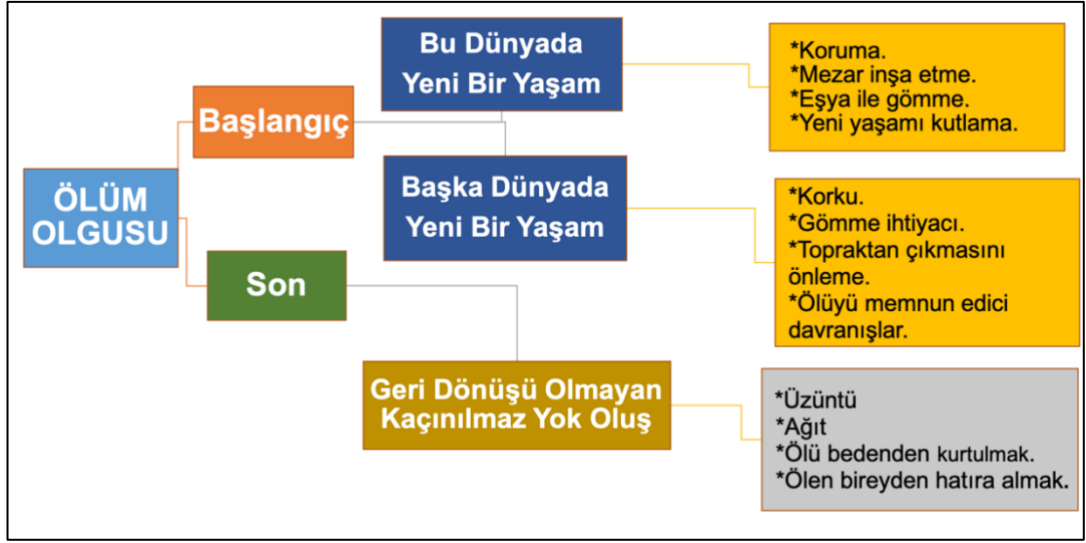
Sigmund Freud "*Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*" kitabında yaşam ve ölüm dürtüsünün, yeniden oluşumu sağlamaya çalıştığından bahseder (2011: 99-100). Yaşamın meydana gelmesinde, yaşamı devam ettirmekten ve aynı zamanda ölüme

ulaşmaya çalışmaktan söz ederken yaşamın, bu iki çabanın uzlaşması ve mücadelesiyle meydana geldiğini belirtir.

Freud'un, insan agresifliğini ve yıkıcılığını özümlediği noktada ortaya attığı ölüm dürtüsü kavramı (Padar, 2017: 33), inzivaya, uyumaya, sakinleşmeye, yalnızlıktan zevk duymaya olanak tanır, daha sonrasında ise tümüyle çekip gitmeye, ölmeye yönelik bir kuvveti içerir. Yaşam dürtüleri ise yaşamı devam ettirmeyi sağlayan tüm bileşenleri kapsar. Bernard Penot, Psikanalitik eylemin, Freud'un ölüm dürtüsü kavramının beraberinde getirdiği huzursuzluğu azaltmada yetersiz kaldığını öne sürmüştür (2017: 9).

Bireyin iki temel güdüsünden biri olan saldırganlık ve yıkıcılığı içinde barındıran ölüm içgüdüsünde, inançlar sayesinde bireyin, ölüm ve ölüm ötesine ait endişe ve korkularını bastırdığı düşünülmüştür. Birey bu bağlamda en başından beri öleceğini bilir ve ölmek için yaşar (Koç, 2002b: 123). Temel olarak, ölüm hakkında bir şey bilmeyen canlının bilinç dışında sonsuz yaşama sahip olduğu inancı oluşur.

Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* isimli kitabında Freud'un, psikanalizi klinikten diğer alanlara taşıdığından bahseder (2010: 18). Bu alanlardan biri olan antropoloji hakkında Freud'un yaklaşımı "*İnsanları klan, kabile, politik parti, toplumsal sınıf, dini ya da milli topluluklara bağlayan güçler, öz itibarıyla insanları aileye bağlayanlardan farklı değildir; hatta ilk güçler ikincilerden türemiştir.*" şeklindedir.

Tablo 1

1.1.1. Ölüm ve Korku

Varlığın tamamen yok olması anlamını taşıyan ölüm, bilinmezlikten dolayı endişeyi beraberinde getirir. Ölüm korkusu canlılar için en temel dürtüdür denebilir. Bireyin yaşamında genel olarak bilinmeyen şey korkutur ve kötü olarak kodlanır (Koç, 2002a: 13).

Ölümü, canlı için korkunç kılan birden fazla unsur vardır. Ölü bireyin meydana getirdiği korku sadece bedeninde gözlemlenen değişikliklere tanık olmanın sağladığı korku değildir (Hertz, 2019: 34). Bilinmezlik, kimsesizlik, yakınlarını kaybetme, benliği ve bedeni kaybetme, kontrolü kaybetme, acı çekme gibi korkular, ölmekte olan veya ölüm korkusu olan kişinin yaşadığı ortak duygulardır (Hökelekli, 1991: 159).

En erken dönemlerden beri insanın çevresindeki canlıların yok oluşuna tanık olması ve bu kayıpların gerçekleştiği anlarda yaşadığı duygular ve bu kayıplara nasıl adapte olduğu günümüzde tartışılan bir konudur. Bireyin, ölen yakınlarının nasıl acı çektiğini, zaman içerisinde vücut bütünlüğünün nasıl bozulduğunu gözlemlemesi ve bu kişilerin bir daha canlanmadığını bilmesi, ölüme olan korkuyu oluşturan etmenler olarak tanımlanmaktadır (Hökelekli, 1991: 157).

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ölümle ilgili birçok adet, ayin ve ritüellerin meydana gelmesinde ve gelişmesinde korku önemli bir faktördür

(Hökelekli, 1991: 156). Hıristiyan topluluklarda ölüm korkusunu bastırmak ve ölüme yönelik hissedilen korkuyu hafifletmek için gerçekleştirilen, cesedi uğurlamadan evvel onu süsleme ve çevresine karşı güzel gösterme uğraşısı, ölümsüzleşme isteğine ve ölüm korkusunun insan yaşamındaki etkilerine verilebilecek güzel bir örnektir (Fromm, 2003: 171-172).

1.1.2. Ölüm ve Yaşam Dürtüsü

Ölüm üzerine düşünmek nefes alan her canlıyı zorlayan, derin düşüncelere gebe bırakan ve psikolojik anlamda yoran bir eylem olarak tanımlanır. Ölüm dürtüsü, Freud'un ruh çözümlemesinin en zor kavramlarından biridir (Padar, 2017: 34). Bu kavram yaşam dürtüsüne ulaştıkça yapıcı, uzaklaştıkça da yıkıcı boyuta erişmektedir. Örneğin; dünyaya gözlerini yeni açmış bir bebek, doğumdan kaynaklanan travmayla kaygıyı beraberinde getirirken, annenin ilgisi bebeğe güven ve yaşam alanı sağlar. Ölüm dürtüsünün ürettiği kaygıyla karşılaşan benlik, ölüm dürtüsünün yönünü değiştirir (Terbaş, 2018: 1). Yerleşik hayata geçmesiyle birlikte çevresiyle daha yakın ilişkilerde bulunan insan, gördüğü ve inandığı şeyleri duvar resimleri, figürler, heykeller, kabartmalar ve mozaikler aracılığıyla dış dünyaya aktarmıştır (Güner vd., 2018: 638).

Aşağıdaki dizelerde Gılgamış Destanı'nın onuncu tabletinde *Sidui-Sabitu*'nun ölümsüzlük arayışında olan Gılgamış'a verdiği öğütler yer almaktadır (Campbell, 2010: 230):

“Gılgamış niye bu yola geliyorsun?

Aradığın yaşamı hiç bulamayacaksın.

Tanrılar insanı yarattıklarında insana ölümü verdiler ve yaşamı kendilerine sakladılar.

Mideni doldur, Gılgamış; gece ve gündüz eğlen, her günü neşeli bir şeye hazırlan.

Gece gündüz yaşam dolu ve keyifli ol; en güzel giysilerini giy, başını yıka, vücudunu yıka.

Elini tutan ufaklığa özen göster.

Karının dölünden mutlu olmasını sağla.”

Bu ifadeler Eski Mezopotamya toplumlarının yaşama bakış açılarını yansıtmakta olup “*hayat geçici, keyfine bak*” görüşünü temsil eder (Güner vd., 2018: 640).

Hitit krallarından II. Murşili tarafından, eşi Gassulawiya’ya yapılan kara büyüü etkisiz kılmak için gerçekleştirilen büyü ritüelinde, çeşitli hayvanlar ve canlı bir kadın kurban kullanılmıştır (Özeser, 2018: 14). Söz konusu ritüelde, ölümü engellemek ve yaşama hakkını kaybetmemek için büyüye başvurulduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulamalar, Gilgamiş Destanı’nda yazılan satırlardan çıkartılan, “*hayat geçici, keyfine bak*” görüşünün Eski Önasya’da pek de geçerli olmadığını gösterir niteliktedir. Bu ifadeler, Hatay il sınırında bulunmuş Roma Dönemi’ne ait bir mozaiikte görsel olarak karşımıza çıkmıştır. Mozaiikte yer alan birey, yaşam dürtüsünü elindeki şarabıyla gösterirken, öldüğü halde neşeli olması ölüm ve yaşam dürtüsünün varlığına atıfta bulunan bir dürtü karışımı olarak nitelendirilmiştir (Güner vd., 2018: 640).

Müslüman cenazelerinde ölen kişiye duyulan olumsuz duyguların geride bırakılması istenir. Din adamlarının yakınlardan helallik istemesi dinsel ve ruhsal anlamda da önem teşkil etmektedir. Din adamı, ölünün geride bıraktığı insanların hayatına devam edebilmesi için gerekli adımı atar, haklarını helal etmelerini ister. Bu cenaze ritüeli, kişinin ölümüyle uyanmış ölüm dürtüsünü sakinleştirirken yaşam dürtüsünü yeniden hayata karıştırmaya yönelik bir eylem olarak değerlendirilmiştir (Padar, 2017: 35).

1.2. İNANÇ BAĞLAMINDA ÖLÜM HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Birey, tüm korkularına rağmen ölümün, yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu bilir. Örneğin, korku ve endişeyi beraberinde getiren kendini koruma dürtüsü, psikolojik oluşum sürecinde inanılan felsefi görüşler ve dini kurallar, ölüm korkusunu tam anlamıyla gidermez. Bireyi asıl korkutan şeylerden biri ve en önemlisi ölüm sonrası belirsizliktir (Koç, 2002a: 11).

1.2.1. Din ve Tanrı Kavramı

Din kavramı, özsel ve işlevsel olarak iki kategoride tanımlanmaktadır (Kurt, 2008: 80). Alman din bilimcisi Rudolf Otto’nun “*Din kutsalın tecrübesidir*” sözü özsel tanıma, Emile Durkheim’in “*bir kilise, etrafında fertleri bir araya toplayan*

dayanışma unsurudur” sözü de işlevsel tanıma örnek verilmiştir. Bu tanımların yetersizliğinden ötürü yeni bir alternatif olarak politetik din ortaya çıkmıştır. Politetik dini anlayış, sistemin tanımından çok sistemin din özelliğinde olup olmadığını anlayabilmek için ölçütler ortaya koyar. Abdurrahman Kurt’a göre, bu tanım benzerlikleri paylaşırsa da tüm ortak özelliklerin aynı olmadığı bir sınıflandırma olmakla birlikte, bu üç kategori de dini tanımlamak için yeterli değildir (2008: 81, 90).

Psikanaliz, dinsel ihtiyaçların temelinde, toplumu birbirine kenetleme ve toplumsal karışıklığa karşı düzen sağlama amacı olduğunu göstermektedir. Freud’a göre, bastırılmış istekleri aktarmak bakımından dinin temel bir görevi vardır (Freud, 2002; Akt. Tura, 2010: 20). Din, bireyde temel olarak güvensiz ve güçsüz hislerin telafisini sağlayarak limitsiz güven ihtiyacına yönelik “hezeyansal doyum” sağlar. Kültürel kısıtlamalara, birey ve kültür-üstü köken olarak yönlendirme yoluyla bu kuralları tartışmasız geçerli kılar.

Ölümden sonra ne olup ne olmayacağı yıllar boyunca tartışılmış, her kültür ölüme karşı kendi düşüncelerini oluşturup geliştirmiştir. Sibel Özbudun, insanların aklına takılan belirsizliklerini, mutsuzluklarını, isteklerini ve kafasındaki soru işaretlerini anlatacağı bir güce ihtiyaç duyduğu ve o güce inanmaya da bu şekilde başladığını vurgulamıştır (2019: 54). Beş duyuyla algılanmasa da inanma, umut etme ve ilahi adalete inanç, tanrı kavramına bağlılığı yaratmıştır. Ölüm korkusu kaynaklı ölümden sonra yaşam inancının beraberinde getirdiği ritüeller ve inanç, dinin yapı taşlarını oluşturmuştur. Dinin, insanı ölüme ve hiçliğe teslim olmaktan kurtaran bir olgu olduğunu söyleyen Bronislaw Malinowski, insanın ölüm korkusuyla başa çıkmak için dini ortaya çıkardığı görüşünü ortaya atmıştır (1990: 42). İnsanlar, doğada görüp hayran kaldığı, faydalandığı, keşfettiği, varlığının mutluluk yokluğunun ise azap verdiğini düşündüğü bir veya birden çok varlığa inanma ve sığınma gereksinimi duymuştur. Zaman geçtikçe din ve tanrı kavramı çeşitli bilim insanları tarafından çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Freud, tanrı fikrinin etik kaygılar sonucunda oluştuğunu öne sürmüş, Fyodor Dostoyevski’nin “*Eğer Tanrı yoksa her şey yapılabilir*” sözü ile bu görüşünü destekleme ihtiyacı duymuştur (Freud, 2012; Akt. Tura, 2010: 21).

İlkel insan, ölen bireyin yerin altında da olsa hayatına devam ettiğini düşünmüştür. Bu durum Ölüler ve Atalar ibadetinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Örnek, 1962: 256). Ölen ataların ruhları için gerçekleştirilen ritüellerin özelleşmesi ve bu ritüelleri gerçekleştiren insanların varlığı, gündelik hayatta tercih edilmiş yapıların haricinde bazı farklı yapıların yerleşim alanında belirgin bir şekilde var olmasını sağlamıştır. Bu durum ileriki zamanda daha gelişmiş ve özenli yapılmış tapınakların temelini oluşturmuştur. Ölüm ve ölü gömmenin bu bağlamda tanrı kavramı ve dinlerin oluşmasında hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkisi olduğu söylenebilir (Uhri, 2010: 51-52).

1.2.2. Ölümünden Sonra Yaşam İnancı ve Ruh

Ölümünden sonra yaşam düşüncesinin her dönemde mevcut olduğu görülür ancak çeşitli kültürlerle, ortaya çıkan inanışlarla ve bunlardan doğan dinlerle bu düşünce sürekli gelişip değişebilir. İnsanın hayatında değişmeyen tek gerçek şey ölümdür ve ölüm sonrası varlığın ne olacağı düşüncesi, birbirinden farklı da olsa hemen hemen tüm inanışlarda ölümünden sonra yaşam inancını doğurmuştur. Her ne kadar pek çok farklı dinde pek çok farklı tanrı inancı olsa da insan ruhu çoğu zaman var olmuştur. İnsan ruhuna önem verilmiş, ölü ruhların başka bir dünyada yaşamaya devam ettiğine, saygı beklediğine ve yiyip içmek istediğine inanılmıştır.

Gilgamiş Destanı'nın ölüler diyarı ile ilgili olan bölümünde Gilgamiş ve Enkidu arasında geçen sohbet, Mezopotamyalıların ölümünden sonraki hayatın yer aldığı öteki dünyaya dair görüşlerinin temelini oluşturmuştur (Kramer, 1999: 75). Bu ifadeler ölü bireye ait ruhun öteki dünyadaki refahının, dünyadaki oğulların çokluğu ile orantılı olduğunu göstermektedir (Ökse, 2005: 1).

Gilgamiş: “Tek oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”

Gilgamiş: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: (Yanıt kırık)

Gilgamiş: “İki oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”

Gilgamiş: “Ona nasıl davranıyorlardı?”

Enkidu: (Yanıt kırık)

Gilgamiş: “Üç oğlu olan birini gördün mü?”

Enkidu: “Gördüm.”
Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”
Enkidu: “.... çok su içer.”

Gılgamış: “Altı oğlu olanı gördün mü?”
Enkidu: “Gördüm.”
Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”
Enkidu: “Saban süren biri gibi yüreği sevinç dolar.”
Gılgamış: “Yedi oğlu olanı gördün mü?”
Enkidu: “Gördüm.”
Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”
Enkidu: “Tanrılara yakın olan biri gibi.”

...
Gılgamış: “Ölü bedeni ovada kalmış olanı gördün mü?”
Enkidu: “Gördüm.”
Gılgamış: “Ona nasıl davranıyorlardı?”
Enkidu: “Gölgesi ölüler diyarında huzur bulmaz.” (Kramer, 1999: 75).

Ölümü, ölümden sonra yaşamı insan aklında şekillendiren ve geliştiren sosyal düzen ve bu düzenin getirdiği düşünceler ve inanışlar olduğu kabul görebilir. Kimi toplumlar ölümü gülerek, kabul ederek ve kurtuluş olarak görürken, kimi toplumlar ise ölen kişinin ardından ağıtlar yakarak ve ruhu huzur bulsun düşüncesi ile dua ederek selamlamıştır. Örneğin, Thraklar ölümü kutlanacak bir olgu ve kurtuluş olarak görmüşler, cenaze sonrasında mezarın etrafında silahlı oyunlar oynamışlardır (Sayar, 2011: 83). Buna karşılık, Mezopotamya’da ölünün arkasından ağıtlar yakılması son derece yaygın bir uygulamadır. *Ludingirra*’nın babası *Nannaya*’nın ölümünü konu alan “*Nannaya’nın Ölümüne Ağıt*” isimli metin ağıt uygulamasına örnektir. Bu metinde ölen kişinin öteki dünyada huzurlu olabilmesi için iyi dileklerde bulunulmuştur (Kâhya, 2018: 61).

İnsanlar doğada var olan ve insan aklında kavramlaşan afetler, doğa olayları, hastalıklar ve ölüm gibi, neden meydana geldiğini açıklayamadıkları olguları ruhlarla ilişkilendirmişlerdir (Örnek, 1962: 257). TDK’ya göre, “canlıcılık, ruhçuluk” olarak Türkçeleştirilen animizm, Lâtince “ruhlara inanma” anlamına gelen *animus* sözcüğünden gelmektedir. Animizm’de insanın bedene ya da bedeninin bazı bölümlerine bağlı bir ruhu olduğuna inanılır. Ruh canlıdır ve bedeninin dışındayken de onu etkiler, bedeni kesin olarak bıraktığı zaman beden ölür (Örnek, 1962: 255). İnsanlar kendileri ile birlikte diğer canlıların, orman, dağ ve nehir gibi ekosistemlerin de ruhları olduğuna inanmış, tüm bu ruhları kutsallaştırmışlardır. Yerleşik hayata geçen insanlar, köylerini ve kentlerini suya yakın yerlere kurmuşlardır (Murat, 2012:

126, 142). Örneğin; Anadolu'da büyük bir uygarlık kuran Hititler, suya göre hayatlarını şekillendirmişlerdir. Bu nedenle pınar, göl, deniz, kaynak ve nehirleri içinde barındıran su, onlar için kült bir obje haline dönüşmüştür denebilir.

1.2.3. Ölü Gömme ve Anma

İnsan için son anlamına gelen ölüm, önemli bir kaygıya da yol açmıştır. Ölüm bilinci, ölü gömme uygulamalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ahmet Uhri'ye göre ölü gömme uygulamalarının bir tören ve ritüelle birlikte gerçekleştirilmesi din kavramının yavaş yavaş meydana gelmesiyle ilgilidir (Uhri, 2010: 31).

Paleolitik Çağ kapsayan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar, insanların ölüme karşı çeşitli uygulamalar gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Alt Paleolitik Çağ insanları, ölümlerini yerleşim yeri dışına taşıırken, Orta Paleolitik Çağ'da insanların, ölümlerini mezar eşyaları ile gömmeye başladığı görülür (Kolankaya-Bostancı, 2019: 204). Günümüzden 100.000 yıl önce yaşayan Neanderthal insanının kendi ölüsünü gömme bilincine sahip olduğu aşikârdır. Ölümlerin çevresine bıraktıkları boynuzlar, kemikler ve taş baltalar Neanderthal insanının ölüm düşüncesi dahilinde basit de olsa bir ritüel geliştirdiğini ve ölen kişinin yeniden doğacağı inancını gösterir niteliktedir (Işın, 2000: 78). 20. yüzyılın başından günümüze değin ortaya çıkarılmış 200'e yakın Neanderthal iskeletinden otuz kadarının iskeletinin gömme için uygun konuma getirildiği anlaşılmıştır (Uhri, 2010: 30).

Yakındoğu'da Neolitik Çağ başlangıcından itibaren ölen bireylerin çoğu, evlerin tabanları altına gömülmüştür. Konya'nın Çumra ilçesinde bulunan Neolitik Çağ yerleşimi olan Çatalhöyük'te insanlar ölümlerini yerleşim alanlarının ve kutsal alan adı altında incelenen komplekslerde bulunan platformların altına, nadir olarak da yapıların diğer kısımları altına gömme uygulamışlardır. Avlu ve depo olarak kullanılan alanlarda gömmeye rastlanmamıştır (Mellaart, 2003: 167). Niğde ilindeki Neolitik Çağ yerleşimi olan Tepecik-Çiftlik'te ise ölümler evlerin dışına, avlu veya açık kısım olarak nitelendirilen yerlere konumlandırılmıştır. Bu çağa ait ölü gömme ile ilgili ritüeller, insanların ölen yakınlarını basit bir şekilde arkalarında bırakmadığını göstermiştir (Büyükkarakaya, 2019: 229-244). Tepecik-Çiftlik'te sınırlı sayıda kafatasının yeniden gömüldüğü ortaya çıkarılmış, kafatası alma

uygulamasına da rastlanmıştır. Bu dönemde artan nüfus ve bunun getirdiği hayatta kalma, birlik ve devamlılık sağlama içgüdüleriyle yeni uygulamalar ve yol haritaları ortaya çıkmaya başlamış, inanışlar ve ölüme ilişkin ritüeller aynı coğrafyadan etkilenerek farklılaşmıştır. Bu bağlamda Neolitik Çağ'da ölüme ilişkin ritüeller ayrıntılı biçimde incelenmiş, insanlara farklı sorumlulukların yüklendiği anlaşılmıştır.

Mezopotamya'da, III. Ur Hanedanları'nın ölü kralları için, belirli zaman aralıklarında sunulmuş yiyecek ve içecek miktarlarının kayıt edildiği Sümerce metinler açığa çıkarılmıştır. Bu metinler, ölümden sonraki hayata geçiş sağlayan ruhun, ebedi hayatının mutluluğu için gerekliliklerin var olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Kâhya, 2018: 55-60). “*Ningışzida'nın Ölüler Diyarına Yolculuğu*” adlı metninde tanrı, ölüler diyarına götürülürken onunla birlikte gitmek isteyen kız kardeşine, nehirde su bulunmadığını, tarlaların ürün vermediğini ve koyunlarda yün olmadığını söylemektedir. Bu metinde ölüler diyarındaki verimsizlikten ötürü yakınlardan gelebilecek sunumların ne kadar önemli olduğu çıkarılabilir.

Anadolu'da ölü ruhun huzurlu olması için mezarına su dökülmesi, ölünün ardından yenen yiyeceğin ölünün ruhuna atfedilmesi, ölü bedeninin çeşitli inanç sistemlerine göre konumlandırılması, belirli ritüellerle ölü bireyin mezarına yerleştirilmesi gibi gelenekler değişimlere uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Gre Virike'de bazı mezarların içinde bulunmuş baklagil ve tahıl taneleri Eski Ön Asya'da mezarlara tahıl serpmeye ritüelinin yansımasıdır. Anadolu'da bazı üçra dağ köylerinde hala mezarlara tahıl serpmeye geleneği devam etmektedir (Ökse, 2002: 60). Kişinin vefat ettiği yerde ruhu huzur bulsun ve rahatça dolaşsın diye evin aydınlatılması ya da kötü varlıkların ölen bireyden uzak durması için mezarının yanında ateş yakılması ruhun tanrıya ulaşmasını sağlamak için yapılmış uygulamalara örnektir (Ökse, 2005: 4). Ölü gömülürken ve ölüyü anmak için gerçekleştirilen toplantılar esnasında yenen ölü yemeği, hayatta olanların ve ölü bireylerin katıldığına inanılan ortak yemek olarak tanımlanmıştır ve ölü bireyin mezarına bırakılmış vaziyette bulunan birden çok pişmiş topraktan yapılmış kabın ölü yemeği ile bağlantılı olduğu görüşü desteklenmiştir. Orta Karadeniz Bölgesi'nde

Erken Tunç Çağı'na ait Resuloğlu'nda, kemiklerin incelenmesi sonucu ölü yemeği için sığır gibi hayvanların kurban edilmiş, daha sonra hayvanın baş ve ayak kısımları ölü bireye sunulmuş, geri kalan kısımlar ölü yemeğinde kullanılmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2006: 58).

Günümüzde bu gelenek ölü birey gömüldükten sonra dökülen lokma veya helva kavrulması şeklindedir. Bazı yerlerde kutsal görülen türbe veya içinde yatırların bulunduğu inanılan mezarların başında kurban kesme işlemi devam etmekte ve toplu halde yemek yenmektedir (Ökse, 2005: 3). Tüm bu örnekler göz önüne alındığında günümüzden binlerce yıl önceye dayanan adetlerin, günümüzde değişikliğe uğrayarak devam ettiği görülmektedir.

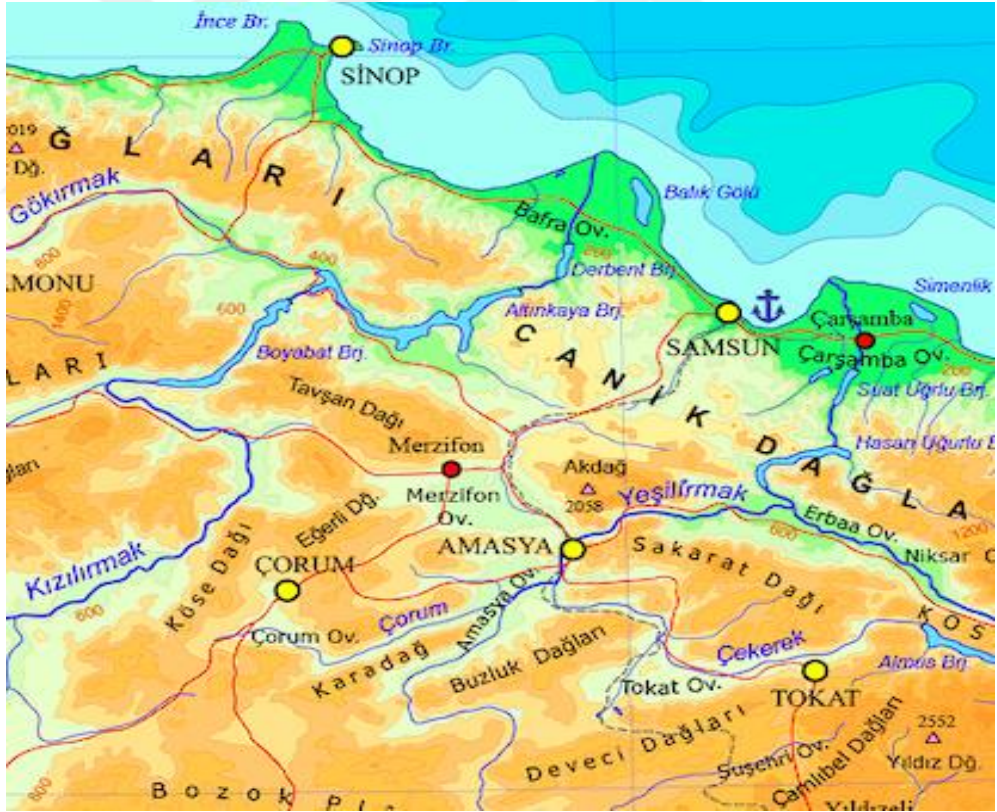
İKİNCİ BÖLÜM

2. COĞRAFYA VE KRONOLOJİ

Bu bölümün coğrafya içeriğinde Orta Karadeniz Bölgesi, fiziksel ve iklimsel farklılıkları göz önüne alınarak kara (Orta Karadeniz Ardi Yöresi) ve kıyı (Canik Dağları Yöresi) olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir (Dönmez, 2001: 873). Orta Karadeniz'in fiziki coğrafyası ve iklimsel özellikleri Erken Tunç Çağı dikkate alınarak oluşturulmuştur.

2.1. FİZİKİ COĞRAFYA

Orta Karadeniz Bölgesi, kuzeyde Karadeniz, batıda Sinop, güneyde Çorum ve Yozgat, kuzeydoğuda Amasya ve Tokat ile doğuda Ordu illerini içine almaktadır. Orta Karadeniz Bölgesi, fiziksel ve iklimsel farklılıklarından dolayı sahil/kıyı ve iç/kara kesimi olarak iki bölümde (Harita 1) incelenmektedir (Tuna, 2008: 15-16).

Harita 1

Dağların yükseltisi, Doğu Anadolu'dakilere göre düşüktür. Dağlar kıydan kademeli olarak yükselir, üst kesimleri plato halindedir. Yeşilirmak ve Kızılırmak arasındaki arazide arızalı bir engebe mevcuttur (Tuna, 2008: 17).

Orta Karadeniz kıyıları oldukça sade olup, kıyıları iki delta ovasıyla bozulmaya uğramıştır. Bafra Ovası'nın içinden geçen Kızılırmak Nehri ve Çarşamba Ovası içinden geçen Yeşilirmak Nehri'nin denize döküldükleri yerlerde kıyıları alçaktır. Bu iki büyük ovanın güneyinde yer alan dağlar birbirlerinden ayrılarak denize paralel uzanmaktadır (Tuna, 2008: 15-16).

Bafra Ovası, doğusunda Canik Dağları ve batısında İsfendiyar Dağları ile bağlantılı 1500 m yüksekliğinde dağ silsileleriyle çevrilidir. Çarşamba Ovası ve Aşağı Yeşilirmak Vadisi, topoğrafik olarak Bafra Ovası ve Kızılırmak Vadisi'ne benzemektedir. Ova, kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanmaktadır. Yeşilirmak ovanın içinden kuzey-kuzeydoğu yönündeki kanyondan geçerek, Çarşamba'ya doğru yol alarak denize 18 km uzaklıkta bir delta oluşturmaktadır (Yakar, 2007: 250).

2.2. İKLİMSEL ÖZELLİKLER

Dağların denizden biraz geriden başlaması ve yüzeylerinin doğuya bakar durumda olması sahil şeridinde, iç kesimlere göre iklim ve bitki örtüsü açısından farklılık kazandırmaktadır (Özgüner, 1970: 12; Alkım, 1984: 52). Yağış miktarı kışın artarken yazın azalmaktadır. Karadeniz'e yağış bırakan rüzgârlar Alp Dağları'ndan gelip, bölgenin bu rüzgârlara açık kısımlarına oldukça fazla yağış bırakırlar (Tunçdilek, 1971: 93-94). Fakat düşen yağış bölgenin tüm kesiminde aynı oranda değildir. Orta Karadeniz Bölgesi'nde dağ yüzeylerinin doğuya bakan kısımlarına batıdan gelen ve nem içeren rüzgârlar yeterince yağış bırakamazlar. Sahil kesiminde batıdan doğuya doğru yağış miktarının arttığı gözlemlenmektedir (Köksal, 1972: 38; Nişancı, 1988: 225). Holosen Dönem'deki iklim değişikliği bölgede hem soğuğa karşı dayanıklı hem de ılıman iklimde yetişebilen bitkilerin gelişmesini sağlamıştır (Atalay, 1983: 2; Erol, 1979: 34).

Kıyı ile 300 m arasında bodur çalılıklar, ağaççıklar ve Akdeniz florasına ait bitkilerin varlığı tespit edilmiştir. Başlıca türler şunlardır: defne (*Laurus nobilis*), kocayemiş (*Arbutus unedo*), zeytin (*Olea europaea*), kızılıçık (*Cornus mas*), taflan (*Evonymus verrucosa*). 300 m ile 800 m arasındaki kısımda ise kırmızı ve kahverengi topraklarla ormanlar görülmeye başlanır. Görülen ağaç türleri ise: kızılbaş (*Alnus barbata*), akçaağaç (*Acer campestre*), meşe türleri (*Quercus pedunculiflora*), diş budak (*Fraxinus oxycarpa*), çınar (*Platanus orientalis*). 800-1200 m arasındaki

kısımda çamgillere (kozalaklılar, iğne yapraklılar) oldukça fazla rastlanmaktadır. Başlıca türler ise köknar (*Abies Bornmulleiana*), sarıçam (*Pinus silvestris*) ve karaçam (*Pinus nigra*)'dır (Köksal, 1972: 58-60).

Buzulların önemli miktarda eridiği, deniz seviyesinin 2.5 m kadar yükseldiği Klimatik Optimum isimli dönemde Anadolu, İskandinavya, Ortadoğu ve Grönland'da yerleşim için uygun şartların oluştuğu bilinmektedir. Bu dönem ayrıca insanın toplayıcılıktan üretime geçiş yaptığı dönem olarak kabul edilir (Özdemir, 2004: 178). Klimatik Optimum sonrası değişen iklime ve yeterli olmayan ısı koşullarına insanlar, MÖ 3. bin ortalarında uyum sağlamıştır (Ökse, 1998: 314).

MÖ 3. binde dünya sistemi, sadece Mezopotamya ve Mısır'ı değil aynı zamanda Levant, İran, İndus Vadisi, Anadolu, Transkafkasya, Orta Asya'nın bölümleri ve Arap Yarımadası'nı içermektedir. Bu bölgeler doğrudan iki veya çok taraflı ve birbirleriyle sistemik temas içindedir (Frank, 1993: 390).

Tunç Çağları'nda Anadolu'nun çam ormanlarıyla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. O dönemlerde Kuzey Anadolu'da var olan çam ormanları günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu durum Tunç Çağları'nda, Orta Karadeniz Bölgesi'nin hava koşullarının ve bitki örtüsünün günümüzden farklı olmadığını göstermektedir (Tuna, 2008: 20).

Güney Mezopotamya'nın çivi yazılı kaynaklarına göre 4.2-3.9 ka olayı öncesinde sulu tarım ve şehirleşmenin gelişimi tamamlanmıştır (Weiss, 2016: 63). Delice Havzası'nda⁴ Çankırı, Çorum, Amasya, Merzifon ve Tosya'dan elde edilen meteorolojik verilerle gerçekleştirilen Makrofiziksel İklim Modeli⁵ sonuçlarına göre, Erken Tunç Çağı'nın büyük bölümünde serin ve yağışlı bir iklim hâkimdir. Yağış oranları MÖ 4800'den itibaren yıl bazında değişkenlik göstermiş ve düşüşe başlamıştır. Bu değişimler MÖ 2600'e kadar sürmüştür. Resuloğlu'nun kurulduğu MÖ 4400-4000 yılları arasında yağış oranının düşüklüğü belirgin hale gelmiştir

⁴ Delice Havzası, Bafra'nın güneybatısı ile Amasya'nın doğusundan başlayarak, Kırıkkale ve Yozgat illerinin merkezine kadar geniş bir alanı kapsar (Arıkan, 2018: 27).

⁵ Kazanılan ve kaybedilen enerji miktarını tahmin eden ısı bütçesi modelidir. İstasyonlarda normal iklimden (1960-1990) gözlemler kullanan sahaya özgü, model çıktısı olarak doğrudan araştırma alanı ile ilgilidir (Arman ve Arıkan, 2015: 70th Geological Congress Of Turkey /Poster (70. Türkiye Jeoloji Kurultayı).

(Arıkan, 2018: 27). Bu zaman aralığına göre yıllık düşen yağış ortalaması 430 mm'den 400 m seviyesine inmiş, sıcaklık 11.8 °C'den 12 °C'ye ulaşmıştır. Bu durum basit yöntemlerle tarım yaparak yaşamını sürdüren tarih öncesi topluluklar için oldukça önemlidir (Arıkan, 2018: 27). Makrofiziksel İklim Modeli sonuçlarına MÖ 6000-2600 yılları arasında ısınan ve azalan yağış düzeni görülmektedir. Bu değişim geçici süre etkili bir iklimsel değişim değil, 4.2 ka⁶ olayı olarak adlandırılan bir dönem ile açıklanmaktadır (Arıkan, 2018: 27). Büyük ve çok tartışılan 4.2 ka mega kuraklık olayı Batı Asya ve Akdeniz'de meydana gelmiş, Mezopotamya'da bulunan Akad İmparatorluğu'nun Mısır'daki Eski Krallık'ın, Levant, Ege ve Anadolu'daki Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin yok olmasında büyük rol oynamıştır (Weiss, 2016: 62).

2.3. KRONOLOJİ

Orta Karadeniz Bölgesi, Geç Kalkolitik Çağ'ın başlamasıyla yoğun iskâna maruz kalmıştır. Erken Tunç Çağı'na geçişte bu yoğun iskân üç kat artmış, nüfus çoğalmıştır. Kurulan yerleşimlerin boyutları küçüktür (Tuna, 2008: 22). Bu yerleşimler su açısından zengin olan tarıma elverişli yerlere konumlandırılmıştır. Su kaynağına yakınlığının yerleşim yerlerine olan etkisi özellikle Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı yerleşimlerinde oldukça belirgindir (Koçak, 2003: 4). Erken Tunç Çağı'nın son dönemlerinde meydana gelen olumsuz iklim koşulları bu bölgenin insanlarını ve çevreyi kötü etkilemiştir. Bu nedenle Erken Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçişte yerleşim yerleri azalmıştır (Tuna, 2008: 22).

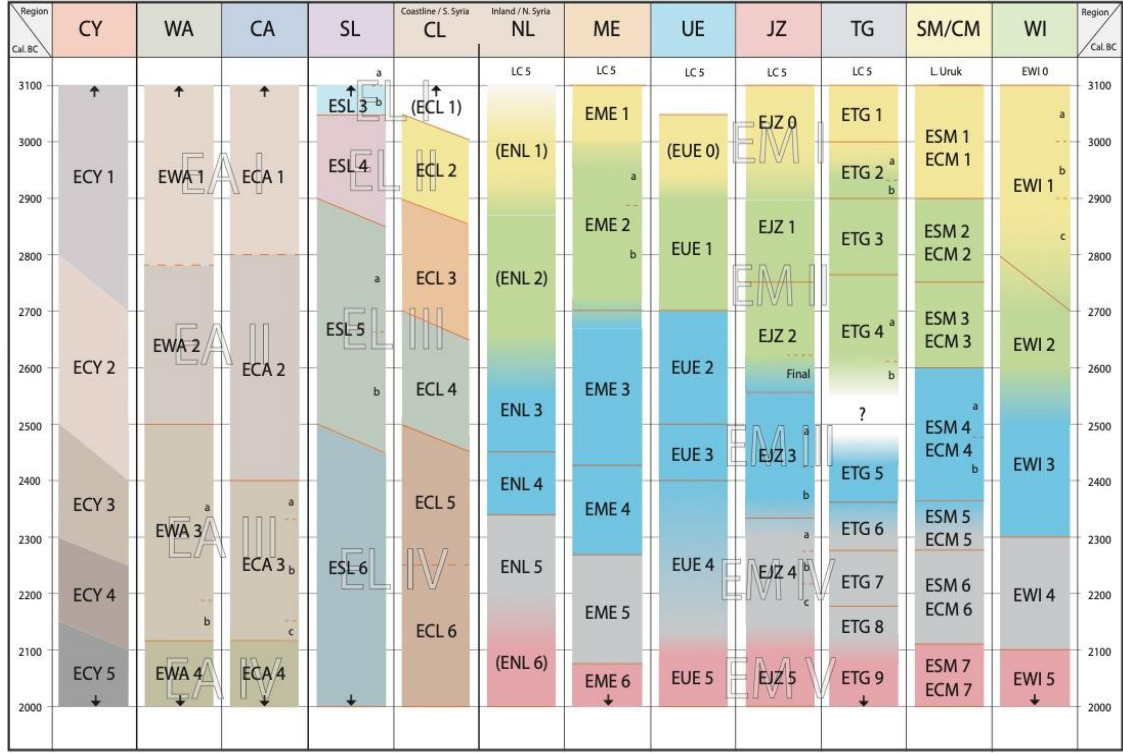
Erken Tunç Çağı kronolojisi hakkında birçok görüş vardır. Bu görüşlerden siyasal, kentsel gelişme ve ekonomik bağlamdaki yaklaşım olarak Jak Yakar ve Savaş Harmankaya'nın görüşü tüm Anadolu'yu kapsamaktadır. Harmankaya, Erken Tunç Çağı I (MÖ 3300/3200-2650) için kasabadan kente geçiş, Erken Tunç Çağı II (MÖ 2650-2400) için ilk büyük kentlerin ortaya çıkışı ve Erken Tunç Çağı III (MÖ 2400-2000/1900) için feodal devlet veya beyliklerin habercisi olduğu belirlemesini yapmıştır (Harmankaya, 2002: 11, 23, 30).

⁶ Erken Tunç'tan Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine ve yaklaşık olarak MÖ 2200 yılına denk gelen kuraklaşma dönemidir (MÖ 2500-1900). Kuzey Suriye, Orta Anadolu ve Levant gibi yarı kurak iklime sahip bölgeleri oldukça kötü etkilemiştir. Kuraklığın bu alanlarda uzun sürdüğü bilinmekte ve dünya çapında toplumsal bir çöküşe yol açtığı düşünülmektedir ancak bu düşüncüyü kanıtlayacak yeterli veri henüz mevcut değildir (Kuzucuoğlu, 2019: 29).

Stephanie Selover ve Pinar Durgun'un Jak Yakar'dan aktardıkları kronolojide Erken Tunç Çağı I 3100-2600'e, Erken Tunç Çağı II 2600-2300'e, Erken Tunç Çağı III 2300-2000'e tarihlendirilmiştir (Yakar, 2011; Akt. Selover ve Durgun, 2019: 272).

ARCANE⁷'nin oluşturduğu yeni dönem tablosu, bölgesel evreleri ve alt aşamalarını kapsamaktadır. Bu kronoloji ağırlıklı olarak seramik gibi malzeme kültürü ve kentleşme düzeyindeki değişiklikleri yansıtmaktadır. Tabloda karşılaştırmalı stratigrafiye de atıfta bulunmuştur. Verilen tarihler, uyumlaştırılmış radyokarbon verilerine dayanmaktadır. Bölgesel ve bölgelerarası düzeydeki kronolojik ölçütlerde aynı renk kullanılmıştır. Aynı rengin kullanıldığı yerlerde, komşu bölgeler arasında güçlü kültürel bağlar veya paralel olaylar söz konusudur (Tablo 2).

⁷ European Science Foundation – ESF (<http://www.uni-tuebingen.de/arcane/>) tarafından desteklenen ARCANE Project - Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean. Synchronizing Cultures and Civilizations of the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean in the Third Millennium BC.

Tablo 2

E: Erken, CY: Kıbrıs, WA: Batı Anadolu, CA: Orta Anadolu, SL: Güney Levant, CL: Orta Levant, NL: Kuzey Levant, ME: Orta Fırat, UE: Yukarı Fırat, JZ: Jezirah (Cezire), TG: Tigridian (Dicle) Bölgesi, SM: Güney Mezopotamya, CM: Orta Mezopotamya, WI: Batı İran.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEZAR VE MEZARLIKLAR

Orta Karadeniz Bölgesi ve yakın çevresinde bulunan mezar ve mezarlıklar, buldukları yerleşim yerleri ile bu bölümde ele alınmıştır. Yerleşim yerleri buldukları kente göre alfabetik sıralanıp kendi içlerinde de bu düzende değerlendirilmeye alınmıştır.

3.1. ORTA KARADENİZ BÖLGESİ KARA KESİMİ

Orta Karadeniz Bölgesi'nin Erken Tunç Çağı ölü gömme geleneklerine ait bulgular kara kesiminde gerçekleştirilen Amasya'daki Devret/Kanatpınar, Doğantepe/Zara, Göller ve Oymağaç, Çankırı'daki Balıbağı, Salur, Tokat'taki Maşat Höyük ile Çorum'daki Alaca Höyük, Boğazköy/Büyükkale, Kalinkaya/Toptaştepe, Kuşsaray, Resuloğlu ve Yenihayat kazılarında elde edilmiştir (Harita 2).

Harita 2

3.1.1. Devret/Kanatpınar

Höyük, Amasya'nın 40 km kuzeybatısında, Merzifon ilçesinin 28 km güneydoğusunda, Suluova ilçesinin 13 km güneyinde bulunan Kanatpınar Köyü'nün 2 km kuzeydoğusundaki Devret Mevkii'nde yer almaktadır (Türker, 2014: 363).

Devret Höyük, 1987 yılında Mehmet Özsait'in gerçekleştirdiği Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları sırasında bulunmuştur (1988: 288). Kanatpınar olarak da bilinen bu höyükte kazı çalışmaları 2013'te Atilla Türker, Derya Bozkurt ve Amasya Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir (2015: 110). Mezarlar, Erken Tunç Çağı II sonu ve Erken Tunç Çağı III başına tarihlendirilmiştir (Türker, 2014: 370).

3.1.2. Doğantepe/Zara

Amasya ilinin yaklaşık 25 km güneybatısında, Oluz Höyük'ün kuş uçuşu 5 km kuzeyinde olan Doğantepe'nin, kuzey ve doğu eteklerinin mezarlık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Dönmez ve Özdemir, 2010: 232). 2007 yılında Amasya Müze Müdürlüğü'nün kurtarma kazısı olan Doğantepe'de mezarların bulunduğu tabaka üzerindeki tahribat nedeniyle çoğu mezar, dağınık olarak ele geçmiştir (Türker vd., 2015: 112).

3.1.3. Göller ve Oymağaç

Göller Köyü, Çorum'un kuzeydoğusunda; Çorum-Merzifon karayolunun 30. km'sinde; yolun 5 km doğusundadır. Mezarlık alanı, Amasya ilinin Merzifon ilçesine bağlı Hacı Yakup (Göller) Köyü'nün 1.9 km güneybatısındaki yassı tepenin güney sırtlarındadır (Silistreli, 1983: 35). Defineciler tarafından tahrip edilen Erken Tunç Çağı'na ait bu mezarlık, az ağaçlı ve dağlık bir araziye konumlanmıştır. Göller Mezarlığı'nda pembe hamurlu, kalın cidarlı, devetüyü renginde ve iyi pişirilmemiş küp parçaları bulunmuştur. Tahrip edilmiş mezarlara ait söz konusu küplere bireyler *hoker*⁸ tarzda gömülmüştür. Mezarlık yerleşim dışına konumlanmıştır. Mezarlık alanında söz konusu yoğun tahripten dolayı mezar sayıları ve ölçüleri bilinmemektedir.

Oymağaç Mezarlığı'na iki yol ile ulaşım sağlanmaktadır. İlk yol, Çorum-Merzifon karayolunun 30 km'sinden doğuya doğru sapılarak Karaşart, Pınarbaşı, Emert köyleri üzerinden gidilen yoldur. İkinci yol ise Merzifon üzerinden sadece Emert Köyü'nden geçilerek Oymağaç mezarlığına ulaşan yoldur (Silistreli, 1983: 36). Mezarların ölçüleri, sayıları ve bireyler hakkında bilgi tahribattan dolayı bilinmemektedir.

⁸ Cenin pozisyonu, ölünün ana rahmindeki gibi bacakların karna çekilmiş şekliyle yapılan gömüdür.

Göller ve Oymaağaç Mezarlıkları ile ilgili veriler, Tahsin Özgüç ve Uğur Silistreli'nin yayınlarından sağlanmaktadır.

3.1.4. Balıbağı

Balıbağı Mezarlığı, Çankırı'nın 20 km doğusunda, Tekel Kaya Tuzu İşletmeleri'nin hemen güneyinde, 8 km'lik bir vadinin başlangıcında yer almaktadır (Süel, 1991: 205). 1988 yılında Çankırı Müzesi tarafından kurtarma kazısı olarak başlatılan kazı, Mustafa Süel'in önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Balıbağı Mezarlığı MÖ 3. binin son çeyreğine tarihlendirilmektedir (Süel, 1992: 132).

3.1.5. Salur

Çankırı'ya bağlı Orta ilçesinin 5 km kuzeybatısında yer alan Salur Köyü'nde bulunan Höyük ve Mezarlık alanı, tepelerle çevrili 1283 m yükselti üzerindedir. Kazı çalışmaları, 2008 yılında Çankırı Müzesi'nden Resul İbiş, Sinan Durmuş ve İbrahim Sezen tarafından kurulan bir ekiple gerçekleştirilmiştir (İbiş ve Durmuş, 2010: 14).

3.1.6. Alaca Höyük

Çorum'un Alaca ilçesi yakınında bulunan Alaca Höyük, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk milli kazısı unvanına sahiptir. Atatürk'ün isteği üzerine 1935'te Remzi Oğuz Arık ve Kurt Bittel tarafından kazılar başlatılmıştır. Açığa çıkarılan 13 mezar tabakalarına göre yeniden eskiye doğru sıralandığında; H, S, B, D, R, T, 5. tabaka; A', T', 5.6. tabaka; A, C, E 6. tabaka; F, K ve L 7. tabakaya tarihlendirilmiştir (Çınaroğlu, 2018: 7).

3.1.7. Boğazköy/ Büyükkale

Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olarak kabul edilen Boğazköy, Çorum'un Boğazkale ilçesinde bulunmaktadır. Erken Tunç Çağı'nın sonundan Hitit Çağı'na kadar olan kültürel değişim ve gelişim Boğazköy'de kesintisiz gözlemlenebilmektedir (Schachner, 2013: 150, 154). Erken Tunç Çağı'na tarihlenen evreler Aşağı Şehir'de yer alan Büyükkale'de ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar, Büyükkale'de Erken Tunç Çağı'na tarihlenen seviyelerde yerleşim alanı içinde bulunmuştur (Bittel, 1936: 9-10).

3.1.8. Kalınkaya/Toptaştepe

Çorum'un Alaca ilçesinde bulunan Kalınkaya Köyü'nde Raci Temizer tarafından 1947 yılında dört tümülüs tespit edilmiştir (1949: 800). 1971 yılında Mahmut Akok ve ekibi tarafından Kalınkaya Mezarlık Alanı ve çevresine ait kalıntılar koruma altına alınmış ve yorumlanmıştır (Zimmermann, 2007: 35).

3.1.9. Kuşsaray

Kuşsaray, Çorum'un 15 km kuzeydoğusunda; Kuşsaray/Kızırsaray Köyü'nün 400 m kuzeybatısında, köy ile Çorum-Samsun karayolu arasında, yolun güneybatısında bulunan Düvenci Ovası'nda yer alır (Koşay, 1968: 89). Hamit Zübeyr Koşay önderliğinde 1966 yılında sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sondaj Kazısında ve C açmasında üç mezar ortaya çıkmıştır (1968: 90).

3.1.10. Resuloğlu

Mezarlık alanı, Çorum'un Uğurludağ İlçesi'ne bağlı Resuloğlu (Kaleboynu) Köyü'nün 900 m kuzeybatısında olan Araçlar (Keseli Pınar)'dadır. Yüksek bir sırt üzerine konulan mezarlığın güneydoğu, kuzey ve kuzeybatısında üç höyük mevcuttur (Yıldırım, 2006: 1).

1998'de Tunç Sipahi ve Tayfun Yıldırım tarafından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında bulunan Resuloğlu, 2003 yılından itibaren Tayfun Yıldırım'ın bilimsel danışmanlığında Çorum Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında devam etmiştir (Sipahi ve Yıldırım, 2000: 31-34).

Resuloğlu'nda 2011'e kadar toplam 288 mezar ortaya çıkarılmıştır. Tespit edilen üç farklı seviyede mezarların çoğu MÖ 3. binyılın ikinci yarısına, III.-II. seviyeye, MÖ 3. binyılın sonuna, I. seviye'ye aittir (Türker vd., 2015: 107). Erken Tunç Çağı'nın ikinci yarısına tarihlenen yapıların, dönemin sonunda mezarlık olarak kullanılmaya başlandığı saptanmıştır (Özcan, 2010: 39).

3.1.11. Yenihayat

Mezarlık alanı, Çorum'un Merkez ilçesinin Yenihayat Köyü'nün 1.5 km güneyinde yer alan Ziyaret Mevkii'nin Ertuğrul Köyü'ne bakan sırtındadır. Tunç

Sipahi ve Tayfun Yıldırım'ın önderliğinde gerçekleşen 1996 yılı Çorum Bölgesi YüzeY Araştırmaları sırasında Erken Tunç Çağı'na ait içlerinde ve etrafında kırık küp ve çanak parçaları bulunan taş yığınlarına rastlanmıştır. Mezarlık alanında gerçekleşmiş yoğun tahribat nedeniyle bireyler ve mezarların yönü hakkında ayrıntılı bilgi söz konusu değildir (Sipahi ve Yıldırım, 1998: 24).

3.1.12. Maşat Höyük

Tokat'ın Zile ilçesinin kuş uumu 20 km güneyinde, Maşat Köyü'nün 1500 m batısındadır (zg ve Akok, 1978: 1-2). Maşat Höyük'te ilk kazılar 1945 yılında Ekrem Akurgal, 1973-1980 yıllarında Tahsin zg tarafından yapılmıştır.

Maşat Höyük'te Erken Tunç Çağı'na ait mezarlar kuzey yamacındaki kesik temelle temsil edilen son yapı katının taban altında, saray avlusunun güneyinde açığa çıkarılmıştır (Emre, 1979: 3-4).

3.2. ORTA KARADENİZ BÖLGESİ KIYI KESİMİ

Orta Karadeniz Bölgesi'nin Erken Tunç Çağı l gömme geleneklerine ait bulgular kıyı kesiminde gerçekleştirilen Samsun'daki İkiztepe, Tekeköy/Tekkeköy, Kavak/Kaledoruğu kazılarından ve Tokat'taki Horoztepe kazısından elde edilmiştir (Harita 3).

Harita 3

3.2.1. İkiztepe

Samsun'un Bafra ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan İkiztepe Köyü'nün kuzeyinde, Bafra Ovası'nın içinde bulunmaktadır (Alkım vd., 1988: 1). Jeolojik araştırmalar, İkiztepe'nin MÖ 3. binde Karadeniz kıyısının 6-7 km kadar güneyinde olduğunu açığa çıkarmıştır. Böylelikle Kızılırmak'ın 1.5 km batısında kalan İkiztepe'nin, hem Kızılırmak'ta hem de Karadeniz'in kıyısında olduğu söylenebilir (Alkım vd., 1988: 2, 5, 7).

İkiztepe, iki küçük ve iki büyük tepeden oluşmaktadır. Bu tepelerin farklı kültür katlarına ev sahipliği yaptığı saptanmıştır (Bilgi, 2005: 26). Höyüğün 1974'ten 1980 yılına kadar olan çalışmaları, Bahadır Alkım kontrolünde gerçekleşmiştir (Alkım, 1981: 119). 1981 yılından itibaren Önder Bilgi tarafından kazı devam ettirilmiştir. Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen Tepe I'in mezarlık olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır (Bilgi, 2005: 26). Tepe III'ün 10., 12. ve 16. tabakalarında (Bilgi, 2000: 387) ve Erken Tunç Çağı II, I tabakalarında çok sayıda mezar açığa çıkartılmıştır (Bilgi, 2003: 17).

3.2.2. Kavak/Kaledoruğu

Samsun'un yaklaşık 40 km güneyinde bulunan Kavak ilçesi, Yeni Cami Köyü sınırları içindedir (Kökten vd., 1945: 389). Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç ve Kılıç Kökten'in 1940-1941'de gerçekleştirdiği araştırmalar sırasında saptanmıştır. Mezarlar, Erken Tunç Çağı I-II'ye tarihlenen doğu açmasında bulunmuştur (1945: 391).

3.2.3. Tekeköy/Tekkeköy

Tekeköy, Samsun il merkezinin 14 km güneydoğusunda; Çarşamba Ovası'nın batıya doğru olan uzantısında, Ayıtepesi ve Karaböcük dağlarından çıkan Fındıcak ve Çınarlık derelerinin suladığı vadide bulunmaktadır (Kökten vd., 1945: 382). Araştırmalar, 1940 yılında Kılıç Kökten tarafından başlatılmış, 1941- 1942 yıllarında Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç ve Kılıç Kökten tarafından Samsun ve çevresinde gerçekleştirilen keşif gezileriyle devam etmiştir.

3.2.4. Horoztepe

Horoztepe, Tokat'ın Erbaa ilçesi yanında, Dere Mahallesi'nde yer almaktadır. 1957 yılında Mahmut Akok ve Tahsin Özgüç tarafından kazılmıştır. Buluntu yönünden zengin olan mezar A çukurunda bulunmuş, C ve F çukurunda bulunan mezarların da tahribe uğradığı anlaşılmıştır. Buluntu yönünden zengin olan mezarın, yerleşim alanının dış sınırına olan mesafesi 4 m'den fazla değildir (Özgüç ve Akok, 1958: 5-6).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Ölü gömme gelenekleri, toplumlara ve zamana göre şekillenmektedir. Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerindeki mezar ve mezarlıklardan alınan verilerin ışığında, mezarların ve mezarlıkların konumu, mezar tipleri, ölü gömme biçimleri, yönlendirme, gömme öncesi ve sonrasında gerçekleştirilen ritüeller ve ölümlerle birlikte gömülen mezar eşyaları bu başlık altında incelenmiştir.

4.1. MEZARLARIN KONUMU

Orta Karadeniz Bölgesi'nde bireyler, yerleşim dışı (*ekstramural*) ve yerleşim içi mezarlıklara (*intramural*) gömülmüştür. Kara ve kıyı kesimlerinde bulunan mezar/mezarlıklar konumlarına göre incelenmiştir (Tablo 3).

ORTA KARADENİZ BÖLGESİ		Yerleşim Yeri İçi	Yerleşim Yeri Dışı
KARA KESİMİ	Salur	-	x
	Balıbağı	-	x
	Maşat	x	-
	Alaca Höyük	x	-
	Kuşsaray	x	-
	Kalınkaya	x	x
	Resuloğlu	x	x
	Yeni hayat	-	x
	Boğazköy	x	-
	Göller ve Oymaağaç	-	x
	Devret	x	-
	Doğantepe	x	-
	KIYI KESİMİ	İkiztepe	x
Tekeköy		-	x
Kavak/Kaledoruğu		x	-
Horoztepe		x	x

Tablo 3

4.1.1. Yerleşim İçi (İntramural)

Yerleşim içi mezarlar bireylerin, yerleşim yerinin içinde belirli alanlara gömülmesiyle ortaya çıkmıştır (Akyurt, 2014: 3). Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde bireylerin yerleşim alanı içinde evlerin tabanları altına, yapılar arasındaki sokaklara ve ocakların altına gömüldükleri anlaşılmıştır (Öztürk ve Kulakoğlu, 2019: 697). Genellikle bebek ve çocukların nadiren de olsa erişkin erkek ve kadın bireylerin yerleşim içi mezarlara gömüldüğü bilinmektedir. Bununla ilgili genel görüşler, Tartışma ve Değerlendirme bölümünde yer almaktadır (Bkz. Böl. 5.4.2).

4.1.1.1. Kara Kesimi

Devret'te, IIIa-b ve IVa tabakalarının üç değişik evresinde ve Erken Tunç Çağı II'nin sonu ile Erken Tunç Çağı III'ün başına ait mimari tabakalarda 21 adet mezar açığa çıkarılmış, bireylerin tümünün konutların altına gömüldüğü saptanmıştır (Türker vd., 2018: 109, 131).

Alaca Höyük'te beşinci yapı katından sekizinci yapı katına kadar kral/kraliçelere ait olduğu düşünülen mezarlar ortaya çıkarılmıştır (Koşay, 1951: 53). T mezarının yanında kuzeye uzanan büyük bir duvar, A, A' ve E mezarlarının batısını kapatan mimari bir kalıntı, H mezarının altından kuzeyden güneye geçen bir duvar ve C, F, E mezarlarının üstünü örten 6. ve 5. yapı katına ait temeller (Koşay, 1951: 54) ve bu temellerin yakınında bulunan R, B mezarları (Koşay, 1938: 78), *Alaca Höyük*'te mezarlığın yerleşim içine konumlandığını göstermektedir.

Boğazköy/Büyükkale'de 1935 yılında altıncı tabakanın altındaki bir konutta çocuk bireylere ait üç mezar bulunmuştur (Bittel, 1936: 9).

Kalınkaya/Toptaştepe'de kireç taşından oluşan, üç bireyin gömüldüğü yuvarlak mezar yapısı, yerleşim içi mezar özelliği göstermektedir (Zimmermann ve Geniş 2012: 105).

Kuşsaray'da Erken Tunç Çağı III'e ait ikinci yapı katının altında ve bu yapı katındaki odaların birinde ocağın yan alt kısmında tahribe uğramış iki birey bulunmuştur (Koşay, 1968: 89-90).

Resuloğlu'nda Eski Tunç Çağı'na ait ikinci yapı katında ekin kuyuları bulunmuştur. I no'lu ekin kuyusunun 30 cm güneyinde, doğu-batı tarafına konumlandırılmış 70x120 cm uzantısında dört adet taş plakadan yapılmış bir mezarın, üst kapak örgüsüne rastlanmıştır (Yıldırım, 2012: 8). Kuzeybatı kesimindeki iki yapı katının birinci kat temellerinin içine konumlandırılmış birden çok mezar açığa çıkarılmıştır. B açmasının kuzeybatısında bulunan taş döşemeli yapının güneyinde, kare planlı oda tabanında bir adet mezar saptanmıştır (Yıldırım ve İpek, 2011: 350-351).

Maşat Höyük'te Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen yapıların, III. Hitit katını temsil eden sağlam temellerin yapımı esnasında zarar gördüğü anlaşılmıştır. Erken Tunç Çağı kültürünün mevcut olduğu tepedeki seviyede bir adet (Akurgal, 1946: 221), H-I/8 plan karelerinde bir, kuzey yamacının son yapı katının taban altında üç, saray avlusunun güneyinde bir toplamda altı adet yerleşim içi mezar tespit edilmiştir. Mezarlar dağınık olup Erken Tunç Çağı'na tarihli her özel alanın içinde bulunabilirler (Emre, 1979: 3-4).

4.1.1.2. Kıyı Kesimi

Kavak/Kaledoruğu'nda çıkan 13 bireyin çoğu temelini yakınında bulunmuştur. Temelin anakayadan 30 cm üstte olduğu anlaşılmıştır. Bazı bireylerin de anakayanın hemen üstüne konumlandığı tespit edilmiştir. Geri kalan mezarlar da temel ile aynı seviyededir (Kökten vd., 1945: 391). Özetle yerleşim yeri içine ve özel alanların arasındaki alana bir mezarlık kurulduğu anlaşılmıştır. Yerleşim içi mezarlık alanına çocuk ve erişkinlerin gömüldüğü anlaşılmıştır.

İkiztepe'de Erken Tunç Çağı'na ait kültür katlarındaki mimari tabakaların çeşitli seviyelerinde birden fazla, çocuk ve bebek bireylere ait kemiklerle karşılaşmıştır (Bilgi, 1983: 87). Geç Kalkolitik'ten Orta Tunç Çağı sonlarına kadar yerleşim yeri içine fetüs ve bebeklerin gömüldüğü gözlemlenmiştir (Bilgi, 2003: 385). Tepe III'ün Erken Tunç Çağı'na ait mimari tabakalarında (Bilgi, 2000: 387) ve atölye olduğu varsayılan alanda toplamda yedi adet mezar ortaya çıkarılmıştır (Bilgi, 2001: 316, 318).

Horoztepe'de yerleşim yeri içinde yapılan kazı çalışmaları sırasında bir adet mezara ulaşılmıştır (Özgüç ve Akok, 1958: 26).

4.1.1.3. Değerlendirme

Kara kesiminde bireyler, Maşat Höyük, Alaca Höyük, Kuşsaray, Boğazköy, Devret ve Doğanatepe'de yerleşim içine gömülmüştür. Kıyı kesiminde ise İkiztepe, Kavak/Kaledoruğu ve Horoztepe'de yerleşim içine konumlandırılmış mezarlara rastlanmıştır. Yerleşim yeri içine konumlandırılan mezar ve mezarlıklara çoğunlukla bebekler ve çocuklar, nadiren de erişkin bireyler gömülmüştür.

4.1.2. Yerleşim Dışı (Ekstramural)

Yerleşim dışı mezarlıklar, yerleşim alanlarının tamamen dışına konumlandırılmıştır (Akyurt, 2014: 3). Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde ölü gömme gelenekleri hakkında veri sağlayan mezar ve mezarlıklarda bireylerin büyük bir çoğunluğu yerleşim yeri dışına gömülmüştür.

Yerleşim dışı mezarlıkların bugüne kadar nasıl ortaya çıktıkları hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu konuyla ilgili çeşitli görüşler sunulmuştur. Bu görüşlerin temelini psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sebepler oluşturmuştur. Bu görüşler Tartışma ve Değerlendirme bölümünde ele alınmıştır (Bkz. Böl. 5.4.2).

4.1.2.1. Kara Kesimi

Göller ve Oymağaç, yoğun tahribe uğramış yerleşim dışına konumlandırılmış mezarlıklardandır.

Balıbaşı'nda bireylerin yerleşim alanlarının yamaçlarına, çoğunlukla da bu yamaçların eteklerine gömüldüğü tespit edilmiştir (Süel, 1991: 206).

Salur Mezarlığı, yerleşim yerinin yaklaşık 50 km kuzeyinde bulunmaktadır. Yapılan sondajlar sonucunda bu mezarlığın 800 m²lik bir alana yayıldığı tespit edilmiştir. Mezarlar güneyde D/2-3, kuzeyde A/2-3 karelerini kapsamaktadır. Doğu-Batı tarafındaki mezarlar, 20 m genişliği olan bir alanla sınırlandırılmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 14-15, 22). Yerleşim dışına konumlandırılmış bu mezarlığa her yaş grubundan ve her cinsiyetten bireyin gömüldüğü anlaşılmıştır.

Kalınkaya/Toptaştepe'de güneyde, Kalkolitik tabakanın hemen üzerinde yerleşim dışına konumlandırılmış bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır (Yıldırım ve Zimmermann, 2006: 2).

Resuloğlu 'nda Erken Tunç Çağı'na ait üç ayrı seviyede ve yoğun tahrip gören mezarlık alanının güneydoğu kısmında, yerleşim dışına konumlandırılmış mezarlar bulunmuştur. (Yıldırım, 2012: 8). Yerleşim dışına konumlanan mezarlık alanına her yaştan ve her cinsiyetten bireyin gömüldüğü tespit edilmiştir.

Yeniheyat'ta, Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen mezarların çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir yerleşim alanıyla karşılaşılması, bu mezarlık alanının yerleşim dışına konumlandırıldığını düşündürmüştür (Yıldırım, 2001: 2).

4.1.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe Tepe I'de Erken Tunç Çağı II'ye ait büyük bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlığın yakınında herhangi bir yerleşim kalıntısı saptanmamıştır (Alkım, 1981: 121). Yerleşim dışına konumlanan mezarlığın 1400 m²lik bir alanda yayılım gösterdiği tespit edilmiştir (Bilgi, 1987: 170). Bu mezarlık alanına bireylerin, yaş grubu ve cinsiyet ayrımı yapılmadan gömüldüğü anlaşılmıştır. Bu mezarlık alanına bireylerin, yaş grubu ve cinsiyet ayrımı yapılmadan gömüldüğü anlaşılmıştır. Ancak bu mezarlık alanının merkezine erkek bireylerin gömüldüğü anlaşılmıştır. Kadın ve çocukların erkeklerden uzak bir kısma gömüldüğü tespit edilmiştir. Erkek bireylerin yanına bırakılan çok sayıda madeni mezar eşyası ve tinsel yönden güçlü olduğu düşünülen semboller bırakılmıştır. Bu durum Böl. 4.6. ve 5.4.3'te tartışılmıştır.

Tekeköy'de dar bir alan içinde 17 bireye ait mezar tespit edilmiştir (Kökten vd., 1945: 385).

Horoztepe'de bulunan mezar çukurlarının yerleşim alanının kuzeyinde, dış tarafta olduğu ve Horoztepe mezarlarının bulunduğu Dere Mahallesi mezarlığının altında Erken Tunç Çağı'na ait mezar ve mezarlığın olduğu (Özgüç ve Akok, 1958: 5-6) anlaşılmıştır.

4.1.2.3. Değerlendirme

Kara kesiminde Salur, Balıbağı, Yenihayat, Göller ve Oymağaç mezarlıklarının yalnızca yerleşim dışına konumlandırıldığı tespit edilmiştir. Kalınkaya ve Resuloğlu'nda bireylerin hem yerleşim içi hem de yerleşim dışı mezar ve mezarlıklara gömüldüğü anlaşılmıştır. Kıyı kesiminde bireyler, Tekeköy'de yerleşim dışına, İkiztepe ve Horoztepe'de ise hem yerleşim içine hem de yerleşim dışına gömülmüştür.

4.2. MEZAR TIPLERİ

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde açığa çıkarılan mezar tipleri; basit toprak mezarlar (Resim 1), pişmiş toprak kap mezarlar (küp, çömlek) (Resim 2), sanduka mezarlar (taş, kerpiç, ahşap) (Resim 3) ve oda mezarlarıdır (Tablo 4) (Resim 4).

4.2.1. Basit Toprak Mezarlar

Basit toprak tipindeki mezarlar, bireyin özelliklerine göre toprak çukurun açılmasıyla ve gömüldükten sonra bireyin üzerinin toprakla örtülmesiyle oluşmuştur (Akyurt, 2014: 3). Normal basit toprak mezarların yanında taş örtülü basit toprak mezarlara da rastlanmıştır. Mezar çukurları, dikdörtgen, elips veya kare olmak üzere genişlikleri 0.30-0.50 m, derinlikleri 0.20-0.60 m arasında açılmıştır (Özgüç, 1948: 3).

4.2.1.1. Kara Kesimi

Devret'te Erken Tunç Çağı'na ait tabakalarda 15 adet basit toprak mezar⁹ ortaya çıkarılmıştır (Türker vd., 2018: 110, 112, 115, 117, 120-122). Bu mezarlar, oval şekilde, belli bir düzen içinde olmayan, basit çukurlardır. Bu çukurlar özensiz düzenlenmiş, kenarına veya tabanına herhangi bir tasnif yapılmamış, birey gömüldükten sonra tekrar örtülmüştür (Resim 5). En üste atılan toprak için sıkıştırma işlemi yapılmamıştır. Hatta bazı mezarların üzeri gevşek bırakılmış, sert zemin üzerine taban çamuru dökülerek koruyuculuk sağlanmıştır (Türker vd., 2018: 131).

⁹ MA. 1,2; MC. 1,3,4; MD. 1,2A-B; MD 4,5; MB.2, 3, 4, 5, 6, 7A-C.

Doğantepe (Zara)'da Erken Tunç Çağı'na ait dağılmış toprak mezarlar bulunmuştur (Türker vd., 2015: 112).

Balıbaşı'nda üç adet basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır (Süel; 1989: 146; Süel, 1991: 206).

Salur'da iki adet taş örtülü basit toprak mezar bulunmuştur (İbiş ve Durmuş, 2010: 15-16).

Alaca Höyük, 1940-1948 yılı çalışma raporlarında Erken Tunç Çağı'na ait mimari tabakalarda bir (Koşay ve Akok, 1966: Lev. 145b), güneybatı sondajında iki (Gürsan-Salzmann, 1992: 48) toplamda üç adet basit toprak mezara ulaşılmıştır.

Boğazköy/Büyükale'de Erken Tunç Çağı'na ait IV. tabakada üç adet basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır (Bittel, 1936: 9).

Kalınkaya/Toptaştepe'de yedi adet basit toprak mezar bulunmuştur. İki mezar yoğun tahribata uğradığı için değerlendirilmemiştir (Zimmermann, 2007: 12, 36). Mezarların hiçbirinde özel bir uygulama, tasarım özelliği yoktur. Basit toprak mezarlar, sıkıştırılmış kil ve kum tabakasından oluşmuştur. Çukurların derinlikleri 0.70-1.20 m arasında değişmektedir (Resim 6).

Kuşsaray'da Erken Tunç Çağı III'e ait yapı katında bir adet, mimari tabaka ile ilgili olmayan başka bir alanda da bir adet olmak üzere toplamda iki basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu'nda bir adet basit toprak mezar bulunmuştur¹⁰ (Yıldırım ve İpek: 2010: 22).

Maşat Höyük'te Erken Tunç Çağı kültürün gözlemlendiği tepedeki seviyede bir adet (Akurgal, 1946: 221), höyüğün kuzey yamacında yer alan ikinci kazı alanının son yapı katının tabanı altında bir adet ve H1/8 plankaresinde yer alan bir

¹⁰ 2.5 x 5 m'lik üç ayrı açmadan birinde (E 28, E 29, E 30).

evin tabanında bir adet olmak üzere toplamda üç basit toprak mezara ulaşılmıştır (Emre, 1979: 2).

4.2.1.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe, Tepe I¹¹'de 675, *Tepe III¹²*'de yedi toplamda 682 adet basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır. Basit toprak mezarlar (Resim 7), gelişigüzel çukurlar açılarak, bireylerin özelliklerine göre oluşturulmuştur (Velibeyoğlu, 1991: 7).

Kavak/Kaledoruğu'nun doğu açmasında 12 adet, kuzey açmasında da bir adet olmak üzere toplamda 13 adet basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır. Bireyler, doğu açmasında ana kayaya doğru ulaşan hemen hemen 0, 65 m kalınlığındaki mezarların içine gömülmüşlerdir (Kökten vd., 1945: 391).

Tekeköy'de Erken Tunç Çağı'na ait tabakalarda 17 basit toprak mezar ele geçmiştir. Bu mezarlar, bireyin yatırıldığı toprağın çakıl taşları ve kum ile düzeltilip sert bir zemin haline getirilmesiyle oluşturulmuştur (Özgüç, 1948: 10). Bireylerin, aynı seviyede 1.5 m²lik alan içine gömüldükleri anlaşılmıştır (Kökten vd., 1945: 385).

Horoztepe'de kuzeyde yerleşim alanı dışındaki C ve F çukurlarında, toprağa gömülmüş bireylerin mezarları tahribata uğramış, soyulduğu anlaşılmıştır. Yerleşim alanı içinde ve dışında basit toprak mezarlar açığa çıkarılmıştır (Özgüç ve Akok, 1958: 26).

¹¹ C-20/IV-13-12, 11-10, D-1/IV-13-12-II-10 ile D-2/IV-13- 12-11-10 plankarelerinde 103 (Bilgi, 1982: 50), C-19, 20, D-1,2/IV-10 ve C-20; D-1,2/IV-11 plankarelerinde 22 (Bilgi, 1983: 87), D açmasının IV-12/C-18, C-19, C-20 ve D-1, D-2 plankarelerinde 52 (Bilgi, 1984: 56), A açmasında D-1/IV-10, 12, 13 plankarelerinde ve D açmasında C-18/ IV-13, C-19/IV-10, 12, 13 ve C-20/IV-10, 12, 13 plankarelerinde 196 (Bilgi, 1985: 11), D açmasında IV-13/C-19 ve C-20 ve A açmasında IV-13/C-19, C-20 ve IV-13/D-1, D-2, D-2 plankarelerde 65 (Bilgi: 1986: 149), D açmasında IV-13/C-19,IV-13/C-20, IV-13/D-2, IV-13/ IV-3, D-3/IV-12 ve D-4/IV-12, 13 plankarelerinde 22 (Bilgi 1987: 169, 170), Tepe I M açmasında C 19/IV 9,D 1/IV 9, D 2/IV 8, D 2/IV 9 ve D 1/IV 8 C 19/IV 8, C 20/IV 8, C 19/IV 9, C 20/IV 9 plankarelerinde (Bilgi, 2002: 247; 2003: 20; 2004: 157), M açmasında devam eden kazılarda batıdan doğuya dik bir eğim yapan bu dolgu içinde, değişik seviyelerde 8 adet mezar bulunmuştur (Bilgi, 2005: 22; 2006: 29).

¹² D8/1 14 plankaresinin 11. mimari tabakasında, aynı plankarede 11. mimari tabaka içinde, D 11/1 14 plankaresinin 12. mimari tabakasında, aynı plankarenin 13. ve 16. tabakasında beş (Bilgi, 2000: 387), dördüncü mimari tabakada bir, aynı tabakada atölye olduğu düşünülen alanda bir adet mezar bulunmuştur (Bilgi, 2001: 316, 318).

4.2.2. Pişmiş Toprak Kap Mezarlar

Pişmiş toprak kap mezarlar, kara kesiminde normal küp, ikili küp, sözde küp ve çömlleklerden oluşmaktadır. Bu mezarların yapımında bireyin fiziksel özellikleri dikkate alınmıştır.

4.2.2.1. Küp Mezarlar

Bu mezar tipi, bireyin fiziksel özelliklerine göre pişmiş topraktan yapılmış kaplardan oluşmaktadır (Akyurt, 2014: 4). Küp mezarlar üç tipten oluşmaktadır (Özgüç, 1948: 16):

- Normal küp mezarlar,
- İki küpün ağız kısımlarının karşılıklı gelecek şekilde birleştirilmesiyle oluşan ikili küp mezarlar,
- Küpün uzunlamasına ikiye bölünerek toprağın üstünde yatan bireyin örtünmesi amaçlanan sözde küp mezarlar.

4.2.2.1.1. Kara Kesimi

Devret'te II. ve III. tabakada üç küp mezar¹³ (Resim 8) bulunmuştur (Türker vd., 2018: 112, 117, 119). Küp mezarların yatırılacağı genişlik ve derinlik göz önüne alınmıştır. Bireyler, mezarların ezilmesinden ötürü tahrip görmüştür (Türker vd., 2018: 131).

Doğantepe (Zara)'de küp ve küp kapama mezarlara rastlanmıştır (Türker vd., 2015: 112).

Göller ve Oymaağaç'ta bulunan pembe hamurlu, kalın cidarlı, devetüyü renginde ve iyi pişirilmemiş küp parçaları, bu mezarlık alanlarında küp mezarların kullanıldığını düşündürmüştür. Her iki mezarlık alanında yoğun tahrip olduğundan mezar tipleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmamıştır (Silistreli, 1983: 35-36).

Balabağı'nda 3/AB-4/AB, 3/A'A 3/AB plankarelerinde 20'ye yakın küp mezar bulunmuştur. Mezarlık alanında bulunan küpler geniş karınlı, sivri-düz dipli, kulplu-kulpsuz kötü pişirilen kaba kaplardır (Süel, 1989: 47).

¹³ MB.1; MC.2; MD.3.

Salur'da yapılan sondaj çalışmalarında M-2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 15, 16, 17, 18, 19 numaralı 13 adet küp mezar ile M-14'te bir adet ikili küp mezar (Bkz. Resim 1d) açığa çıkarılmıştır. Birey ikili küp mezara, gövdesinin üst tarafı bir küpün, alt tarafının ise diğer küpün içinde olacak şekilde yatırılmıştır. M-1, M-4, M-10, M-13 mezarlarında bireyler toprak çukura gömülmüş daha sonra üzerlerine dikey biçimde ikiye bölünmüş küp yerleştirilmiştir (İbiş ve Durmuş, 2010: 15-16) (Bkz. Resim 1c). Küplerin ağızları genellikle yassı taşlarla kapatılara yanlarına düzensiz taşlarla destek sağlanmaya çalışılmıştır (Bkz. Resim 1a).

Alaca Höyük'te gerçekleştirilen ilk dönem kazılarında höyüğün kuzeyine açılan sondajda büyük bir küp mezar bulunmuştur (Arık, 1995: 212, 214).

Kalınkaya/Toptaştepe'de 25 küp mezar açığa çıkarılmıştır. Bu küp mezarlar büyük ve çoğunlukla gridir (Resim 9). Bazılarının omuz bölgesinde parmak ucu veya çentik izleri mevcuttur. Küp mezarlardan biri ikili küp şeklindedir. Küplerin ağız küçük veya büyük taş levhalarla kapatılmıştır (Zimmermann, 2007: 14, 36).

Kuşsaray'da höyüğün batı eteklerinde yer alan kaya diplerinde birden fazla küp mezar açığa çıkarılmıştır (Koşay, 1968: 89).

Resuloğlu'nda bulunan küp mezarların boyları 0,50 m'den-1.25 m'ye kadardır. Küp mezarların ağız kısımları yassı taşlarla kapatılmıştır (Resim 10). Bu taşların üzeri ve çevresi kalker taşlarıyla çevrelenmiştir. Nadiren bazı küplerin ağız üç veya dört adet plaka şekilli taşla kapatılmıştır (Yıldırım, 2005: 194-195). Bazı küplerin ağzının çömleklerle kapatıldığı anlaşılmıştır (Resim 11). Bulunan küp mezarların orta dereceli ısıda fırınladıkları, hızlıca hazırlanmış ve iyi pişirilmemiş oldukları tespit edilmiştir. Çoğu mezar kahverengidir. Siyah hamurlu olan çok az sayıda mezar vardır (Yıldırım ve Ediz, 2006: 58). Küp mezarların omuzlarında silindir şekilli kabartma, düğme gibi Erken Tunç Çağı'na ait süslemeler bulunmaktadır.

B açmasının batı bölümünde ortaya çıkarılan 39 mezarın büyük çoğunluğu küp mezardır. 60-130 cm arası yetişkinlere ait bu küp mezarların ağızları yassı taş ve iri çömleklerle kapatılmıştır (Resim 11). Ayrıca bazı iri boy küplerin dip tarafı kırılmış, aynı yöne doğru ikinci bir küp yerleştirilmiştir (Yıldırım ve Ediz, 2008: 443-444) (Resim 10b). Yine B açmasında ve güneydoğu yerleşiminin doğu yamacında çok

sayıda küp mezar ortaya çıkarılmıştır (Yıldırım ve İpek, 2010: 22). Doğu açmasında dört küp (Yıldırım ve İpek, 2011: 348), güneydoğu ucundaki B alanında 10 küp mezar açığa çıkarılmıştır (Yıldırım, 2012: 8).

Yenihayat'ta yapılan yüzey araştırmaları sonucunda küp mezarlara ait olduğu tespit edilen parçalar tespit edilmiştir. Mezarlık alanının kuzey kısmında küp mezar çukurlarına ulaşılmıştır (Yıldırım, 2001: 2).

Maşat Höyük'te saray avlusunun güneyinde bir, kuzey yamacında yer alan ikinci kazı alanının son yapı katının tabanı altında üç küp mezara rastlanmıştır (Emre, 1979: 3-4).

4.2.2.1.2. Kıyı Kesimi

Kıyı kesimindeki mezar ve mezarlıklarda küp mezar tipine rastlanmamıştır.

4.2.2.2. Çömlek Mezarlar

Çömlek tipi mezarlar, küçük çocuklar ve bebeklerin yerleştirildiği mezarlardır (Akyurt, 2014: 4).

4.2.2.2.1. Kara Kesimi

Doğantepe (Zara)'de Erken Tunç Çağı'na ait mezarlık alanında çömlek mezarlar bulunmuştur (Türker vd., 2015: 112).

Resuloğlu Mezarlığı'nda bulunan çömlek mezarlar, S profilli, kırmızı astarlı ve kahverengi hamurdan üretilmiştir (Resim 11). Çömleklerin genişlikleri 45-50 cm, yükseklikleri 25-35 cm arasındadır. Ağızları ince, yassı andezit taş levhalarla kapatılmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2007: 231).

Yenihayat'ta mezarlık alanından elde edilen çömlek parçalarının, çizim sonucunda ağız çaplarının 30-37 cm arasında olması, çocuk mezarı olarak kullanıldıklarını düşündürmüştür (Yıldırım, 2001: 3).

4.2.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe’de fetüslerin ve bebeklerin çömlek içinde ev içlerine gömüldüğü tespit edilmiştir. Çömlek içine gömmeler Geç Kalkolitik’ten Orta Tunç Çağı sonlarına kadar devam etmiştir (Bilgi, 2003: 385).

4.2.3. Sanduka Mezarlar

Genellikle tabanı toprak ve şekline göre dörtgen planlı olan sanduka mezarlar, taş, kerpiç, ahşap, pişmiş toprak gibi çeşitli malzemelerden yapılmıştır. Sandığa benzedikleri için bu ismi almışlardır (Akyurt, 2014: 4).

4.2.3.1. Taş Sanduka Mezarlar

Taş sanduka mezarlar iki şekilde görülmektedir. İlk tipin dört tarafı düzensiz ve çeşitli boyutlardaki taşlarla çevrilmiş ve üstü açık bırakılmıştır. İkinci tipin altı veya dört tarafı yassı ve iri taşlarla çevrilmiş, üstü tek veya iki taşla kapatılmıştır (Özgüç, 1948: 31).

4.2.3.1.1. Kara Kesimi

Balıbağı’nda küp mezarların hemen altında yer alan sanduka mezarlar, fay kırıklarından elde edilmiş iyi kalker kayaların düzeltilerek dik şekilde yan yana koyulmasıyla oluşturulmuştur. Balıbağı sanduka mezarlarının kare, dikdörtgen ve bölmeli olarak çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır (Süel, 1989: 147-148). 88/3, 88/7, 88/8, 89/S-9, 89/S-1, 89/S-10 mezarları sanduka mezar tipindedir.

Kalınkaya/Toptaştepe’de düzensiz taşlar kullanılarak özensizce yapılmış iki adet taş sanduka mezar bulunmuştur (Zimmermann, 2007: 36).

Resuloğlu taş sanduka mezarlarının büyüklüğü 135 x 84 cm, küçükleri 90 x 45 cm ölçülerindedir. Derinlikleri ise 50-80 cm civarlarındadır. Üzerleri çeşitli kalınlıkta bir veya birden fazla yassı sal taşıyla kapatılmıştır. Bazı örneklerde sanduka mezarların üzerlerine düzensiz kalker taşları dizilmiştir (Yıldırım, 2005: 195). Uzunlukları 70-160 cm (Resim 12), derinlikleri yaklaşık 60 cm civarlarında 15 adet dikdörtgen şekilli taş sanduka mezarın üstü sal taşlarıyla kapatıldığı anlaşılmıştır (Yıldırım, 2012: 8; Yıldırım ve Ediz, 2006: 58; Yıldırım ve İpek: 2010: 23). F27 plankaresinin doğu-batı kısmında iki adet taş sanduka mezar bulunmuştur. Taş

sandukalardan biri 170 cm uzunluğa ve 74 cm genişliğe sahiptir. Bu mezar Resuloğlu'nda ortaya çıkarılan en büyük taş sanduka mezardır (Yıldırım ve İpek, 2011: 349). Mezarların yaklaşık yüzde 10'unun taş sanduka mezar tipindedir (Atamtürk ve Duyar 2010: 35).

4.2.3.1.2. Kıyı Kesimi

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesiminde açığa çıkarılan mezar ve mezarlıklarda taş sanduka tipine rastlanmamıştır. Yalnızca **Tekeköy**'ün ilk mezarlık tabakasında, iki kaya arası aralığa gömülmüş bir birey açığa çıkarılmıştır (Özgüç, 1948: 15).

4.2.3.2. Ahşap Sanduka Mezar

Malzemesi ahşap olan mezar tipidir (Akyurt, 2014: 4).

4.2.3.2.1. Kara Kesimi

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde açığa çıkarılan mezar ve mezarlıklarda ahşap sanduka mezar tipine rastlanmamıştır.

4.2.3.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de D açmasının güney kesitinde çürümüş bir ahşap sanduka mezar bulunmuştur (Bilgi, 2006: 29).

4.2.3.3. Kerpiç Sanduka Mezar

Kerpiçten yapılmış sanduka mezarlardır.

4.2.3.3.1. Kara Kesimi

Resuloğlu Mezarlığı'nda iki adet kerpiç sanduka mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mezarlar, küp mezarların yanında bulunmuştur (Yıldırım ve İpek, 2011: 352).

4.2.3.3.2. Kıyı Kesimi

Kıyı kesiminde kerpiç sanduka mezar tipine rastlanmamıştır.

4.2.4. Oda Mezarlar

Bireyin yatırılması amaçlı açılan çukurların dört tarafı çamur harçla basit bir şekilde tutturulmuş, orta büyüklükte taş sıralarıyla çevrilmiştir. Mezarların duvarları tek sıra taşlar kullanılarak oluşturulmuş, tabanları kerpiç ile döşenmiştir (Özgüç, 1948: 41). Oda mezarlar Orta Karadeniz Bölgesi'nde yuvarlak ve dikdörtgen şeklindedir.

4.2.4.1. Kara Kesimi

Alaca Höyük'te bulunan 13 oda mezar, höyüğün güney-doğu eteğinde doğu-batı yönlü olan yarığın doğu tarafında bulunmuştur (Resim 13). Tüm mezarlar yeniden eskiye 5., 6. ve 7. tabakaya tarihlendirilmiştir. H, S, B, D, R, T mezarları beşinci tabakaya, A', T' beşinci ve altıncı tabakaya, A, C, E mezarları 6. tabakaya, F, K ve L mezarları yedinci tabakaya tarihlenmektedir (Çınaroğlu, 2018: 6-7).

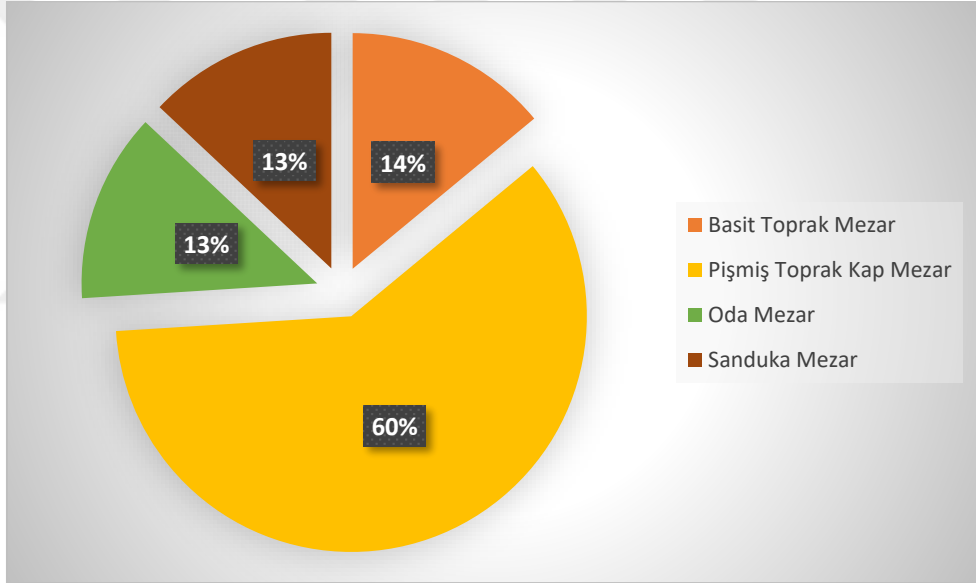
Kalınkaya/Toptaştepe'de bir adet taş örgülü yuvarlak oda mezar açığa çıkarılmıştır. Bu mimarideki tek mezar (Resim 14), şimdiye kadar yalnızca Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan Kültepe'de görülmüştür (Zimmermann, 2008: 192).

4.2.4.2. Kıyı Kesimi

Horoztepe'de bir oda mezar bulunmuştur (Resim 15). Bulunan mezarların ölçüsü Alaca Höyük'te bulunan mezarların ölçüleriyle benzerdir. Horoztepe Mezarı'nın bölgenin özelliklerine göre taş yerine ağaçla çevrilmiş olduğu düşünülmektedir (Özgüç ve Akok, 1958: 25).

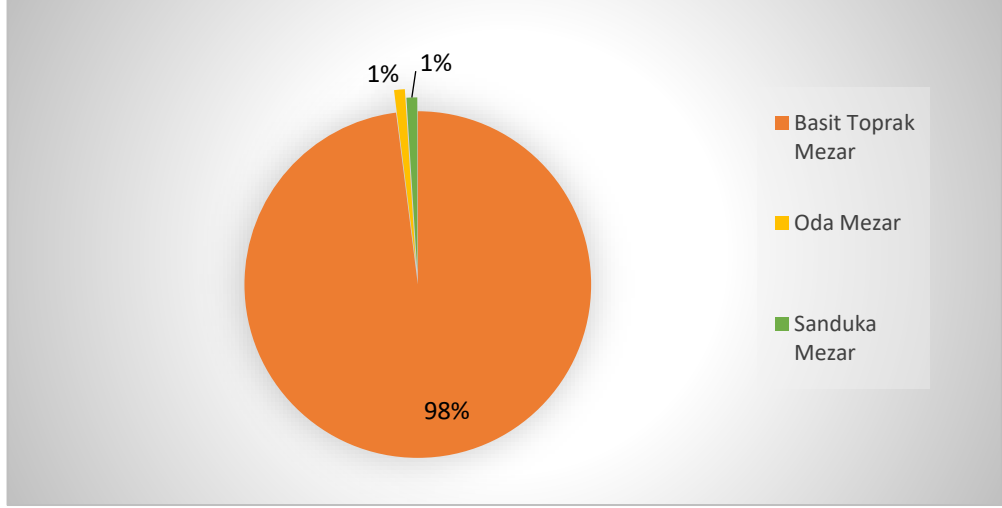
4.2.5. Değerlendirme

Kara kesiminde bulunan Balıbağı, Resuloğlu, Kalinkaya'da bireyler pişmiş toprak kap, sanduka ve basit toprak mezarlara gömülmüştür. Devret, Doğanentepe, Maşat ve Kuşsaray'da pişmiş toprak kap ve basit toprak mezar tipleri tercih edilmiştir. Alaca Höyük'te bireylerin, oda mezarlara gömüldüğü anlaşılmıştır. Buna karşın Kalinkaya/Toptaştepe'de yerleşim içinde taş örgülü yuvarlak bölme duvarlı bir adet oda mezar da açığa çıkarılmıştır. Resuloğlu'nda ise iki adet kerpiç sanduka mezar bulunmuştur. Bireylerin, Boğazköy/Büyükkale'de yalnızca basit toprak mezarlara, Göller ve Oymaağaç'ta ise yalnızca pişmiş toprak kap mezarlara gömüldüğü anlaşılmıştır. Kara kesiminde çoğunlukla pişmiş toprak kap mezarların tercih edildiği tespit edilmiştir (Grafik 1).

Grafik 1

Kıyı kesiminde İkiztepe, Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu mezarlıklarında bireyler basit toprak mezarlara gömülmüştür (Grafik 2). Yalnızca İkiztepe'de tek bir mezarın sanduka tipinde olduğu olduğu, Horoztepe'de açığa çıkarılan mezarlardan birinin oda mezar, diğerlerinin ise basit toprak mezar olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 4).

Grafik 2

Kıyı kesiminin, kara kesiminden farkı İkiztepe’de açığa çıkarılan ahşap sanduka mezar ve yoğun kullanılmış basit toprak mezar tipidir. Kara kesiminde ise kıyı kesiminden farklı olarak yoğun bir şekilde küp mezar tipi kullanılmıştır. Basit toprak mezar tipi az tercih edilmiştir, her iki kesimde de oda mezarlar açığa çıkarılmıştır.

4.3. GÖMME BİÇİMİ

Gömme, yakmadan (*inhumasyon*) ve yakarak (*kremasyon*) olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Gömme biçimi çeşitli inançları, ritüelleri, belirli bir dönemde ve bölgede hayatını devam ettiren çeşitli etnik kökenler ve kültürlerle ve dini inanışlara sahip toplumları ayırabilmek için başvurulabilecek en iyi yoldur (Uhri, 2006: 260). *Inhumasyon*, bireyin bütün olarak ceset şeklinde gömülmesi anlamına gelmektedir (Akyurt, 2014: 5). Orta Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı mezar ve mezarlıklarında görülen gömme biçiminin ceset gömü yani *inhumasyon* olduğu tespit edilmiştir.

4.3.1. Yatırılış Biçimi

Anadolu’da bireyler mezarlara tam *hoker*¹⁴, yarı *hoker*¹⁵ ve *dorsal*¹⁶ biçimde yatırılmıştır (Akyurt, 2014: 5) (Resim 15).

¹⁴ Tam *hoker*; dizin göğse veya çeneye doğru çekilmesi ve bütün vücudun bir kitle halinde toplanması.

¹⁵ Yarı *hoker* dizin göğüsle karın arasında geniş bir açı sağlayacak kadar karına doğru çekilmesiyle oluşan pozisyonudur.

Kara kesiminde bireylerin mezarlarına tam veya yarı *hoker* pozisyonda yatırıldığı anlaşılmıştır. *Hoker* pozisyonu Tahsin Özgüç tarafından altı şekilde aktarılmıştır (1948: 70-71):

- İlk görüş, ölen bireyin tekrar geri gelip yaşayanlara eziyet etmesin diye kolayca bağlanabileceği tek pozisyonun *hoker* olmasıdır.
- İkinci görüş, *hokerin* yaşayan bireylerin uykusunu temsil ettiği, ölümün de uzun bir uyku halinde olduğunu düşünenlerin görüşüdür.
- Üçüncü görüş, yemek yeme pozisyonunu en iyi *hokerin* temsil etmesidir.
- Dördüncü görüş bireyin ana rahmindeki durumunun *hoker* pozisyon tarafından taklit edildiği, bireyin öteki dünyaya doğduğu gibi gideceğinin düşünüldüğü şeklindedir.
- Beşinci görüş, bireye ayrılan yerin darlığının *hoker* pozisyonu doğurduğu şeklindedir.
- Altıncı görüş, *Hoker* pozisyonunun insanların yaşarkenki dinlenme pozisyonu olduğunu ve bireyin son dinlenmesine de yaşarken olduğu gibi gönderildiğini temsil ettiği şeklinde oluşmuştur.

Kara kesiminde *hokerin*, kıyı kesiminde *dorsal* pozisyonun yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir (Bkz. Tablo 5). Bunun yanı sıra elimizdeki bulgular, bu pozisyonların hangi sebeplerle tercih edildiğini anlamada yeterli değildir. Çoğunlukla pişmiş toprak kap mezarlara bireyin *hoker* pozisyonda gömülmesi, bireyin mezar tipine sığdırılması amaçlı bu pozisyonun uygulandığını göstermektedir. Salur ve Resuloğlu mezarlıklarında, pişmiş toprak kap mezarlara uygulanan *hoker* uygulamalarda küpün ağız kısmının büyük taşlarla kapatılması ise aktarılan birinci görüşü anımsatmaktadır.

Kıyı kesiminde İkiztepe, Tekeköy ve Kavak/Kaledoruğu'nda bireyler genellikle *dorsal* pozisyonda gömülmüştür. *Dorsal* pozisyonlar kıyı kesiminde; kollar iki yanda düz, kollar göğüs üzerinde çapraz, kollar karın üzerinde çapraz, kollar kalça üzerinde birleştirilmiş, tek kol düz diğer kol göğüs üzerinde, tek kol düz diğer

¹⁶ Sırtüstü (*dorsal*) pozisyon bireyin mezara sırtüstü gelecek şekilde yatırılmasıdır (Özgüç, 1948: 69-70).

kol kalça üzerinde, kollar iki yanda düz, bacaklar sağa büzülmüş, kollar iki yanda düz, bacaklar sola büzülmüş, bacaklar çapraz, bacaklar “O” şeklinde, *Hoker* pozisyonlar sağa ve sola büzülmüş olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 16).

ORTA KARADENİZ BÖLGESİ		Yatırılış Biçimi			Yatırılış Yönü		Birey Sayısı			Yönlendirme			
		Tam Hoker	Yarı Hoker	Dorsal	Sağ	Sol	Tekli	İkili	Çoklu	Mezar	Yüz	Baş	Ayaklar
KARA KESİMİ	Salur						◆◆			●●●●●	●	●	
	Balıbağı						◆◆	◆◆		●●●●		●●	
	Maşat						◆◆			●		●●	●●
	Alaca Höyük						◆	◆	◆	●	●	●	●
	Kuşsaray						◆◆				●●●●	●●	●
	Kalınkaya						◆◆	◆	◆				
	Resuloğlu						◆◆◆	◆◆◆	◆	●●●●●	●	●●	●
	Yenihayat												
	Boğazköy						◆			●			
	Göller-Oym.												
	Devret						◆	◆	◆	●●●●●	●●●●●	●●●●●	
Doğantepe						◆							
KIYI KESİMİ	İkiztepe						◆	◆	◆			●●●●●	
	Tekeköy						◆	◆		●●●●	●●	●	●
	Kavak						◆				●	●	●
	Horoztepe						◆			●●	●	●	●●●●

Tablo 5

●Güney ●Güneydoğu ●Kuzey ●Kuzeybatı ●Batı ●Doğu ●Güneybatı ●Kuzeydoğu
◆Basit Toprak ◆Küp ◆Taş sanduka ◆Oda ◆Çömlek

4.3.1.1. Kara Kesimi

Göller ve Oymaağaç mezarlıklarında bireylerin, tahrip görmüş küp ve çömlek mezarların içine *hoker* pozisyonda gömüldükleri düşünülmüştür (Silistrel, 1983: 34).

Devret'te bireyler çoğunlukla sola, bazen de sağa dönük tam veya yarı *hoker* pozisyonda gömülmüştür. İki bireyin *dorsal* gömüldüğü anlaşılmış, biri hafif bükülmüştür¹⁷ (Türker vd., 2015: 112-113).

Doğantepe'de bireyler *hoker* pozisyonda gömülmüştür. Yatırıldıkları taraf belli değildir (Türker vd., 2015: 112).

Balıbağı'nda bireyler küp mezarlara tam veya yarı *hoker* pozisyonda gömülmüştür. Bireylerin hangi yöne yatırıldığına ilişkin bilgi verilmemiştir (Süel, 1992: 132). Taş sanduka mezarlara gömülen bireylerin sağ taraflarına tam *hoker* pozisyonda gömüldüğü tespit edilmiştir (Süel, 1989: 148).

Salur'da bireyler elleri çene hizasında olacak şekilde tam veya yarı *hoker* pozisyonda sağ taraflarına dönük vaziyette yatırılmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 16).

Alaca Höyük'te incelenabilir vaziyette olan bireyler mezarlarına sağ taraflarına yatırılmış şekilde *hoker* pozisyonda gömülmüştür (Arık, 1995: 215, Koşay, 1938: 79-83; 1951: 56-73).

Boğazkale/Hattuşa-Büyükkale'de bulunan bireyler *hoker* pozisyonda gömülmüştür (Bittel, 1936: 9-10).

Kalınkaya/Toptaştepe'de tahrip gören mezarlardan elde edilen verilere göre tespit edilebilir durumda olan kemiklerden, bireylerin *hoker* pozisyonda gömüldüğü anlaşılmıştır. Bu pozisyonda gömülen bireylerin hangi tarafa yatırıldığı belirlenememiştir (Zimmermann, 2007: 36, 37).

Kuşsaray'da açığa çıkarılan iki birey, *hoker* pozisyonunda gömülmüştür (Koşay, 1968: 90).

¹⁷ MC.2-MC.4 mezarları.

Resuloğlu'nda bireyler mezarlarına *hoker* pozisyonda gömülmüştür. Bu pozisyonda gömülen bireylerin hangi tarafa yatırıldığı belirtilmemiştir (Yıldırım ve Ediz, 2005: 193-202; 2006: 57-65; 2007: 211-223; 2008: 443-455; Yıldırım ve İpek, 2010: 21-37; 2011: 348-358).

Maşat Höyük'teki mezarlık alanında bulunan bireyler sağa dönük şekilde *hoker* pozisyonda gömülmüştür (Emre, 1979: 4; Özgüç, 1948: 12). Basit toprak mezarlardan birinde çocuklardan biri *dorsal hoker* pozisyonda yatırılmıştır.

Yenihayat'ta mezar tipleri içinde bulunan iskelet parçaları, yatırılış yönü, yatırılış biçimi ve birey sayısı hakkında bilgi verecek yeterlilikte değildir.

4.3.1.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de bireyler, çoğunlukla kollar iki yanda, *dorsal* biçimde yatırılmıştır (Bilgi, 1982: 50). Sağa veya sola dönük vaziyette tam veya yarı *hoker* pozisyonda yatırılmış bireylere de rastlanmıştır (Bilgi, 1985: 111; 1987:173; 2000: 387).

Tekeköy'de bireyler sağa veya sola dönük şekilde tam veya yarı *hoker* pozisyonda ya da *dorsal* yatırılmıştır (Kökten vd., 1945: 385). Bir birey *dorsal hoker* pozisyonda gömülmüştür.

Kavak/Kaledoruğu'nda açığa çıkarılan 13 bireyden ikisi sol, geri kalan 11 birey sağa yönlendirilerek tam *hoker* pozisyonda yatırılmışlardır (Kökten vd., 1945: 391).

Horoztepe'de bireyin hangi yöne ve hangi pozisyonda yatırıldığı tespit edilememiştir (Özgüç ve Akok, 1958: 25).

4.3.1.3. Değerlendirme

Kara kesiminde bireylerin çoğunun mezarlarına, tam veya yarı *hoker* pozisyonda yatırıldığı anlaşılmıştır. Devret'te sırtüstü pozisyonda, Maşat'ta *dorsal hoker* pozisyonda gömülmüş bireylere de rastlanmıştır. Mezarların çoğunda tahrip nedeniyle bireylerin hangi yöne yatırıldığı tespit edilememiştir. Yatırılış yönleri saptanan mezarlarda bireylerin çoğu sağa dönüktür. Kara kesiminde tam veya yarı *hoker* pozisyonda gömülen bireylerin sayısı kıyı kesiminde *hoker* pozisyonda gömülen bireylerin sayısından fazladır.

4.3.2. Birey Sayısı

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerinde gömmelerin tekli, ikili ve çoklu olmak üzere üç şekilde yapıldığı anlaşılmıştır (Tablo 5).

4.3.2.1. Tekli Gömme

Tekli gömme, mezara tek bir bireyin gömülmesidir. Bu kısımda yer alan mezar/mezarlıklar, tekli gömmenin saptandığı yerlerdir. Tekli gömmenin gerçekleştirdiği merkezler yoğunluğa ve buldukları merkezlere göre incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.2.1.1. Kara Kesimi

Devret'te görülen basit toprak mezarların çoğuna tekli gömme uygulanmıştır (Silistreli, 1983: 35, Türker vd., 2018: 110-122, Türker vd., 2015: 112).

Balıbaşı'nda bulunan küp ve taş sanduka mezarların çoğunda bireylerin tek gömüldüğü anlaşılmıştır (Süel, 1991: 208; 1992: 132).

Salur'da bulunan 20 mezarın tümünde tekli gömme yapılmıştır. Tekli gömmenin uygulandığı mezar tiplerinin, basit toprak ve küp mezar tipi olduğu saptanmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 15-18).

Alaca Höyük'te Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen 13 mezardan 11'inde bireylerin tek gömüldüğü anlaşılmıştır (Özgüç, 1948: 68).

Boğazköy/Büyükale'de bulunan basit toprak mezarlarda tekli gömme uygulanmıştır (Bittel, 1936: 9-10).

Kalınkaya/Toptaştepe'de basit toprak, küp ve sanduka mezarlara tekli gömme uygulanmış olmalıdır.

Kuşsaray'da ortaya çıkarılan iki adet basit toprak mezarın ikisine de tekli gömme uygulanmıştır (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu'nda yapılan incelemeler sonucunda 42 küp, sekiz çömlek ve iki taş sanduka mezarda tekli gömme söz konusudur (Duyar ve Atamtürk, 2010: 33-35).

Maşat Höyük'te basit toprak mezar ve küp mezarlarda tekli gömme uygulanmıştır (Emre, 1979: 3-5).

4.3.2.1.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de 511 adet basit toprak mezarda tekli gömmeye rastlanmıştır (Doğan-Salar, 2006: 39, 41).

Tekeköy ve Kavak/Kaledoruğu mezarlık alanlarında basit toprak mezarlara tekli gömme uygulandığı anlaşılmıştır (Kökten vd., 1945: 382-385).

Horoztepe'de bulunan basit toprak mezarlarda ve oda mezarda tekli gömme uygulandığı saptanmıştır (Özgüç ve Akok, 1958: 5, 26).

4.3.2.2. İkili Gömme

İkili gömme, mezar içine aynı zamanda veya farklı zamanlarda iki bireyin gömülmesi şeklindedir. İkili gömmenin uygulandığı mezar ve mezarlıklar kara ve kıyı kesim olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.2.2.1. Kara Kesimi

Devret'te bulunan basit toprak mezarların ikisinde ikili gömmeye rastlanmıştır. MD. 2A-B mezarında biri yetişkin diğeri bebek, MD.4-MD.5 basit toprak mezarlarında (Resim 17) sırt sırta gömülmüş iki erişkin birey ortaya çıkarılmıştır (Türker vd., 2018: 117).

Balbağı'nda küp ve sanduka mezarların bazılarında¹⁸ ikili gömme, uygulanmıştır. İkili gömme küplerde, birinci gömüden sonra bireyin kenara çekilip ikinci bireyin yerleştirilmesiyle gerçekleşmiştir (Süel 1991: 207; 1992: 132).

Alaca Höyük'te T.M mezarına iki bireyin gömüldüğü ve bu mezarın da iki aşamalı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Arık, 1995: 216).

Resuloğlu'nda B açmasında bulunan küp mezarın iki yetişkine ait olduğu anlaşılmıştır (Yıldırım ve İpek, 2010: 25). 2004 yılı çalışmalarında ilk kez bir taş sanduka mezarda üst üste gömülmüş iki birey bulunmuştur. Toplamda dört adet sanduka mezarda ikili gömme gerçekleştirilmiştir (Yıldırım ve Ediz, 2007: 58).

¹⁸ 1989/S-9 Mezarı.

Çömlek ve küp mezarlarda da ikili gömme uygulamasına dair örneklere rastlanmıştır. Çömlek ve küp mezarlardaki ikili gömme, genellikle bir yetişkinin ve bebeğinin olacağı şekilde uygulanmıştır.

Salur, Maşat Höyük, Horoztepe, Kuşsaray, Kalınkaya/Toptaştepe, Yenihayat, Boğazkale/Hattuşa-Büyükale, Göller ve Oymaağaç, Doğantepe (Zara)'de ikili gömme uygulamasının gerçekleştiğine dair bir veriye ulaşılamamıştır.

4.3.2.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de 52 adet basit toprak mezarda ikili gömme uygulanmıştır (Doğan-Salar, 2006: 39). Bu mezarlara ikili gömülen bireylerin, yan yana; yan yana ve el ele; yan yana ve yüzler birbirine dönük; yüzler ve gövdeler birbirine dönük, dizler kıvrık; biri diğerinin göğsü ya da sağ kolu üzerine yatırılmış; üst üste son olarak leğen kemikleri arasına başka bir birey olacak şekilde yatırıldığı anlaşılmıştır (Doğan-Salar, 2006: Şekil 25).

Tekeköy'de yan yana yatırılmış, belden yukarı kısımları olmayan iki birey basit toprak tipi mezara gömülmüştür (Kökten vd., 1945: 385).

Kavak/Kaledoruğu'nda ikili gömme uygulamasına dair bir veri yoktur.

4.3.2.3. Çoklu Gömme

Çoklu gömme uygulaması üç veya üçten fazla bireyin aynı mezara yatırılmasıdır. Çoklu gömmenin uygulandığı mezar ve mezarlıklar kara ve kıyı kesim olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.2.3.1. Kara Kesimi

Devret'te MB. 7A-C isimli dağınık mezarda bir yetişkin, bir çocuk ve bir bebek bireye rastlanmıştır (Türker vd., 2015: 122).

Alaca Höyük'te C mezarına üç bireyin gömüldüğü ve bu mezarın üç aşamalı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Özgüç, 1948: 68).

Kalınkaya/Toptaştepe'de yerleşim yeri içinde bulunan oda mezara, birbirine paralel, çapraz şekilde üç yetişkin birey gömülmüştür (Zimmermann, 2008: 192).

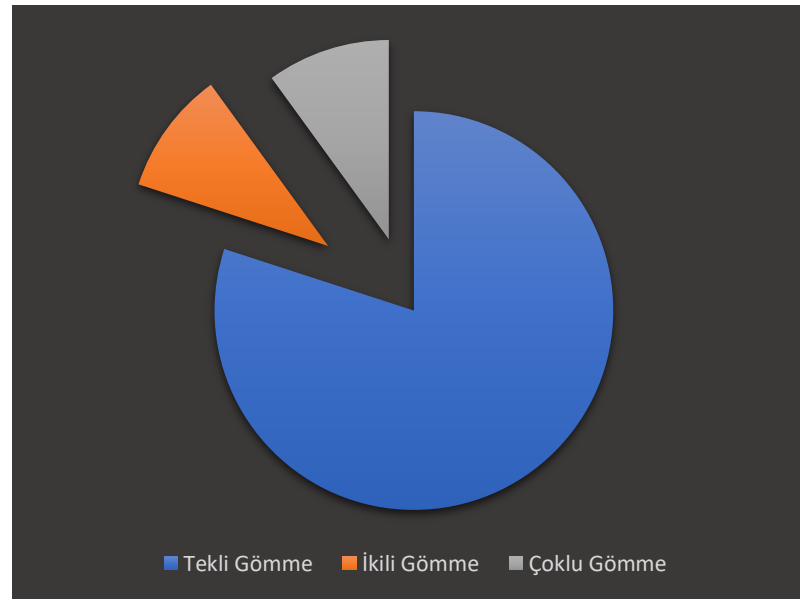
Resuloğlu Mezarlığı'nda ortaya çıkarılan iki tağ sanduka mezarda üclü gömme uygulanmığtır (Atamtürk ve Duyar, 2010: 34).

4.3.2.3.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de çoklu gömmenin var olduğu 63 mezarın, yedi tanesi üç, iki tanesi dört, bir tanesi beğ ve bir tanesi altı bireyden oluğumaktadır (Doğan-Salar, 2006: 39). Mezar içinde dört bireyin bulunduğu iki mezardan birinde bir kadın, iki erkek ve bir ocuk, diğerinde bir erkek, iki kadın ve bir ocuk birey, beğ bireyin bulunduğu mezarda, bir kadın, bir ocuk ve üç erkek birey bulunmuğuur.

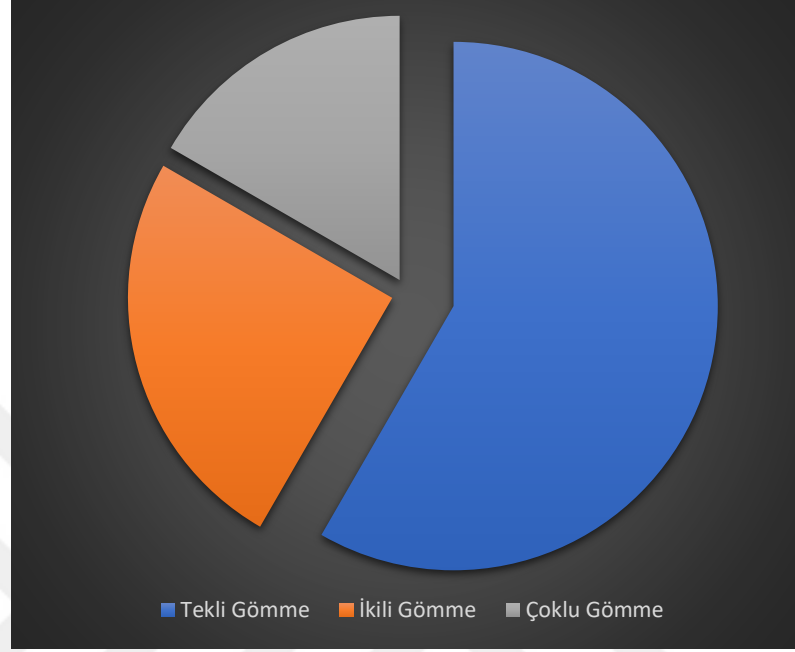
4.3.2.4. Değerlendirme

Kara kesiminde kp, çömlek, sanduka, oda ve basit toprak mezar tiplerinde tekli gömmeye; kp, basit toprak, tağ sanduka ve oda mezar tiplerinde ikili gömmeye; tağ sanduka, basit toprak ve oda mezar tiplerinde çoklu gömmeye rastlanmığuır. Kara kesiminde bulunan mezar ve mezarlıkların hemen hepsinde tekli gömme uygulanmığuır. İkili ve çoklu gömmenin kara kesiminde çoğunlukla tağ sanduka ve küp mezarlara uygulandığı tespit edilmiğuır (Grafik 3). İkili ve çoklu gömmelerde bebek ve ocuk bireylerin yanına yatırılmığu erişkinler bu mezarların bir aile mezarlığı olma ihtimalini dğuündürmektedir. Tekli gömme ise bireyin dünyaya tek geldiği ve tek gideceği dğuüncesiyle gerekleğtirilmiğu olabilir.

Grafik 3

Kıyı kesiminde tekli, ikili ve çoklu gömmelerin basit toprak mezarlarda uygulandığı anlaşılmıştır. Mezar ve mezarlıklarda tekli gömme başta olmak üzere ikili ve çoklu gömmeye de rastlanmıştır (Grafik 4).

Grafik 4

Kara kesimde ikili ve çoklu gömme kıyı kesimindeki kadar yoğun değildir. Her iki kesimde tekli gömme, ikili ve çoklu gömmeden fazladır.

4.3.3. Yönlendirme

Eski tarihlerde gerçekleştirilen çoğu mezarlık alanı kazısında tahribat nedeniyle mezarın, bireyin yatırılış ve yüzünün yönü ile ilgili saptamalar yapılmamıştır. Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerinde saptanabilir mezar ve mezarlık alanlarındaki yönlendirmeler bu başlık altında incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.3.1. Mezarların Yönü

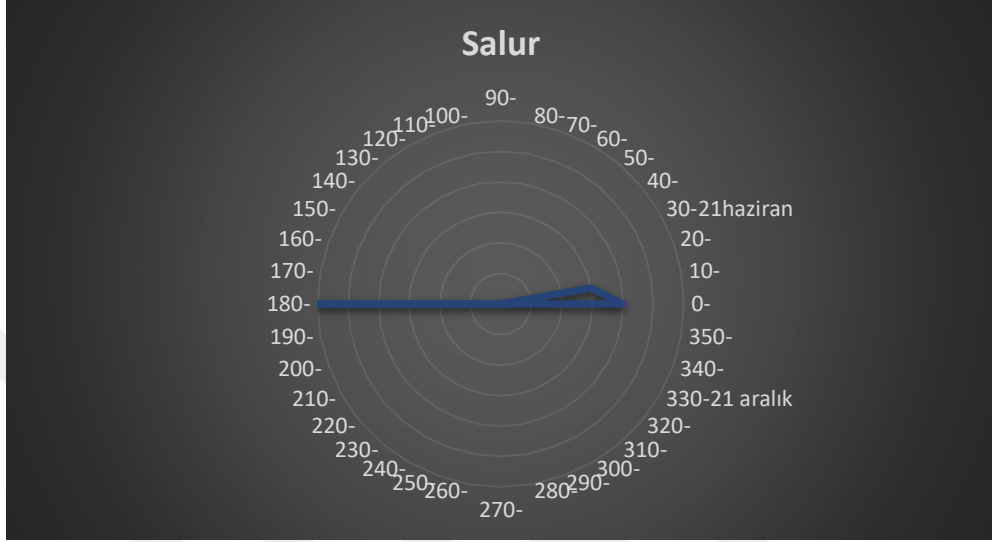
Orta Karadeniz'de kara ve kıyı kesimlerde bireylerin mezarlarının yönü ulaşılan mezar ve mezarlık alanı planlarına göre incelenmiştir.

4.3.3.1.1. Kara Kesimi

Devret'te sekiz basit toprak mezardan altısı batıya, biri güneybatıya, diğeri kuzeybatıya, yönleri belirlenebilir durumda olan üç küpün ağız kısımları (MB.1)

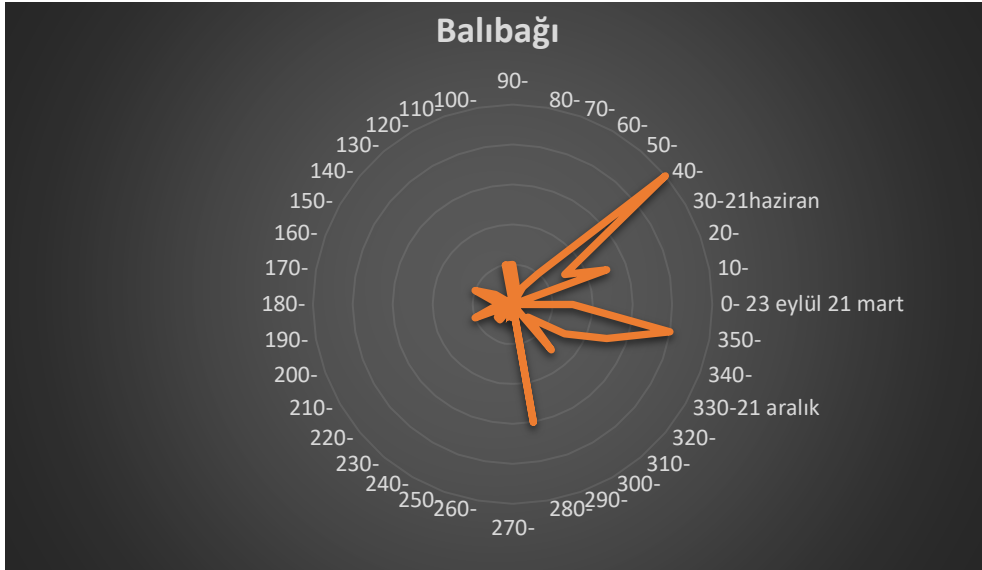
batıya, (MC.2) güneye ve (MD.3) kuzeye yönlendirilmiştir (Türker vd., 2018: 131-132).

Salur'daki mezarlıklar (Plan 1) güneşin 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerindeki doğuş yönüne yönlendirilmiştir (Grafik 5).

Grafik 5

Balıbağı'nda mezarların (Plan 2) bir kısmı güneşin kış aylarındaki doğuş yönüne yönlendirilirken, diğer bir kısım güneşin yaz aylarındaki doğuş yönüne göre yönlendirilmiştir (Grafik 6).

Grafik 6

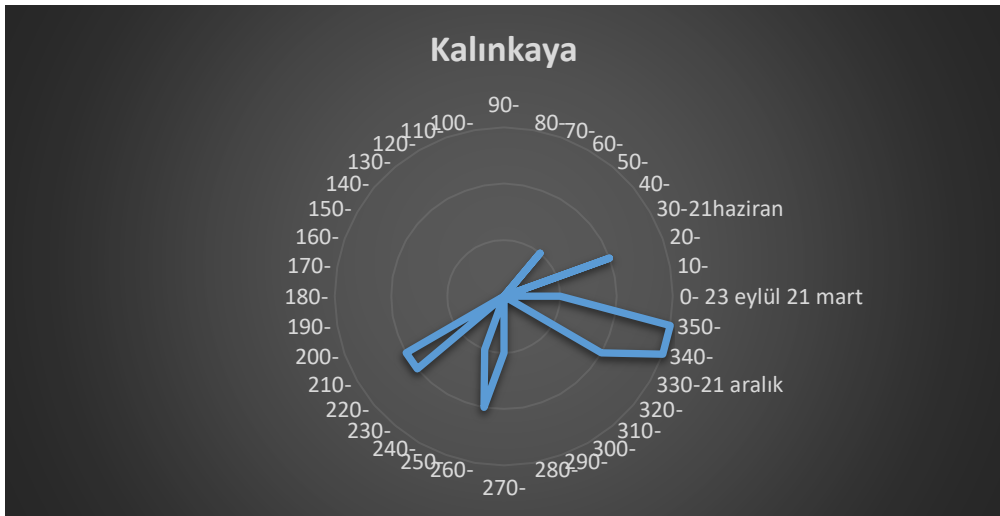
Alaca Höyük'te mezarlar (Plan 3) Mayıs ile Temmuz arasındaki güneş doğuş yönüne yönlendirilmiştir (Grafik 7).

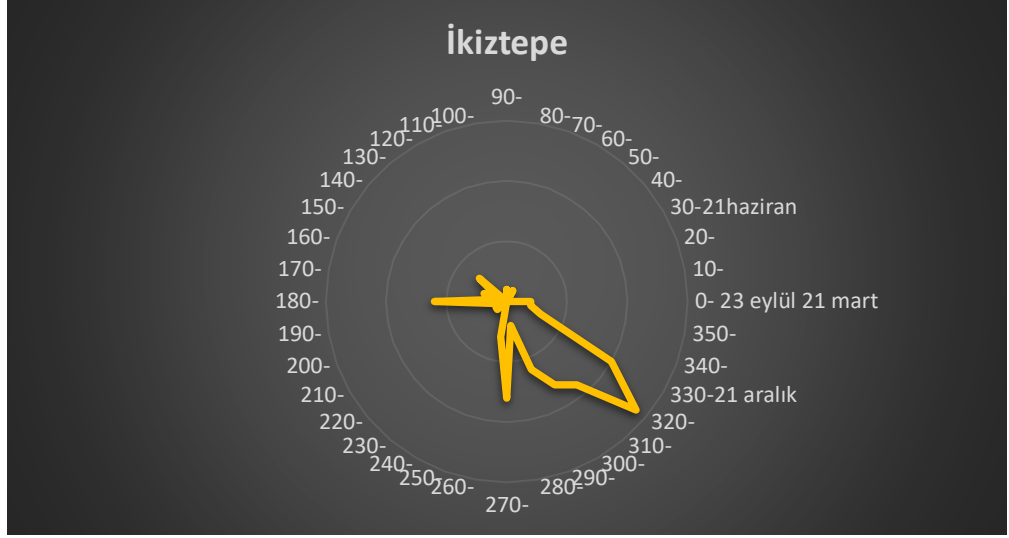
Grafik 7

Boğazkale/Hattuşa-Büyükale'de 1935 yılı çalışmalarında bulunan basit toprak mezarların yönü kuzeydoğu-güneybatıdır (Bittel, 1936: 9).

Kalınkaya/Toptaştepe'de mezarların hemen hemen yarısının tamamen ekinoksla kış gün dönümü arasındaki güneş doğuş yönlerine göre yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Mezarların (Plan 4) çok azının haziran-temmuz civarındaki yönlere gittiği, kalanların da güneşin doğuşuyla ilgili olmayan farklı yönlere yönlendirildiği tespit edilmiştir (Grafik 8).

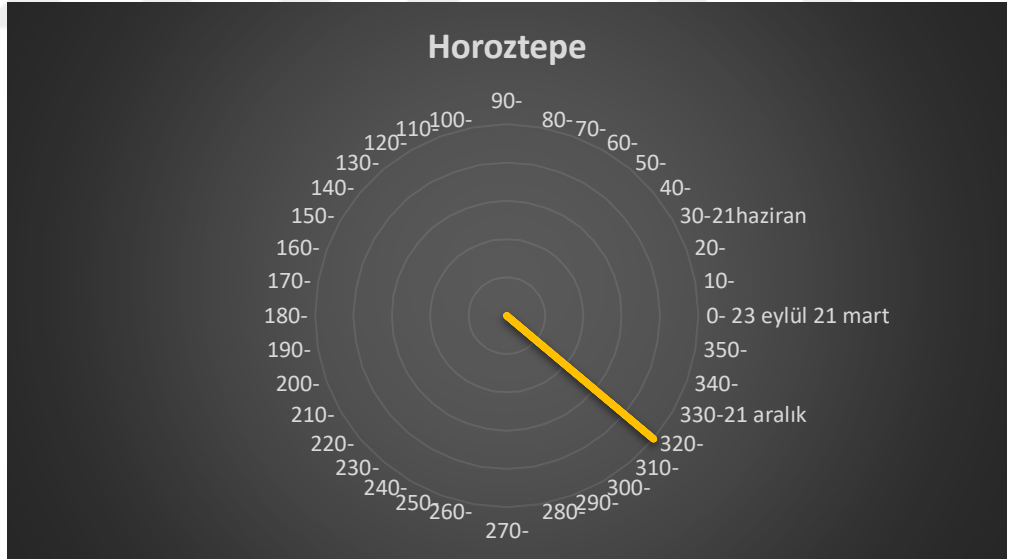
Grafik 8

Grafik 10

Tekeköy'de mezarlar, kuzey-güney, kuzeydoğu-güneybatı, güneybatı-kuzeydoğu yönüne konumlandırılmıştır (Kökten vd., 1945: 385).

Horoztepe'de tek mezar (Plan 7) güneydoğuya yönlendirilmiştir, güneşin doğuş yönüyle ilgili bir yönlendirme söz konusu değildir (Grafik 11).

Grafik 11

Kavak/Kaledoruğu'nda bulunan mezarların yönü hakkında herhangi bir veri yoktur.

4.3.3.2. Bireyin Yönü

Kara ve kıyı kesiminde açığa çıkarılan mezarlardaki bireylerin yönleri bu başlık altında incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.3.2.1. Kara Kesimi

Devret'te bireylerin başları çoğunlukla batıya yönlendirilmiştir. Kuzeybatı, kuzey ve güneybatıya yönlendirilmiş bireylere de rastlanmıştır (Türker vd., 2018: 112, 115, 117, 120, 122). 11 bireyden sekizinin gövdesi güneye, üçünün kuzeye yönlendirildiği anlaşılmıştır (Türker vd., 2018: 132).

Salur'da bireylerin başlarının tamamı batıya dönüktür (İbiş ve Durmuş, 2010: 15).

Alaca Höyük'te ortaya çıkarılan mezarların tümünde bireylerin başlarının batıya, ayaklarının da doğuya yönlendirildiği anlaşılmıştır (Çınaroğlu, 2018: 7).

Kuşsaray'daki iki bireyden bir numaralı olanının başı güneye, ayakları kuzeye, iki numaralı olan bireyin başı güneybatıya yönlendirilmiştir (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu'nda açığa çıkarılan bireylerin başları çoğunlukla batıya (Yıldırım ve Ediz, 2005: 194-195), taş sanduka mezarlara gömülen bireylerin başları batı ya da güneybatıya, küp mezarlara gömülen bireylerin başlarının da çoğunlukla batıya yönlendirildiği saptanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2006: 57-58). Küp mezarlara yerleştirilen bireylerin başları hem küplerin dibine hem de ağız tarafına bakacak şekilde konumlandırılmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2006: 445).

Maşat Höyük'te basit toprak mezara gömülen bireyin başı doğuya, ayakları batıya, ev tabanı altına gömülen bireyin başı batıya, ayakları doğuya, küp mezarların içine gömülen bireylerin başları küplerin dibine gelecek şekilde kısacası batı-doğu tarafına yönlendirilmiştir (Emre, 1979: 3-4).

Balabağı, Kuşsaray, Kalınkaya/Toptaştepe, Yenihayat ve Boğazkale/Hattuşa-Büyükkale, Göller ve Oymağaç ve Doğantepe/Zara'de bireylerin başlarının, ayaklarının ve gövdelerinin yönü hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

4.3.3.2.2. Kıyı Kesimi

Kavak/Kaledoruğu'nda bulunan 13 bireyin başları güneybatıya, ayakları kuzeydoğuya yönlendirilmiştir (Kökten vd., 1945: 391).

İkiztepe'de 148 birey güneydoğu-kuzeybatıya, 107 birey güney-kuzeye, 60 birey kuzeybatı-güneydoğuya, 58 birey batı-doğuya, 21 birey doğu-batıya, 15 birey kuzey-güneye, sekiz birey güneybatı-kuzeydoğuya, bir birey kuzeydoğu-güneybatıya yönlendirilmiştir (Doğan-Salar, 2006: 57). 87 bireyin yönlendirmesi belirsizdir.

Tekeköy'de bireylerin çoğunun başı kuzeybatı, ayakları güneydoğu yönündedir (Kökten vd., 1945: 385).

Horoztepe'de birey tahribe uğramış olsa da incelenen kemik kalıntılarına göre başın güney-doğuya, bacakların kuzey-batıya yönlendirildiği düşünülmüştür (Özgüç ve Akok, 1958: 25).

4.3.3.3. Yüzün Yönü

Kara ve kıyı kesiminde bulunan mezar ve mezarlıklardaki bireylerin yüzlerinin hangi yöne baktığı ve bununla ilgili yön birliğinin olup olmadığı bu başlık altında incelenmiştir (Tablo 5).

4.3.3.3.1. Kara Kesimi

Devret'te bireylerin beşinin yüzü güneye, ikisinin kuzeye, birinin kuzeybatıya, birinin doğuya baktığı tespit edilmiştir (Türker vd., 2018: 132).

Salur'da tüm bireylerin yüzü güneye bakar vaziyettedir (İbiş ve Durmuş, 2010: 15).

Alaca Höyük'te H, D, E, F, K ve L (Koşay, 1951: 60, 66, 68, 70, 73), B, R ve T mezarlarında bulunan bireylerin yüzü güneye bakar şekildedir (Arık, 1995: 214-216).

Kuşsaray'da incelenen iki bireyden bir numaralı olanının yüzü batıya, iki numaralı olanının yüzü güneydoğuya yönlendirilmiştir (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu Mezarlığı'nın 2006 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkarılan bireylerin yüzlerinin güneye yönlendirildiği tespit edilmiştir (Yıldırım ve Ediz, 2008: 445).

Balıbağı, Maşat Höyük, Horoztepe, Kalinkaya/Toptaştepe, Yenihayat, Boğazkale/Hattuşa-Büyükkale, Doğantepe (Zara), Göller ve Oymaağa'ta bireylerin yüzlerinin yönü hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

4.3.3.3.2. Kıyı Kesimi

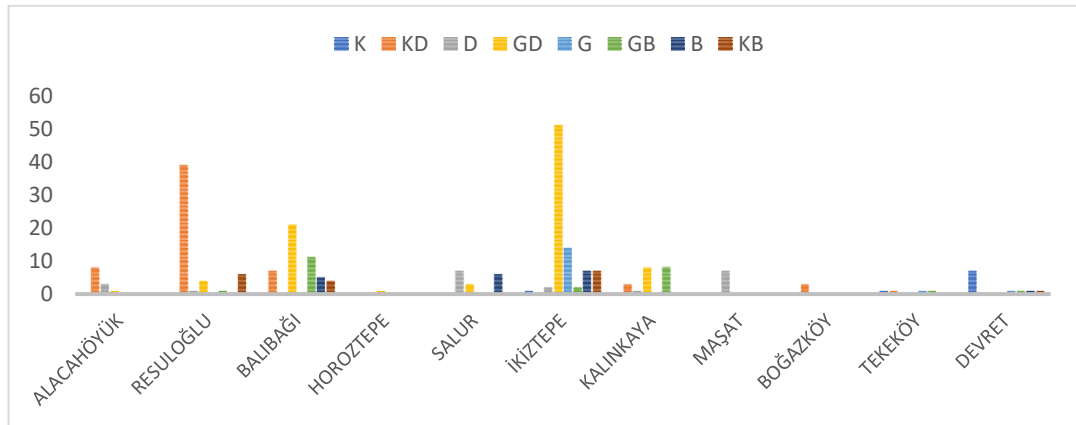
İkiztepe'de bireylerin yüzlerinin yönü hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Kavak/ Kaledoruğu'nda 13 bireyin yüzü doğuya bakmaktadır (Kökten vd., 1945: 391).

Tekeköy'de bulunan 16 bireyin yüzü doğu veya batıya bakar biçimdedir (Kökten vd., 1945: 385).

4.3.4. Değerlendirme

Kara kesimde bireylerin başı batı, doğu ve güneye yönlendirilirken, kıyı kesimde güneydoğu, güney, kuzeybatı, batı, doğu, kuzey, güneybatı ve kuzeydoğuya yönleri tercih edilmiştir (Grafik 12). Bireylerin yüzü kara kesimde güney, batı, doğu ve güneydoğuya yönlendirilmiş, kıyı kesiminde bu yönlere ek olarak kuzey ve kuzeybatının da tercih edildiği saptanmıştır. Bu durumda yn birliğinden söz etmek zordur. Mezarların yönleri ayrıntılı biçimde 5.3'te değerlendirilmiştir.

Grafik 12

4.4. ÖLÜ BİREYE UYGULANAN İŞLEMLER

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerinde gömme gerçekleştirilmeden önce ölü bireye çeşitli işlemler uygulanmıştır. Bu uygulamalar ölü bedeninin sarılması veya giydirilmesi ve aşı boyası ile kaplanması olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

4.4.1. Ölü Bireyin Sarılması veya Giydirilmesi

Kara ve kıyı kesimlerindeki mezar ve mezarlıklarda silah ve takı gibi çeşitli kişisel eşyaların üzerinde dokumanın negatif izlerine rastlanmıştır. Mezarlarda bireyin üzerine düğme ve iğneler yerleştirilmiştir. Bu da bireylerin mezarlarına kıyafetleriyle gömüldüğünü düşündürmektedir.

4.4.1.1. Kara Kesimi

Devret'te MB-4 mezarında bulunmuş bir iğnenin üzerinde ip parçasına, MA-2 mezarında bulunan bir baltanın tek yüzünde ve yine bu mezarda bulunan gaga ağızlı testinin gövdesinin tamamında dokumanın negatif izlerine (Resim 18) ulaşılmıştır (Türker, 2014: 373-374). Bu uygulama, mezar eşyası için özel bir kılıfın varlığına veya bireyin mezarına bir kumaşa sarılarak gömüldüğüne işaret etmektedir (Türker vd., 2018: 133).

Balıbağı'nda hemen her mezarda giysi iğnesi bulunmuştur. 1989/DB1 mezarında kefen iğnesi olduğu düşünülen iğnenin yanı sıra yoğun tahribata uğramış üç düğme açığa çıkartılmıştır. Mustafa Süel, bu düğmelerden yola çıkarak, bireyin giysisi ile gömülmüş olabileceği yorumunda bulunmuştur (1991: 208).

Alaca Höyük M.A. mezarında birey, bilezik, küpe, diadem ve çeşitli doğal taşlardan oluşan boncuklarla süslenmiştir. Hamit Zübeyr Koşay, bu mezarda ortaya çıkarılan ters sekiz şeklindeki demir iğneli altın tokadaki dokumanın negatif izlerinden, tokanın ölü elbisesini kapatmak için kullanıldığı görüşünde bulunmuştur (1938: 79, 83). M.A. mezarında bulunan bireye ait kıymetli eşyaların çoğunun ölünün kıyafetine dikilmiş olduğu varsayılmıştır.

Boğazköy/Büyükale'de bireyler toprağa serbestçe gömülmüştür. Bittel, bireylerin, gömülürken muhtemelen örtülere sarılmış olduğunu ancak bunun ile ilgili bir kanıtın olmadığını vurgulamıştır (1936: 10).

Resuloğlu'nda bir hançerin üstünde dokumanın negatif izine rastlanmıştır. Bunun haricinde metal takılar üzerinde de farklı şekillerde negatif izlerin bulunması (Resim 19), bireylerin kıyafetleriyle gömülmüş olabileceği yorumunun yapılmasına neden olmuştur (Yıldırım ve Ediz, 2007: 217).

4.4.1.2. Kıyı Kesimi

Kavak/Kaledoruğu'nda bulunan dokumanın negatif izleri, bireyin örtüye sarıldığını düşündürmektedir (Kökten vd., 1945: 386, 391).

Tekeköy'de bireylerin pazu kemiği (*humerus*) üzerine konumlandırılmış kamaların kemiğin üst tarafında kalan alt yüzeyinde, örgü izlerine ulaşılmıştır. Kılıç Kökten bu durumu, bireylerin gömülmeden önce seyrek dokulu bir kumaşa sarıldığı şeklinde yorumlamıştır (Kökten vd., 1945: 384).

4.4.2. Aşı Boyası ile Kaplama

Kırmızı aşı boyasının, ölen bireyin solgun bedenini renklendirmek, kaybedilen hayatını geri döndürmek ve bireyi kötü ruhlardan korumak için kullanıldığı düşünülmüştür (Çetinkaya, 2019: 209). Aşı boyasına, tarihöncesi insanının vücudunda, ölülerinde, yaşadıkları mağaraların duvarlarında, sığınaklarında ve figürinlerinde rastlanmıştır (Kolankaya-Bostancı, 2012: 30).

Dordogne Le Bugue'una yakın La Farrassie'de bulunan kaya sığınağında genç bireye ait olduğu saptanan başsız bir vücut ortaya çıkmıştır. Bu birey, sığ çukurun dibinde *hoker* pozisyonda gömülmüştür. Çukurun üst tarafında kireçtaşı kalıbı altında ortaya çıkarılmış başka bir genç bireye ait olduğu saptanan çenesi olmayan kafatası bulunmuştur. Kireçtaşı kalıbının alt kısmı kırmızı renkli aşı boyasıyla boyanmış, üzerinin 18 ufak delikle işaretlendiği anlaşılmıştır (Uhri, 2010: 30).

4.4.2.1. Kara Kesimi

Kuşaray'da ortaya çıkarılan bir numaralı bireye ait mezarın tabanı kırmızı aşı toprağı ile kaplanmış, üzeri ise kil ile sıvanmıştır (Koşay, 1968: 90).

Alaca Höyük'te T.M mezarının ikinci evresinde mezarın ortasına daire şeklinde yerleştirilen taşların kırmızı aşı boyasıyla boyandığı anlaşılmıştır (Arık, 1995: 217).

4.4.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilen 11 mezarın dokuzunda ölünün üzerine aşı boyası serpildiği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra aşı boyası serpiyen mezarların yanına muhakkak mezar eşyası da bırakılmıştır (Doğan-Salar, 2006: 112-113). Bu mezarlarda, ok uçları ve zoomorfik idollerin çoğunlukta olduğu anlaşılmıştır. Aşı boyası en çok erişkin erkek mezarlarında kullanılmıştır.

4.4.3. Değerlendirme

Kara ve kıyı kesimlerinde bulunan mezar ve mezarlıklarda açığa çıkarılan düğmeler, giysi iğneleri ve silahlar üzerinde negatif izlerine rastlanan dokumalar, bireylerin giysileriyle ya da kefen gibi bir kumaşa sarılı biçimde gömüldüklerini göstermiştir. Bu uygulamanın, ölü gömme ritüelinin ayrılma evresinde gerçekleştiğini düşünmek yanlış bir düşünce olmayacaktır. Ahmet Uhri, ölü gömme törenlerinde öncelikli olarak ölü bireyin kefenlendiğini ya da kıyafetleriyle gömme törenine hazır edildiğini ardından da mezar eşyalarının bireyin üzerine ya da yanına yerleştirildiğinden bahsetmiştir (2006: 319).

Kara kesiminde iki mezarda, kıyı kesiminde de 11 mezardan 9'unda karşımıza çıkan aşı boyası, kıyı kesiminde aşı boyasının kullanıldığını göstermektedir. Kara kesiminde bu uygulamanın çok düşük bir oranda olması, bölgede bu uygulamanın yaygın olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

4.5. ÖLÜ YEMEĞİ VE HAYVAN KURBAN ETME

Hayvan kurban etme, bireyin ruhunu onurlandırmak için yapılan geleneksel bir ritüeldir (Parlıtı ve Uhri, 2018: 18). Gömme ve anma sırasında yenen toplu yemek, yaşayanlar ve ölülerin katıldığı ortak yemektir. Mezar dışı mekânlara ve mezarlara bırakılan pişmiş toprak kaplar genellikle ölü yemeğinden arta kalan malzeme olarak değerlendirilmektedir (Ökse, 2005: 2).

4.5.1. Kara Kesimi

Alaca Höyük'te bireyler eşyaları ile birlikte yerleştirildikten sonra, mezarları ağaçtan direk ve taş sıraları ile oluşturulmuş, üst kısım ise kerpiç ile döşenmiştir. Bu aşamadan sonra kurban merasimi ve ölü yemeği gerçekleştirilmiştir. Mezarlarda bulunan kaplardan birinde kemik kırıntıları ve et çengeli açığa çıkarılmıştır (Koşay, 1938: 79). H, D, E, F, S mezarlarının üzerinde çok miktarda etleri yenmiş hayvan kemikleri bulunmuştur. Bu durum kemiklerin birey gömüldükten sonraki cenaze töreninin ardından yenilen yemeğe ait olduğunu düşündürmüştür (Koşay, 1951: 57). Remzi Oğuz Arık, B.M. mezarında bulunan üç kancanın, kurban hayvanlarını asma veya öldürme amaçlı kullanıldığını söylemiştir (1995: 216-217). R.M. mezarında mezar zemini üzerindeki ince kerpiç tabakanın üzerine cinsi iri olan iki öküzün kemikleri düzgün bir şekilde yerleştirilmiştir. Başları ise dik bir şekilde ezilmiş halde batıya konumlandırılmış haldedir. İki evreli T.M. mezarının ilk evresinde de iri hayvan kemikleri ortaya çıkarılmıştır. İyi korunmuş M.A mezarında özenli ve düzgün bir şekilde yerleştirilmiş iki sığır başı, dört arka ayak ve bir keçi kemiği, M.A' mezarında kurban hayvanı olduğu düşünülen bir hayvana ait kemikler ortaya çıkarılmıştır. M.C mezarının yedinci yapı katında çok sayıda hayvan kemiği bulunmuştur (Koşay, 1938: 79). H, D, E, F, S mezarlarında çıkan sığır kemiklerinin yanı sıra koyun, keçi ve domuz kemiklerine de rastlanmıştır. Birkaç mezarda köpek öldürülerek mezarın kenarına bütün bir biçimde bırakılmıştır (Koşay, 1951: 56, 73). L Mezarı'nda mezar eşyaları yerleştirildikten sonra mezarın üstü ağaçtan hatıllarla kapatılmıştır. Aralar killi toprakla sıvandıktan sonra ölü yemeği sonrasında kurban edilen 10 öküzün baş ve ayak kemikleri ikili şekilde özenli yerleştirilmiş, ardından üzeri toprakla örtülmüş, mezarın kenarına taşlar dizilmiştir (Resim 20).

Resuloğlu'nda birkaç mezarın yanında, etrafı taşlarla çevrilmiş pişmiş topraktan, kaba hamurlu çömlekler bulunmuştur. Bu çömleklerin ölü yemeği uygulamasıyla ilgili olduğu düşünülmüştür (Yıldırım ve Ediz, 2005: 194-195). Küp ve taş sanduka mezarlara gömülen bireyler için gerçekleştirilen ölü yemeğinin sonunda kurban hayvanlarının baş ve ayakları veya sadece ayakları mezarların çevresine bırakılmıştır. Ölü yemeği ile ilgili olan kurban ritüelinde başta sığır olmak üzere kurban olarak seçilen hayvanın baş ve ayak kısımları bireye sunulmuş, geri kalan kısımlar ölü yemeğinde kullanılmıştır. Bulunan sığır kemiklerinin, *bos indicus*

cinsi sığira ait olduğu ve bu sığırın ayaklarının turnaklı olmasından ötürü bu kısımların pişirilmeden veya yenmeden bırakıldığı düşünülmüştür. Taş sanduka mezarlara kurbana ait kemiklerin, kapak kapatıldıktan sonra, sandukanın dar veya uzun kısımlarına paralel olarak bırakıldığı tespit edilmiştir (Yıldırım ve Ediz, 2006: 58). 2006 yılında yapılmış çalışmalarda küp mezarların yanına veya üzerine konumlandırılmış, tek parça halinde sığır başları ve ön ayak kemikleri (Resim 21) bulunmuştur (Yıldırım ve Ediz, 2008: 445). Resuloğlu Mezarlığı'nda bulunan bazı mezarlardaki sığır kemiklerinin konumlandırılma şekilleri Alaca Höyük'teki örneklere çok benzerdir.

4.5.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de ele geçen yalnızca bir mezarda bulunan hayvan kemiklerinin, kurban kemikleri olabileceğinden bahsedilmiştir (Doğan-Salar, 2006: 59,122). D-1/IV-11 plankaresinde bulunan bu mezarda, kurban hayvanı olduğu düşünülen sığira ait tek bir boynuz ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarın 61-66 yaş aralığında olan bir erkek bireye ait olduğu anlaşılmıştır.

4.5.3. Değerlendirme

Kara kesiminde Alaca Höyük ve Resuloğlu'nda, kıyı kesiminde *İkiztepe*'de ölü yemeğinin yendiğine dair kalıntılar bulunmuştur. Ölü yemeği geleneği kara kesiminde oda, küp, taş sanduka mezarlarda, kıyı kesiminde ise basit toprak tipi mezarda uygulanmıştır. Kurban hayvanı olarak kara kesiminde sığır, keçi, domuz, koyun ve köpeğin yanında iri kemikli hayvan kemiklerine de rastlanmıştır.

Kıyı kesiminde yalnızca *İkiztepe*'de bir mezarda sığır kemikleri bulunmuştur. Kıyı kesiminde ölü yemeği, bölgede ve merkezde yaygın bir uygulama olmadığından değerlendirmede kapsam dışı bırakılmıştır.

4.6. MEZAR EŞYASI

Mezar eşyaları, Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde yaşamış toplumun yapısı hakkında çeşitli yorumların yapılması için gerekli bir göstergedir. Orta Karadeniz Bölgesi'nde çoğu mezar ve mezarlıktan satın alma yoluyla, müzelerin açtığı sondaj çalışmaları ve yüzey araştırmaları sayesinde açığa çıkarılan buluntuların da değerlendirmeye katıldığı bu bölüm, "kişisel eşyalar", "kaplar",

“heykelcik, figürün, idol”, “törens el semboller”, “m zık” ve “dokuma aletleri” olarak altı başlıkta incelenmiştir (Tablo 6).

	Orta Karadeniz Bölgesi	Takı	Silah Alet	Kap	Dinsel Semboller	Törensel Semboller	Müzik Aletleri	Dokuma Aletleri	Mobilya
KARA KESİMİ	Salur	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣					
	Balıbağı		♣♣	♣♣	♣♣	♣		♣♣	
	Maşat	♣♣♣♣♣	♣♣♣	♣♣♣♣♣					
	Alaca Höyük	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	
	Kuşsaray	♣							
	Kalınkaya	♣♣	♣♣		♣♣	♣			
	Resuloğlu	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣	♣♣♣♣♣		♣♣♣♣♣	
	Yeni hayat		♣	♣		♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣	
	Boğazköy	♣♣♣		♣♣					
	Göller/Oym.	♣	♣	♣	♣	♣	♣		
	Devret	♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣					
Doğantepe									
KIYI KESİMİ	İkiztepe	♣♣♣♣♣	♣♣♣	♣♣♣♣♣	♣♣♣♣♣		♣	♣	
	Tekeköy	♣	♣	♣				♣	
	Kavak		♣	♣				♣	
	Horoztepe	♣	♣	♣	♣	♣	♣		♣

Tablo 6

♣ Belirsiz ♣: Kadın ♣: Erkek ♣: Çocuk ♣: Bebek
 ♣: Oda Mezar ♣: Basit Toprak Mezar ♣: Pişmiş Toprak Kap Mezar ♣: Sanduka Mezar

4.6.1. Kişisel Eşya

Kişisel eşya, takılar ve silah/alet olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Değerli taşlardan, pişmiş topraktan ve madenden yapılmış çoğu buluntu, bu başlık altında incelenmiştir (Tablo 6). Kişisel eşyaların dağılmış mezarların haricinde iki kesimde de bireyin üzerine, mezarın içine bireyin baş, gövde ve ayak ucu konumuna göre bırakıldığı saptanmıştır.

4.6.1.1. Takılar

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kıyı kesimlerindeki mezar ve mezarlıklardan açığa çıkarılan kişisel eşyalar adı altında incelenen takılar, kıymetli madenlerden, pişmiş topraktan ve değerli taşlardan yapılmıştır.

4.6.1.1.1. Kara Kesimi

Devret'te bulunan takılar, pişmiş toprak kulak tıkacı, hilal biçimli bakır obje, gümüş küpeler, bakır bilezik, mermer bilezik parçasından ibarettir (Türker ve Çizikci, 2017: 11). Bunlardan bakır bilezik MC.2 küp mezarında çocuk bireyin sol bileğinde, gümüş küpeler ise karın hizasında (Resim 22) açığa çıkarılmıştır (Türker vd., 2018: 115).

Göller ve Oymaağaç mezarlıklarına ait çeşitli yollarla toplanmış dört büyük mezar eşyası grubundan olan süs eşyalarını değişik biçimde iğneler ve kolye taneleri oluşturmaktadır (Silistreli, 1983: 35). Bu mezar eşyalarının birey üzerindeki konumu mezarlığın yoğun tahribat görmesinden ötürü bilinmemektedir.

Balıbağı'nda mezarların çoğu defineciler tarafından yoğun tahribe uğratılmıştır. Mezarlarda, tunç küpe, saç halkası, tunç bilezik, boyun halkası, kolye, akik, altın ve gümüşten oluşan renkli taş boncuklar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezar eşyaları tahribat nedeniyle karışık yığınlar içinde bulunmuştur. Bilezikler ve boyun halkası aynı mezar içinde bulunmuştur. Bilezikler kalın ve yüksek kaliteli, boyun halkası yuvarlak kesitli, uçları açık halka (Resim 23) şeklindedir (Süel, 1989: 149-150). S-10 isimli mezarda bireyin kafatası yanında ince ve ufak biçimli amorf altından levha parçaları açığa çıkarılmıştır. Bu amorf altın parçalarının konumu ve işlevi şüphelidir. S-5 isimli mezarda bireyin baş kısmında, çene altında levha

biçiminde gümüşten yapılmış 6 cm uzunluğunda boyun için yapıldığı düşünülen iç bükey kıvrılmış oval bir malzeme bulunmuştur (Süel, 1992: 132-134).

Salur'da tarımsal faaliyetler nedeniyle bireylerin kemikleri ve mezar eşyaları dağılmıştır. M2 küp mezarında siyah taş boncuk, yüzey araştırmaları sırasında yüzeyde bronz bilezik, altın pendentife de (Resim 24) rastlanmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 23, 25).

Alaca Höyük'te bireylerin, altın bilezik, altın küpe, altın alınlık ve çeşitli malzemelerden yapılmış boncuklarla süslendiği tespit edilmiştir. Bu takılar bireylerin üzerinde konumlandırılmıştır. Aynı zamanda ters sekiz şeklindeki altın tokalara rastlanmıştır (Koşay, 1938: 79-83). A' mezarında bulunan takı tanelerinin çoğunun ölü elbisesine dikilmiş olduğu düşünülmektedir. H, C, K ve L mezarlarında bireylerin üzerlerinde süs eşyaları dağılmamış halde A mezarında olduğu gibi yerli yerinde bulunmuştur (Koşay, 1951: 60-76). C, F, S, R ve T mezarlarından çıkan mezar eşyalarının, bireyin üzerindeki konumu, tahribattan ötürü anlaşılamamıştır. B ve R mezarına ait süs eşyaları, bireyin baş kısmında ve baş kısmının çevresinde konumlandırılmıştır (Arık, 1995: 215).

T, M, L ve H mezarlarında, bilezik, çelenk, boncuk, kopça, küpe, iğneli toka, bakır veya tunçtan çift ve tek bilezik (Resim 25) ortaya çıkmıştır (Özgüç, 1948: 80). B mezarında çelenk şeridi, gerdanlık taneleri, boyun ve göğüs için yapılmış kulplu pullar, çift küpe, boncuklar, R mezarında boncuklar, küpe veya yüzük, T mezarında altın, akik, neceften boncuklar bulunmuştur (Arık, 1995: 215-217). A mezarında iki altın bilezik, altın küpe, altın, hematit, kırmızı kalsedon, dağ kristalinden boncuklar, A' mezarında üç altın toka, iki demir boncuk, D mezarında çok sayıda madeni boncuk, altın ve fritten boncuk (Resim 26), E mezarında diadem, altın süsler, iki altın küpe, dağ kristali, frit ve çeşitli madenlerden boncuklar (Resim 27), F mezarında 14 adet altın süs tanesi, üç altın boncuk, K mezarında altın alınlık, altın kolye, süs eşyaları, bakır tarak (Resim 28), L mezarında altın alınlık, bilezik, altın süs eşyaları (Resim 29) açığa çıkarılmıştır (Koşay, 1951: 66, 69-71). Altın süs eşyaları çoğunluktadır (Resim 30). Tüm bu madeni süs eşyalarının yanında, pişmiş toprak ve taştan yapılmış süs tanelerine de rastlanmıştır (Koşay ve Akok, 1966: 89). Alaca Höyük mezarlarında kolye, boncuk, altın süs eşyalarının yanında kulak tıkaçları da açığa çıkarılmıştır (Duru, 1972: 124-125).

Mezarlarda bol miktarda mikrometre inceliğinde altın varaklar açığa çıkarılmıştır. Bu varaklar bir tutam deri arasında çekiçle dövülerek oluşturulmuş olmalıdır (Sir-Gavaz ve Yalçın, 2019: 942).

Boğazköy/Büyükale'de bulunan mezarlardan birinde, bireyin sol kol kısmında tunç küpe ve kolların birleşiminde iki bilezik (Resim 31) ortaya çıkarılmıştır (Bittel, 1936: 9-10). Bir diğer bireyin sağ kulağında, uçları üst üste binen küçük, pürüzsüz, açık bronz bir küpe ve her iki kolunda pürüzsüz ağır bronz bilezik ortaya çıkarılmıştır. Ocağın yanına gömüldüğü saptanan bebek bireyin yanına özenli bir çanak bırakılmıştır.

Kalınkaya'da bilezikler ve saç halkası (Resim 32) açığa çıkarılmıştır (Geniş ve Zimmermann, 2014: 284).

Kuşaray'da iki numaralı mezarda bireyin her iki kulak hizasında da küpe açığa çıkarılmıştır (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu'nda boncuk kolyeler (Resim 33), halhallar, altın kulak tıkaçları, (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195), mezarlarından akik, frit, böcek kabuğu ve taştan yapılmış kolyeler, bronz, akik, elektrik ve gümüşten yapılmış, T, ay, ayakkabı ve idol biçimli kolye taneleri (Yıldırım ve Ediz, 2006: 59), saç halkası, madeni boncuk tanesi (Resim 34), tunç boyunluk, sarı renkli uzonitten boncuklar, gümüş, altın ve elektrumdaki süs eşyaları, burma teknikli boyun halkaları, yiv bezemeli ince altın kaplama (Yıldırım ve Ediz, 2007: 215-216), çok sayıda damga mühür formlu ve kaidesi haç görünümlü küpe, kurs biçimli pandantifler, levha biçimli iki svastika kullanılarak oluşturulan kolyeler, masif tunç halhallar (Yıldırım ve Ediz, 2008: 446-447), gümüş disk şeklinde üç adet kolye tanesi, uçları kanca ve ilmek biçimli boyunluk (Yıldırım ve İpek, 2010: 23, 27-28), iki kenarı testere ağzı biçiminde olan siyah taştan yapılmış iki delikli boncuk tanesi bulunmuştur (Yıldırım ve İpek, 2011: 349).

Mezar eşyaları, bireylerin üzerine konumlandırılmıştır (Resim 35). Som ve ağır olan halhallardan bazılarının, sadece mezarlara bırakılma amaçlı yapıldıkları düşünülmektedir. Bireyler, çoğu zaman takılarıyla birlikte gömülmüştür. Küpeler, bireylerin başlarının iki yanında, kolyeler bireylerin boynunda son olarak bilezikler bireylerin kollarında konumlanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2008: 446-447; Yıldırım ve

İpek, 2010: 27-28). Mezarlıklarda bulunan süs eşyaları erkek bireylerde çoğunluktadır.

Maşat Höyük'te saray avlusunun güneyindeki bir küp mezarda bireyin boynunda dağ kristali, tunç ve fayans hamurundan boncuklara, yanında küpe ve tunç bileziğe rastlanmıştır (Emre, 1979: 4-5). Kuzey yamacında bulunan üç küp mezardan ilkinde ve ikincisinde birer adet tunç iğne, üçüncüsünde bir iğne, bir çift yivli tunç bilezik ve bir tunç küpe bulunmuştur. Tunçtan yapılmış, üç yivli bilezik (Resim 36) küp mezarda bireyin kol kemiğinin üzerine konumlandırılmıştır.

4.6.1.1.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de içinde herhangi bir süs eşyasını barındıran toplam 176 adet mezar bulunmaktadır. 176 adet mezarda açığa çıkarılan toplam 448 adet süs eşyası bulunmuştur. Süs eşyalarının yapımında en çok arsenikli bakır (%70), taş (%20), kurşun (%5), deniz kabuğu, altın ve gümüşün (%1) kullanıldığı anlaşılmıştır (Doğan-Salar, 2006: 97-98). En sık rastlanan takılar sırasıyla yüzük, küpe, bilezikler, kolyeler, pandantifler, tarak ve saç iğnesi ve saç helezonudur (Resim 37) (Bilgi, 1985: 111-112). Çoğu bronzdan olmak üzere serpantin, frit, deniz kabuğu, taş, kurşun, akik, dağ kristali, kemik, hayvan, ikili spiral, disk başlı, idol, hilal ve disk başlı, arsenli bakır ve altın gibi malzemelerden oluşan yüzükler, küpeler, bilezikler, kolyeler, boncuklar, amuletler, tokalar, düğmeler ve taraklar; bireylerin ellerinin, başlarının, sağ omuz üstünde, başın sağ tarafında ya da yanında olmak üzere mezar içine konumlandırılmışlardır¹⁹. *İkiztepe*'de 46 mezar, buluntuları bakımından kalite, işlev ve nicelik bakımından diğer mezarlardan farklıdır. Bu mezar eşyaları yüksek kaliteli malzemedен yapılmış silahlardan, aletlerden, kaplardan, takılardan ve sembollerden oluşmaktadır. Toplamda bulunan 304 mezar eşyasının 90'ı takıdır. 52 küpe, 19 bilezik, 10 yüzük, saç tokası, halka, disk biçimli kolye ucu ve küre biçimli kolyeden oluşmaktadır. Süs eşyaları her cinsiyetten ve her yaştan bireyin mezarlarına (Resim 38) bırakılmıştır (Bilgi, 2011: 16)²⁰.

Tekeköy'de bulunan birinci ve ikinci mezar seviyeleri arasında bulunan toprağa karışmış bilezik ile küpe parçaları ortaya çıkmıştır (Kökten vd., 1945: 387).

¹⁹ Alkım vd., 2003: 62, 113, 114, 128; Bilgi, 1982: 51; 1984: 57; 1985: 111-112, 150; 1987: 171; 1988: 202; 2002: 247; 2003: 20; 2004: 57; 2005: 21.

²⁰ Sk. 406; Sk. 409; Sk. 417; Sk. 554; Sk. 572; Sk. 574; Sk. 581.

Horoztepe'de iki mezarda ayna, kemer tokası, altın ve gümüşten bilezikler ve bir gerdanlığa ait altın tanesi bulunmuştur. Bu mezar eşyalarının bireyin üzerinde mi olduğu, yanına mı bırakılmış olduğu (Resim 39) belirtilmemiştir (Özgüç ve Akok, 1958: 13, 23, 25).

4.6.1.2. Silah/Alet

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimindeki mezar ve mezarlıklarda ele geçen silah/aletler, gelişmiş bir maden işçiliğinin örnekleridir. Kara kesimindeki Alaca Höyük'ten alınmış Erken Tunç Çağı'na ait bakır buluntuları örnekleriyle yapılmış karşılaştırmalar sonucunda Derekutuğun madenin Alaca Höyük'te kullanılmış bakırın geldiği kaynak olma ihtimali yüksektir (Yalçın ve Yalçın, 2019: 120).

Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nın tüm evrelerinde Balkanlar'da, Anadolu ve Kafkaslar'da arsenikli bakırla üretilen mezar eşyaları bulunmuştur (Özbal vd., 2000: 47). Orta Karadeniz Bölgesi, arsenik cevherleşmesi bakımından zengindir. Özellikle kıyı kesimindeki İkiztepe'de arsenikli bakırdan yapılmış madeni mezar eşyaları çoğunluğu oluşturmaktadır.

4.6.1.2.1. Kara Kesimi

Devret'te ortaya çıkarılan MA.1 basit toprak mezarına bakır hançer, yassı bronz balta, bakır deliciler, bakır ok ucu, bronz kalem keski, ip delikli bilek taşı, sap delikli bronz balta (Resim 40), MA.2 basit toprak mezarına bakır hançer, yassı bronz balta, bronz sivri uç, sap delikli tören baltası, bronz kalem keski, bronz mızrak ucu, ip delikli bilek taşı (Resim 41), MC.2 küp mezara taş kirman topuz başı bırakılmıştır (Türker vd., 2018: 112, 115).

Göller ve Oymaağaç'ta bulunan çengel, asa başı, hançer, kabza, sap delikli balta İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından satın alınma yoluyla kazanılmıştır (Özgüç, 1980: 461).

Balıbağı Mezarlığı'nda mızrak uçlarına, yuvarlak başlı iğneye ve mezarların hemen hepsinde kefen iğnesine (Resim 42) rastlanmıştır (Süel, 1989: 146, 149; 1990: 208).

Salur Mezarlığı'nda mezarların hemen hepsinde iğneler açığa (Resim 43) çıkarılmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 25-26).

Alaca Höyük'te sancak başları, altın kabzalı bakır kama (Resim 44)²¹, gümüş kabza, Kıbrıs Hançeri²²çiviler, mızraklar (Resim 45), sapı altın kaplamalı gümüş harp baltası ve baldahin sapları (Resim 46)²³, keskiler, topuz başları, kılıçlar, bakır baltalar, keskiler (Resim 47)²⁴, değişik başlı iğneler (Resim 48)²⁵ delgiler, bızlar, çengeller (Resim 49)²⁶ gibi çok sayıda madeni silah/alet açığa çıkarılmıştır. Buna karşın 1940-1948 yılı kazı çalışmalarında taş aletler, obsidyen bıçaklar, çeşitli taşlardan bızlar, sileks parçalar, su mermerinden nesnelere bulunmuştur (Koşay ve Akok, 1966: 87-89).

Kalınkaya'da tipolojik özellikler açısından bölgesel benzerlikler taşıyan silahlar ve aletler dikkat çekmektedir. Mezarlarda bulunan hançerlerde uygulanan perçin saplama tekniği Orta ve Batı Anadolu'daki hançerlerdeki benzerliği (Resim 50) göstermektedir (Geniş ve Zimmermann, 2014: 282).

Resuloğlu'nda tunçtan sap delikli baltalara, madeni iğnelere (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195), ağaç saplı baltalar ve hançerlere (Yıldırım ve Ediz, 2006: 59), bir veya birden fazla perçinli, zırlı hançerlerle yuvarlak ve küre başlı iğnelere (Resim 51) rastlanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2007: 215-216). 2006 yılı çalışmalarında ortaya çıkarılan az sayıda madeni silahlar arasında bronz bir asa/topuz başı ve sap delikli bir balta bulunmuştur (Yıldırım ve Ediz, 2008: 447). Çakmaktaşı ve kalsedondan yapılmış dilgiler (Yıldırım ve İpek, 2010: 23-24) ve 2009 yılı kazı çalışmalarında madeni dil kısmında ve kabza üzerinde perçinlerin olduğu hançere rastlanmıştır (Yıldırım ve İpek, 2011: 352).

Mezarlarda metal iğnelere (Yıldırım ve Ediz, 2006: 59), altın iğne başlarına (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195), çift topuz başlı iğneye (Yıldırım ve Ediz, 2007: 215), vazo başı, çift topuz başı, ortası delikli küre şeklinde başı olan iğnelere (Yıldırım ve Ediz, 2008: 446) ve altıgen piramit başlı iğnelere rastlanmıştır (Yıldırım ve İpek,

²¹ C Mezarı (Koşay, 1938: 42).

²² T Mezarı (Özgüç, 1948: 80).

²³ E Mezarı (Koşay, 1951: Lev. CLXVI).

²⁴ K Mezarı (Koşay, 1951: Lev. CLXII-CLXIII).

²⁵ L Mezarı (Koşay, 1951: Lev. CLXXXVII).

²⁶ B Mezarı (Arık, 1995: Şek. 41).

2010: 23, 27). Bireylerin çene altına, diz, kol ya da bacak kemikleri üzerine bükülmüş vaziyette bırakılmış iğneler çoğunluktadır. Bükülmeden bırakılan iğneler de hem mezarın içine bireyin göğsünün ya da omzunun üzerine hem de mezar dışına bırakılmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195; 2006: 59; 2007: 211, 215).

Yenihayat mezarlığında madeni silahlara, sap delikli baltalara ve kıvrık saplı mızrak uçlarına rastlanmıştır (Yıldırım, 2001: 24).

Maşat Höyük'te mezarlarda çok sayıda madeni iğne ele (Resim 52) geçmiştir (Emre, 1979: 18).

4.6.1.2.2. Kıyı Kesimi

Kavak/Kaledoruğu kazı çalışmalarında mezarlarda bireylerin yanında yassı taş balta, delik saplı hançer, çekiç-balta, kemik biz ve taş bıçaklar bulunmuştur (Kökten vd., 1945: 394).

İkiztepe'de bronz mızrak uçları, bronz zıpkın uçları, taş topuz başı ve kemik delici açığa çıkarılmıştır. Bireylerin sağ omuzlarına dikey konumlandırılmış yaprak biçimli, kalın ve yamuk kesitli mızrak uçları açığa çıkarılmıştır. (Alkım vd., 2003: 62, 113-114, 128). Bronz tıraş bıçakları, kılıflı ve kılıfsız bıçaklar, ikiz çam ağacı şeklinde ikili ya da dörtlü spiralden amblemler, spiral biçimli kabzalar, değişik tipli mızrak uçları (Bilgi, 1982: 51), hayvan kemiğinden küçük mahmuzlar, bıçak, spatula, spiral kabza sapı, gibi çok sayıda madeni aletin mezarlara bırakıldığı anlaşılmıştır. Çekiç, kabara, teber gibi tunçtan dökülerek yapılmış hançerler, ahşap asalar üzerinde bezeme görevi gören spiral bağlar, kemik kancalar, dericilikte kullanıldığı bilinen boynuz çekiçler (Bilgi, 1985: 150). Kabartmalı mızrak uçları, hasır örme tığları, bızlar bulunmuştur (Bilgi, 1987: 171). Bir bireyin sağ kolunun üzerinde tunç hançer ile gömüldüğü saptanmıştır (Bilgi, 2005: 21). Mezarlarda hançer bulunan mezarların hepsi erişkin yaş grubuna aittir. Mızrak uçları çoğunlukla erkek mezarlarına bırakılmıştır (Resim 36). Kadınların yanına bırakılan mezar uçları genellikle 50 yaş üstü olanların yanına bırakılmıştır. 50 yaş üstü erkeklere ait mezarlarda diğer mezarlardan ayrı olarak en çok iki veya üç adet mızrak ucu bulunmuştur. İkiztepe'de yalnızca bir çocuk ve iki adölesan bireyin mezarında mızrak ucuna rastlanmıştır. Bu çocuk mezarları diğer mezarlardan farklı olarak diğer mezarlardan ayrılmaktadır. Bunların haricinde diğer mezarlarla birlikte

değerlendirildiğinde çeşitli farklılıkların gözlemlenmesinden ötürü “Ayrıcalıklı” olarak isimlendirilmiş mezarlardan erişkin erkeklere ait olanların ikisinde dört adet mızrak ucu açığa çıkarılmıştır²⁷. Törensel mızrak uçları ve hançerler de açığa çıkarılan buluntular arasındadır (Resim 53).

Tekeköy'de ortaya çıkarılan mezarlarda bireylerin pazu kemiği (*humerus*) üzerine kamalar bırakılmıştır. Ayrıca yanlarında çivi, topuz başı, taş yassı balta, bıçak, yeni tip ok ucu, el değirmenleri, pişmiş topraktan ağırlık, iki veya üç yüzlü sileks ve obsidyen bıçak ve çekiç çapalara da rastlanmıştır (Kökten vd., 1945: 386-387). Mezarlarda bulunan bu madeni eserler maden işçiliğinin zirvede olduğunun kanıtıdır. Bireylerin yanında gündelik hayatta kullanılan diğer aletler bırakılmamış, dinsel sembollere rastlanmamıştır.

Horoztepe kazı çalışmalarında hançerler, sap delikli baltalar, mızrak uçları, keski, savaş aletleri, gümüş saplar, iğneler ortaya (Resim 54) çıkarılmıştır (Özgüç ve Akok, 1957: 203).

4.6.2. Kaplar

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesiminde kaplar genellikle pişmiş topraktan yapılmıştır. Buna karşın madeni kaplar da açığa çıkarılmıştır. Bu kaplar çoğunlukla özenle yapılmıştır.

4.6.2.1. Kara Kesimi

Devret'te ortaya çıkarılan basit toprak mezarlara, gaga ağızlı bakır testi, pişmiş topraktan yapılmış küçük çömlekler, meyvelikler, boyunlu çömlekler, kupalar, fincanlar (Resim 55) bırakılmıştır (Türker vd., 2018: 112, 115, 117-118, 121).

Doğantepe'de mezarların çevresine maşrapalar ve küçük çömlekçikler bırakılmıştır (Türker vd., 2015: 112).

Göller ve Oymaağaç Mezarlığı'na ait çeşitli yollarla toplanmış dört büyük mezar eşyası grubundan birini madeni ve pişmiş topraktan kaplar oluşturmaktadır. Madeni eserler dökme veya dövme tekniği kullanılarak yapılmış, kurşundan vazo ve gaga ağızlı testi, tunçtan pota ve fincanlara rastlanmıştır (Özgüç, 1980: 463). Pişmiş

²⁷ M.395, M.448 No'lu mezarlar.

topraktan tek renkli ve çoğu siyah, gri hamurlu çömlekler tek kulplu çanaklar, maşrapalar ve iki kulplu bardaklar (Resim 56) bulunmuştur (Silistreli, 1983: 35). Gümüşten yapılmış beş küçük fincan da yine bu mezarlık alanında bulunmuş, satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır (Özgüç, 1980: 463).

Balıbağı mezarlarında pişmiş toprak çanak-çömlekler, gaga ağızlı çömlekler, küçük kaplar açığa çıkarılmıştır (Süel, 1989: 149-150; 1990: 207). Pişmiş topraktan küp, iki kap, iki kulplu çömlek, gaga ağızlı testi, iki kulplu kâse bulunmuştur (Süel, 1992: 132-134).

Salur'da pişmiş topraktan çanak, çömlek ve maşrapalar açığa (Resim 57) çıkarılmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 25-27).

Alaca Höyük Mezarları'na kaplar bireylerin ayaklarının ucuna veya yanına bırakılmıştır. C mezarında kiremit renginde özenle yapılmış kaplar mezarın kuzeydoğu tarafında bulunmuştur (Koşay, 1938: 83).

T, M, L, H, R, L, B, D, E, K, A', A, C mezarlarında akik süslü gümüş kap, altın kâse, gümüş ve altın çanak, kabartmalı altın ve gümüşten gaga ağızlı ibrik, bakır veya tunçtan çanak, emzikli ve geniş karınlı çömlek, bakır veya gümüşten gaga ağızlı testi, bakır kâse, gümüş kulplu altın kâse, altın saplı gümüş kaşık, elektrumlu kaplar, kupalar, büyük bakır kapaklı gümüş kakmalı ağaç kap, meyvelikler, vazolar, kadehler, fincanlar (Resim 58) bulunmuştur (Koşay, 1938: 79; Özgüç, 1948: 80; Arık, 1995: 215-216; Koşay, 1951: 66, 69, 71, 74; 1938: 83, Koşay ve Akok, 1966: 81-86; 1973: 39-47).

Boğazköy'ün Büyükkale tabakasında ortaya çıkarılan mezarların birinin güneydoğusunda gaga ağızlı bir testi ele geçmiştir (Bittel, 1936: 9).

Resuloğlu'nda özenle yapılmış pişmiş topraktan çanaklar, fincanlar, vazolar ve emzikli kaplar açığa çıkarılmıştır. Tunçtan veya kurşundan yapılmış fincan, kaşık, vazo gibi metal kaplara da rastlanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195). El yapımı geniş yayvan çanaklar, geniş karınlı çömlekler, çift kulplu ve emzikli kap (Yıldırım ve Ediz, 2006: 59), siyah astarlı, iyi perdahlı metal taklitli, omuz ve gövdeleri paralel yivlerle bezeli pişmiş toprak kaplar (Yıldırım ve Ediz, 2007: 215), küçük boylu mezar kaplarına giren kapaklar (Yıldırım ve Ediz, 2008: 446), kapaklı çömlek, içi

siyah, dışı kahverengi-krem astarlı tek kulplu çanak, kahverengi astarlı çömlek, ortası kabartılı tunç çanak, bronz tek kulplu çanak gibi kapların mezarlara bırakıldığı saptanmıştır (Yıldırım ve İpek, 2010: 25-28). Silindir boyunlu, kulpu hayvan biçiminde yapılmış mezar eşyalarıyla da (Resim 59) karşılaşmıştır (Yıldırım, 2012: 8).

Yeni hayat'ta mezarların etrafına bırakılmış veya atılmış küp parçalarına ve taş kap parçalarına rastlanmıştır (Yıldırım, 2001: 24).

Maşat Höyük'te bulunan mezarların içinde pişmiş topraktan yapılmış çanak parçaları ortaya çıkmıştır (Emre, 1979: 14).

4.6.2.2. Kıyı Kesimi

Kavak/Kaledoruğu'nda mezarlara, bireylerin yanına konumlandırılmış, iki, üç bazen de dört delikli kulplarla yatık-silindir şeklinde oluklu ve ortası çukur, kenarları çıkıntılı kulplar bırakılmıştır. İdol başını andıran tek ve çift kulplara, yuvarlak karınlı hasır örgüyü anımsatan gövdeye sahip düğme kulplu çanıklara, silindir boyunlu, yuvarlak, geniş karınlı, siyah ve parlak boya astarlı vazolara da rastlanmıştır (Kökten vd., 1945: 393-394).

İkiztepe'de kulplu maşrapa ve beyaz macunla doldurulmuş, oyuk çizgi bezemeli pişmiş topraktan yapılmış bir kap bulunmuştur. İ/78-517 plankaresinde bulunan mezarda bireyin baş tarafına yiv bezekli küçük bir kap açığa çıkarılmıştır (Alkım vd., 2003: 62, 113-114, 128). Az sayıda tek formlu pişmiş toprak kap bulunmuştur. Bu kaplar tüm mezarlarda bireylerin bacak arasında konumlandırılmıştır (Bilgi, 1984: 57). Mezarlarda kâselere, tutamaklara ve minyatür kaplara rastlanmıştır (Bilgi, 1985: 111). Tunçtan dövülerek yapılmış *omphaloslu* bir tas bulunmuştur (Bilgi, 1986: 150). Minyatür kaplar çoğunluktadır (Bilgi, 1987: 170). C19/IV9 plankaresinin güneyinde bireyin sağ omzunun üst, başının sağ tarafında küçük, pişmiş topraktan yapılmış içinde kişisel eşya olan bir çanak (Resim 60) bulunmuştur (Bilgi, 2005: 21).

Tekeköy'de bulunan mezarlarda bireylerin yanına siyah renkli, ince cidarlı, kulpsuz, ayaksız, parlak boya astarlı vazolar, kabartmalı insan yüzlü siyah boya astarlı vazolar bırakılmıştır (Kökten vd., 1945: 386).

Horoztepe'de ince cidarlı meyveliğe, kulpsuz çömleğe, ince vazoya, gümüşten tek kulplu maşrapaya, elektron vazoya, tek kulplu fincana, çaydanlığa, gaga ağızlı testiye, çift kulplu iri ve tek kulplu küçük çanaklara ve kulpsuz çanaklara (Resim 61) rastlanmıştır (Özgüç ve Akok, 1957: 203, 207; 1958: 8-13, Özgüç, 1964: 19)

4.6.3. Heykelcik, Figürin, İdol, Amulet

Heykelcik, “*Çeşitli maddelerin yontularak ya da kalıba alma tekniğiyle şekillendirilmesi sonucu ortaya çıkan, canlıları yansıtan ya da soyut biçimde oluşan sanat eseri*” olarak tanımlanmaktadır (Bahn, 2001: 422; Akt.: Eroğlu, 2014: 1). Çoğu kil ve pişmiş toprak kökenli olan küçük heykelciklere “figürin”, soyut veya stilize özellik taşıdığına inanılan heykelciklere “idol” adı verilmiştir. Figürinler daha gerçekçi heykelciklerken, idollere çeşitli anlamlar yüklenmektedir (Uhri, 2006: 324). İdoller, heykelcikler ve figürinlerin çoğunlukla dinsel amaçla kullanıldıkları düşünülmüştür (Eroğlu, 2014: 1). Ian Hodder “*Bağlam her şeydir. Bir figürin sunak üzerine yerleştirilmiş halde bulunursa, o zaman ilahi olanla bir bağı olduğu söylenebilir. Ama eğer bir figürin, başka figürin parçalarıyla beraber, çöp alanlarına atılmışsa, açık alanlarda tekmelenmiş ve aşınmışsa, daha dünyevi bir açıklama aranmalıdır.*” demiştir (2006: 8). Özellikle kıyı kesimde İkiztepe’de çeşitli şekillerle karşımıza çıkan amulet gibi nesnelere, olumsuzlukları, kötülükleri bireyden uzaklaştırmak için kullanılmış olmalıdır (Sfameni, 2010: 435). Amuletlerin koruyucu ve iyileştirici olmak üzere iki görevi vardır (Kotansky, 2006: 61). Bu bağlamda amuletlerin din, büyü ve ritüeller ile ilgisi olmalıdır.

Şengül Aydıngün, Anadolu’da açığa çıkarılmış Tunç Çağları’na ait kadın figürinlerinin, gündelik hayattaki kadın bireyleri temsil ettiğini düşünmüştür (2013: 62).

Bu bölüm kapsamında, kara ve kıyı kesimlerindeki mezar ve mezarlıklarda bulunan heykelcikler, figürinler, idoller ve amuletler değerlendirilmiştir.

4.6.3.1. Kara Kesimi

Göller ve Oymaağaç Mezarlığı’na ait çeşitli yollarla toplanmış dört büyük mezar eşyası grubundan birini din ve kültürle ilgili eşyalar, idoller ve tunçtan hayvan heykelcikleri oluşturmaktadır (Silistreli, 1983: 35).

Balıbağı mezarlarından iki adet mermer (Süel, 1989: 150) ve bir adet kireçtaşı idol ortaya çıkarılmıştır (Süel, 1992: 133).

Alaca Höyük B mezarında geyik heykelciğine (Arık, 1995: 215), A' mezarında geyik heykelciğine, elektron kakmalı bakır inek heykeline ve bakır idole (Koşay, 1938: 83), H mezarında, elektron kaplamalı boğa heykelciğine, D ve E mezarında bakır boğa heykelciğine, L mezarında bir adet altın ve gümüşten yapılmış idole ve iki bakır idole (Koşay, 1951: 62, 66, 69, 73) son olarak dokuz adet pişmiş topraktan hayvan figürinine (Resim 62) rastlanmıştır (Koşay ve Akok, 1966: 86-87).

Kalınkaya/Toptaştepe'de iki adet boğa heykelciği (Resim 63) bulunmuştur (Zimmermann, 2007: 36-37).

Resuloğlu'nda alabaster idole (Resim 64) rastlanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2008: 447). Bunun haricinde mezarlar bulunan çok çeşitli renkteki boncuk kolyelerin ve boncukların yalnızca süs eşyası değil, bireyleri koruma içgüdüleriyle kullanıldığı düşünülebilir.

4.6.3.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe Mezarlığı'ndan çok sayıda bronz yassı figürin, insan figürinleri, stilize boynuz biçimli idoller ve değişik biçimli amuletler (Resim 65) ortaya çıkarılmıştır (Alkım vd., 2003: 62; Bilgi, 1982: 50; 1985: 112; 1986: 150; 1987: 170). İdol bulunan mezarlara muhakkak okucu veya mızrak ucu da bırakılmıştır. Figürin ve idoller çoğunlukla erkek mezarlarından açığa çıkarılmıştır. Bazı mezarlarda, bireylerin elinde ikili ve dörtlü spiral biçimli plaka amuletler vardır (Bilgi, 1984: 57). Önder Bilgi, bu plaka amuletlerin bireylerin elinde bulunduğu için dinsel bir sembol olabileceğini düşünmüştür (1985: 57). Bu amuletler ikili ve dörtlü sarmal olacak şekildedir. Çoğunlukla erişkin, genç erişkin ve yaşlı erkek mezarlarında ele geçen bu eşyalar, 50 yaş üstü kadınlara ait mezarlarda da açığa çıkarılmıştır. Yalnızca bir çocuğun mezarında sarmal plakaya rastlanmıştır, hepsi arsenikli bakırdandır (Doğan-Salar, 2006: 107-112). Jale Velibeyoğlu, sarmal plaka biçimli idollerin kutsal hayvanı koç olan bir tanrıyı, antropomorfik idolün çift cinsiyetli bir tanrıçayı, törensel hançerlerin bir hayvanı, yüzük biçimli amuletlerin verimlilik tanrıçasını disk biçimli amuletlerin güneşi veya Güneş Tanrısı'nı, hilal biçimli amuletlerin ise ayı

veya Ay Tanrısı'nı ve kabartmalı mızrakuçlarının da tanrısal veya kutsal bir çifti temsil etme ihtimalinden bahsetmiştir (1991: 110).

İkiztepe'de açığa çıkarılan kadın figürinleri, diğer çağlarda açığa çıkarılan güçlü kadın figürinlerine göre ilahi bir güçten yardım dileyen bir yüz ifadesine sahiptir. Aydıngün, bu değişimi figürinlerin Tunç Çağı'nda insani bir kişiliğe bürünmüş olduğu şeklinde yorumlamıştır (2013: 58).

Horoztepe'de boğa ve geyik heykelcikleri bulunmuştur. Bebeğini emziren anne insan heykelciği olarak literatüre geçen bir heykelciğe (Resim 66) rastlanmıştır (Özgüç ve Akok, 1957: 203; 1958: 17). İkiztepe'de açığa çıkarılan sarmal plakaya benzer bir örnek de Horoztepe'de açığa çıkarılmıştır.

4.6.4. Törensel Semboller

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde oda, taş sanduka ve küp mezar tiplerinde bulunan bu aletlerin kullanımı hakkında birçok değerlendirme yapılmıştır. Orthmann'a göre güneş kursları, ölü taşıyan ahşap arabaların boyunduruklarına ve ok kısmına takılmış ve olasılıkla arabayla birlikte mezara bırakılmışlardır (1967: 35). Kurt Bittel, cenaze törenleri sırasında törensel bir sembol olarak mezar gölgeliklerini süsleme amaçlı kullanılmış olabileceklerini ifade etmiştir (1950: 22). Hamit Zübeyr Koşay, geyik ve boğa heykelciklerinde belirli anatomik noktaların işlenmesinden ve özenle yapılmalarından ötürü güneş kurslarının dinsel bir düşünce sonucu yapıldığını düşünmüştür (1951: 85).

Bireylerin mezarlarına bırakılmış törensel semboller; güneş kursları ve sistrumlardan oluşmaktadır.

4.6.4.1. Kara Kesimi

Göller ve Oymaağaç'ta Erken Tunç Çağı'na ait mezarlardan kaçak yollarla ortaya çıkarılmış eseler arasında bir adet güneş kursu bulunmuştur. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki güneş kursu tunç veya bakırdan yapılmıştır. Kursun üzerinde iki boğa yer almaktadır. Boğaların boynuzu üzerinde küçük dişli, ikinci bir kurs daha bulunmaktadır (Özgüç, 1980: 460, 461).

Balabağı'nda taş sanduka mezar üzerindeki toprak yığıntısında bir adet tunç güneş kursu (Resim 67) bulunmuştur (Süel, 1989: 150).

Alaca Höyük kral ve kraliçe mezarlarından²⁸ çok sayıda güneş kursu (Resim 68) açığa çıkarılmıştır (Arık, 1995: 215, 217; Koşay, 1951: 61, 66, 69, 75). Bu güneş kurslarının odak noktası geyik ve boğa heykelcikleridir.

Kalınkaya/Toptaştepe'de kaçak olarak kazılmış, tahribat gören bir mezardan güneş kursu ortaya çıkarılmıştır (Zimmermann, 2007: 37-38). Bu güneş kursu, Alaca Höyük'ün C Mezarı'ndan çıkarılan mezar eşyasıyla paralellik göstermektedir. Kalınkaya Mezarlığı'nda ele geçen bu örnek (Resim 63), Alaca Höyük ve Horoztepe'de açığa çıkarılan güneş kurslarının karışımı gibidir (Resim 68).

4.6.4.2. Kıyı Kesimi

Horoztepe mezarlarında güneş kursu ve sistruma (Resim 69) rastlanmıştır (Özgüç ve Akok, 1957: 203).

4.6.5. Müzik Aletleri

Müzik aletleri mezar eşyaları kapsamında değerlendirilmiştir.

4.6.5.1. Kara Kesimi

Göller ve Oymağaç Mezarlığı'na ait olduğu düşünülen tunç çalparalar satın alma yoluyla ele geçirilmiştir (Silistreli, 1983: 35).

Alaca Höyük H ve A' mezarında bronz çalparalara rastlanmıştır (Koşay, 1938: 114; 1951: 65).

4.6.5.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de ritüellerde kullanıldığı düşünülen oyuk çizgi bezekli ses aletleri (Bilgi, 1982: 50) ve çingiraklar açığa çıkarılmıştır (Bilgi, 1985: 112; 1987: 170).

Horoztepe'de bireylerin mezarlarında çalparalar bulunmuştur (Özgüç ve Akok, 1958: 8) (Resim 70).

²⁸ B, T, C, D Mezarları.

4.6.6. Dokuma Aletleri

Mezar ve mezarlıklarda bulunan dokuma aletleri mezar eşyaları kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

4.6.6.1. Kara Kesimi

Balıbağı'nda mezarlardan pişmiş toprak ağırşaklar (Süel, 1989: 150) ve dikiş iğnesi ele geçmiştir (Süel, 1992: 133).

Alaca Höyük mezarlarında pişmiş topraktan (Koşay, 1951: 72), renkli ve çeşitli taşlardan çok sayıda ağırşak (Akok ve Koşay, 1966: 89-91) ve düğme ortaya çıkarılmıştır (Koşay ve Akok, 1973: 50-54) (Resim 71).

Resuloğlu'nda siyah veya kahverengi hamurlu pişmiş toprak ağırşaklar bulunmuştur (Yıldırım ve Ediz, 2007: 216).

Yenihayat'ta dağınık bir mezarda pişmiş topraktan bir ağırşağa rastlanmıştır (Yıldırım, 2001: 24).

4.6.6.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de, mezarlık alanında ölülerin yanında olmasa da yerleşim yeri içinde 4000'e yakın pişmiş topraktan ağırşaklar, dokuma tezgâhı ağırlıkları ve tarakları açığa çıkarılmıştır (Bilgi, 2005: 26).

Kavak/Kaledoruğu'nda bireylerin yanında çuvaldız, ağırşak, madeni tığ ele geçirilmiştir (Kökten vd., 1945: 394).

Tekeköy'de birinci ve ikinci mezar seviyeleri arasında bulunan toprağın içinde pişmiş topraktan ağırşaklara rastlanmıştır (Kökten vd., 1945: 387).

4.6.7. Mobilya

Mobilya özelliği taşıyan mezar eşyalarına yalnızca kıyı kesiminde rastlanmıştır.

4.6.7.1. Kara Kesimi

Kara kesiminde mobilya özelliği gösteren herhangi bir mezar eşyasına ulaşılamamıştır.

4.6.7.2. Kıyı Kesimi

Horoztepe'de iki adet masaya rastlanmıştır. Küçük olan masa büyük olanın bacalarının arasına yerleştirilmiştir. İkisinin de bir tablası ve dört ayağı vardır. Büyük masa dövülerek yapılmışken, küçük masa dökümdür. İkisinin de bacaları insan bacağı (Resim 72) şeklindedir (Özgüç ve Akok, 1958: 7-8).

4.6.8. Mezar Tipi- Mezar Eşyası İlişkisi

Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde hem yerleşim içi hem de yerleşim dışı mezarlarda sıklıkla tercih edilmiş üç mezar tipi vardır. Bu mezar tipleri pişmiş toprak kap, sanduka ve basit toprak mezar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu mezar tiplerinin yanında karada Alaca Höyük'te, kıyıda Horoztepe'de buluntu yönünden oldukça zengin oda mezar tipi kullanılmıştır.

Hem kara hem de kıyı kesiminde mezarlara, mezar eşyası olarak pişmiş topraktan ve madeni malzemelerden yapılmış çanak-çömlekler, değişik taşlardan ve bronzdan yapılmış süs objeleri, bronzdan ve değerli taşlardan yapılmış takılar, madeni silahlar, kemik, taş ve madeni malzeme kullanılarak oluşturulmuş aletlerin bırakıldığı saptanmıştır (Bkz. Böl: 4.6, Tablo: 6). Bu mezar eşyaları tahribatın olmadığı mezar ve mezarlık alanlarında bireylerin üzerinde veya yanında, tahribat olan mezarların içinde veya yüzeyinde dağınık biçimde bulunmuştur.

Kara kesiminde Resuloğlu'nda bulunan küp, taş sanduka ve çömlek mezarların hepsinde çok iyi malzemedan yapılmış özenli metal buluntular, aletler, kaplar, silahlar, çeşitli taşlardan yapılmış boncuklar ve kolyeler açığa çıkarılmıştır (Zimmermann ve Yıldırım, 2008: 89). Alaca Höyük ve Horoztepe oda mezarlarında bulunmuş güneş kurslarına, Kalınkaya, Balıbağı, İkiztepe, Göller ve Oymağaç'taki mezarlarda da rastlanmıştır. Doğantepe, Devret, Salur, Maşat Höyük, Kuşsaray, Yenihayat'ta çoğu mezar tahribat görmüş, çoğu mezar ise defneciler tarafından soyulmuştur. İncelenebilir durumdaki mezarların çoğu basit toprak ve pişmiş toprak kap mezarlardır. Bu mezarlıklarda bireylerin yanına en çok bırakılan mezar eşyalarının pişmiş topraktan kaplar ve ucu bükülmüş iğneler olduğu anlaşılmıştır.

Kıyı kesiminde Tekeköy, İkiztepe ve Kavak/Kaledoruğu, mezar tipi ve mezar buluntuları yönünden Kavak/Kaledoruğu ve Horoztepe'den ayrılmaktadır. Tekeköy

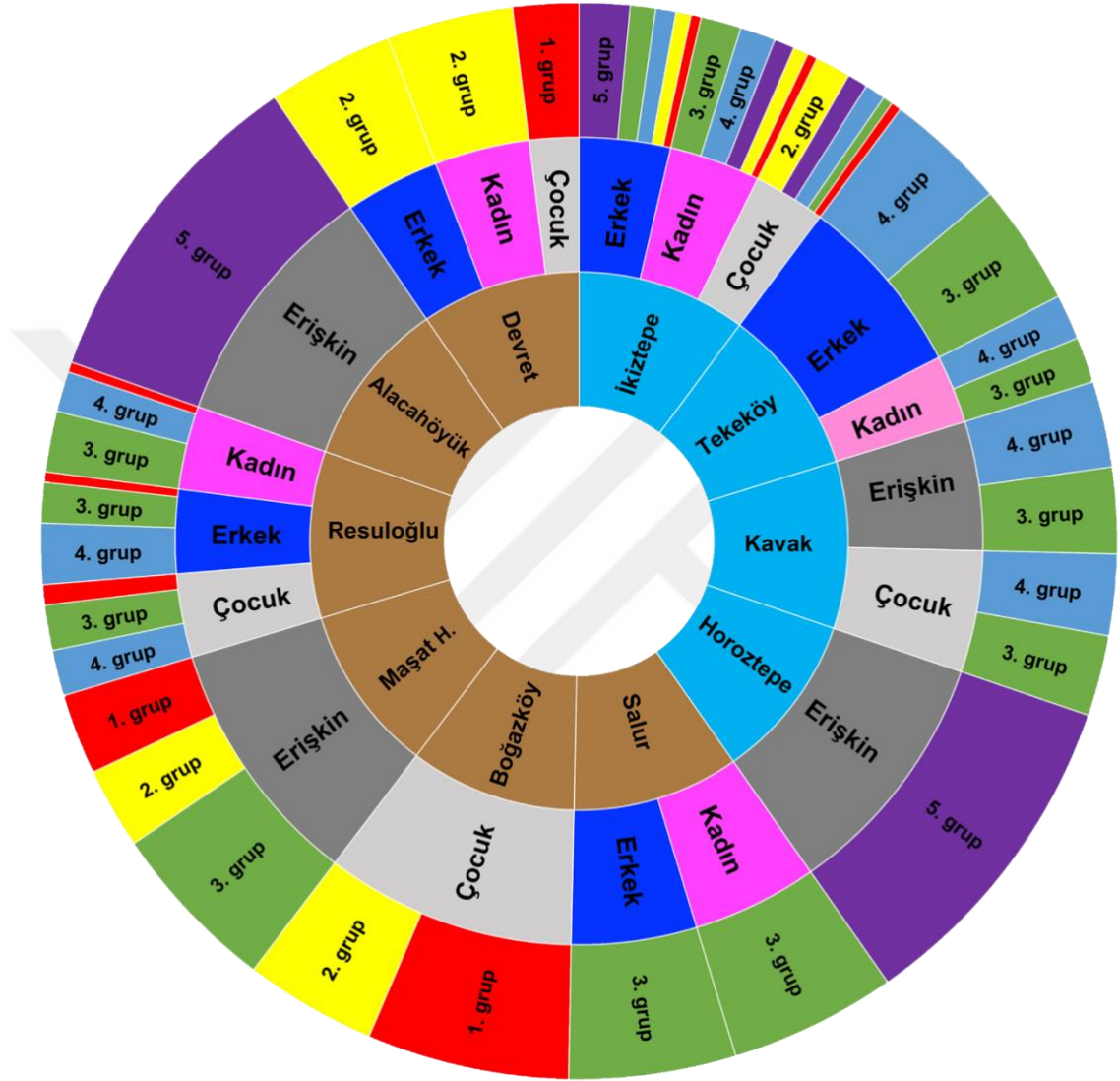
İkiztepe ve Kavak/Kaledoruğu'nda bireylerin basit toprak mezarlara benzer buluntularla gömüldüğü anlaşılmıştır. Horoztepe'de ise tek bir bireyin zengin buluntularla oda mezar tipine gömüldüğü anlaşılmıştır.

Parker Pearson, mezar eşyalarının çoğu zaman bireylerin sosyal hayatını, sınıfını yansıtacak şekilde seçilmediğini, bazen ölümden sonra bürünülecek rolün mezar eşyası seçiminde etkili olabileceğini belirtmiştir (Pearson, 1982: 112), ancak kara kesiminde Alaca Höyük ve Resuloğlu'nda, kıyı kesiminde Horoztepe ve İkiztepe'de bulunan zengin buluntulu mezarlar bu bölgede sınıf farklılıklarının olabileceğini düşündürmektedir. Bu zengin buluntular mezar tipleriyle birlikte değerlendirildiğinde sınıf farklılıklarının olduğuna dair görüşler geçerlilik kazanmaktadır.

4.6.9. Değerlendirme

İncelenen mezar ve mezarlıkların hemen hepsine mezar eşyası bırakılmıştır. Mezar eşyaları, mezar ve mezarlıklardaki yoğunluğuna göre birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci gruba ayrılmıştır.

- Birinci grup 0-1 adet mezar eşyasını,
- İkinci grup <4 mezar eşyasını,
- Üçüncü grup <6 mezar eşyasını,
- Dördüncü grup <10 mezar eşyasını
- Beşinci grup >10'dan fazla mezar eşyasını göstermektedir (Grafik 13).

Grafik 13

1. grup: 0-1	Kara Kesimi
2. grup: <4	Kıyı Kesimi
3. grup: <6	
4. grup: <10	
5. grup: >10	

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Dördüncü bölümde ölü gömme gelenekleri ışığında incelenen mezar ve mezarlıklar bu bölüm içerisinde değerlendirilmiş ve sonuç bölümünü oluşturacak veriler toplanmıştır. Erken Tunç Çağı kronolojisi, mezar eşyaları doğrultusunda tartışılmış, Orta Karadeniz Bölgesi'nin ölü gömme gelenekleri, çevre kültürlerle karşılaştırılarak, benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Son olarak toplum yapısını meydana getiren göstergeler yardımıyla toplum yapısına ilişkin önermelerde bulunulmuştur.

5.1. MEZAR EŞYALARI DOĞRULTUSUNDA KRONOLOJİK TARTIŞMA

Mezar eşyaları doğrultusunda yapılan kronolojik çalışmalar, buluntunun işlevine ve dönemsel özelliklerine göre şekillenmiştir (Jensen ve Nielsen 1997: 30). Orta Karadeniz'in kara ve kıyı kesimlerinde yapılan araştırmalar sonucunda, mezar ve mezarlıkların tarihlendirilmesinin, mezar eşyalarının karşılaştırılması suretiyle yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 7).

	MÖ	ETÇ I	ETÇ II	ETÇ III	
Kara Kesimi	Mezar-Mezarlık				
	Alacahöyük				
	Balıbağı Mezarlığı				
	Boğazköy				
	Devret				
	Resuloğlu				
	Göller ve Oymaağaç				
	Kuşsaray				
	Salur				
	Kalınkaya				
	Yeni hayat				
	Maşathöyük				
	Kıyı Kesimi	Horoztepe			
		İkiztepe			
Kavak/Kaledoruğu					
Tekeköy					

Tablo 7

5.1.1. Kara Kesimi

Devret Mezarları, Erken Tunç Çağı III ve Erken Tunç Çağı II sonuna tarihlendirilmiştir (Türker vd., 2018: 107). Mezarlardan çıkan seramik buluntulara Çorum-Amasya-Tokat hattında rastlanmıştır. Tabakalar ve mezar buluntuları karşılaştırıldığında, *Devret*'te bulunan mezarların, Geç Kalkolitik Çağ özelliği gösterse de Erken Tunç Çağı II'nin sonu ile Erken Tunç Çağı III'e tarihlendiği anlaşılmıştır (Türker vd., 2018: 133). Mezar eşyası olarak bırakılan madeni eşyalar, İkiztepe, Horoztepe ve Alaca Höyük'e benzerdir. Madeni buluntular²⁹ ve pişmiş toprak kaplar³⁰ Alaca Höyük mezarlarıyla aynı özellikleri göstermektedir (Türker vd., 2018: 133).

Göller ve Oymaağaç'ta bulunan dövme veya dökme tekniği kullanılarak yapılmış madeni eserlerin benzerleri Horoztepe, Alaca Höyük gibi merkezlerde görülmüştür (Silistreli, 1983: 35). Pişmiş topraktan, el ile yapılmış iki kulplu bardak iki mezarlığın tarihlendirilmesinde büyük rol oynamaktadır (Resim 55). Bu kaplar Erken Tunç Çağı'nın son evresinde çok kullanılmıştır (Silistreli, 1983: 35). İki kulplu bardağın çağdaşları Troia, Kültepe, Karaoğlan ve Acemhöyük'te karşımıza çıkmaktadır. Etiyokuşu, Ahlatlıbel ve Alaca Höyük'te görülen benzerler ise Erken Tunç Çağı'nın III. evresine tarihlenen tabakalarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla

²⁹ Alaca Höyük K, H, B, R, S Mezarları.

³⁰ Alaca Höyük K, H, B Mezarları.

Göller ve Oymaağaç mezarlıkları, Erken Tunç Çağı'nın son evresine ait olmalıdır (Silistreli, 1983: 35-36).

Balıbağı'nda 1988 çalışmalarında bulunan güneş kursu Alaca Höyük kurslarına benzerdir (Resim 66-67). Alaca Höyük başta olmak üzere Alishar, Demircihöyük-Sarıket gibi diğer yakın merkezlerde yapılan araştırmalar, Balıbağı Mezarlığı'nın Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilmesinde etkili olmuştur (Süel, 1989: 150; 1991: 204).

Salur Mezarlığı'nda bulunan kırmızı astarlı seramikler Erken Tunç Çağı III için karakteristiktir. Kırmızı haç bezemeli çanak, küp mezarlar, çark yapımı kaplar Boğazköy/Büyükkale, Troia, İkiztepe ve Kültepe ile benzerlik göstermektedir (Resim 56). C14 analizi yapılmış, sistemli kazıların yapıldığı tabakalar göreceli bir kronoloji oluşmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Salur Mezarlığı Erken Tunç Çağı'nın sonları ile Orta Tunç Çağı'nın başına tarihlendirilmiştir (İbiş ve Durmuş, 2010: 24).

Alaca Höyük'te bulunan kral ve kraliçe mezarları olarak tanımlanmış oda mezarlardan çıkan zengin buluntular Tahsin Özgüç tarafından iki gruba ayrılmıştır (1948: 45). İlk grup Tunç Çağı insanların kullandığı ve bildiği tipik, yerel değerli madenlerden yapılmış örneklerden, ikinci grup Tunç Çağı kültüründe görülmeyen benzersiz mezar eşyalarından oluşmuştur.

Oda mezarlarda bulunan elektrik, altın, gümüş gibi farklı metallerden yapılmış ve değerli taşlarla süslenmiş takılar, farklı tiplerde döküm tekniği kullanılarak biçimlendirilmiş silah/aletler, dini semboller olarak ritüellerde kullanıldığı varsayılan hayvan figürleri, idoller, figürinler, kadehler, pişmiş topraktan ve madenden yapılmış kaplar Alaca Höyük'ün III. kültür katına tarihlendirilmiştir.

Alaca Höyük'te Kalkolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar aralıksız süren 14 ayrı yapı katının meydana getirdiği stratigrafi açığa çıkartılmış, III. kültür katına ait 5.-8. yapı katları Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir (Çınaroğlu, 2018: 8-9). Mezarların Alaca Höyük'ün farklı yapı katlarında ortaya çıkması kronolojide çeşitli yorumları beraberinde getirmiştir. Çınaroğlu, 5.-8. yapı katlarında bulunan mezar tiplerinin ve eserlerin arasında bir fark olmadığından bahsetmiştir. Bazı bilim insanların seviye farkının arazideki morfolojik konum nedeniyle ortaya çıkan

eğimden kaynaklı olduğunu ve mezarlar arasında yapı farkının olmadığını düşündüklerinden söz etmiştir.

Mezarlar için MÖ 2500-2300 ve MÖ 2300-2100 tarihlerinin üzerinde durulmaktadır. MÖ 2300-2100 tarihleri çoğu kez tercih edilmekte ve mezarlar Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilmektedir (Yalçın, 2011: 61). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin depolarından alınan beş numune üzerine gerçekleştirilen C14 analizi sonucunda mezarların MÖ 2850-2450 yılları arasına ait olabileceği saptanmıştır (Çınaroğlu, 2018: 8-9). Bazı saç tokalarının ve bızların üzerinde bulunan ahşap kalıntılardan alınan C14 sonuçlarından biri petrol ürünü içeren bir malzemeyle restore edildiğinden kontaminasyona uğramış ve doğru tarih vermemiştir. Analiz edilebilen üç numunenin kronolojiyi değiştirme durumu ancak yeni analizler doğrultusunda mümkündür (Yalçın, 2011: 62). Çınaroğlu, buluntular üzerinde yapılan incelemeler ve kültürel çevreyle olan ilişkiler göz önüne alındığında mezarların MÖ 3. binin başlarına ait olduğu görüşünün doğru olmadığını belirtmiştir (Çınaroğlu, 2018: 9).

Kuşsaray'da bulunan iki bireyin bulunduğu mimari tabaka, Alaca Höyük ve Ahlatlıbel kulplu ve kulpsuz fincanlarının bulunduğu tabakayla çağdaştır. Bu yüzden Kuşsaray'daki bu mezarlar kesin olarak Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir (Koşay, 1968: 90).

Kalınkaya/Toptaştepe'de açığa çıkarılan tamamlanmamış, özensiz biçimde yapılmış boğa heykelinin, bir maden işçisi tarafından Alaca Höyük standartlarından esinlenerek yapıldığı düşünülmüştür (Resim 62). Başta standart olmak üzere Kalınkaya'da bulunan madeni ve pişmiş topraktan yapılmış mezar eşyaları Alaca Höyük'e, yapım tekniği bakımından Balıbağı ve Resuloğlu mezar eşyalarına benzerlik göstermektedir (Zimmermann, 2007: 22).

Resuloğlu'nda mezar eşyaları ve tabakaların tipolojik özelliklerine göre, karşılaştırmalı kronoloji yapılmıştır. Buna göre üçüncü ve ikinci seviyedeki mezarlar MÖ 3. binin ikinci yarısına, birinci seviye veya geçiş evresine tanımlanan az sayıda çömlek ve küp mezar MÖ 3. binin sonuna veya MÖ 2. binin başına tarihlenmiştir (Dardeniz ve Yıldırım, 2018: 2). Resuloğlu'nda sıklıkla tercih edilmiş mezar

eşyalarından biri olan tek renkli, el yapımı seramiklerin, MÖ 3. binin son çeyreğinde Orta Karadeniz Bölgesi'nde yoğun bir şekilde kullanıldığı (Resim 54-55, 58, 60) tespit edilmiştir (Tütüncüler, 2006: 139). Maşat Höyük'te olduğu gibi bazı mezarlarda aletlerin, iğnelerin ve kapların ucunun büküldüğü anlaşılmıştır. Bu adet Maşat Höyük'te bahsedildiği üzere Erken Tunç Çağı'na özgü bir ölü gömme uygulaması olarak bilinmektedir. Çorum, Merzifon, Amasya ve Tokat çevresindeki çağdaş mezarlıklarda da (Resim 41-42, 49-51) rastlanmıştır (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195).

Bükülmüş bir şekilde ölü bireyin göğüs hizasına konumlandırılmış tek kulplu bronz kaba en yakın örnek Alaca Höyük'te açığa çıkarılmıştır (Yıldırım ve İpek, 2010: 27-28). Resuloğlu'nda bulunan kürek tipindeki bronz kolye tanelerinin tam benzerleri yine Alaca Höyük³¹ mezarlarında bulunmuştur (Yıldırım ve Ediz, 2005: 195).

Yenihayat Mezarlığı yüzeyinde bulunan seramiklerin tümü, Orta Anadolu'nun kuzeyinde olduğu gibi el yapımı ve tek renklidir. Alaca Höyük Erken Tunç Çağı seramiğiyle paraleldir.

Çocuk veya bebeklerin gömüldüğü düşünülen ağız çapları 30-37 cm arası değişen çömleklerin benzerlerine Boğazköy/Büyükkale, Alaca Höyük, Tekeköy'de rastlanmıştır. Küçük çömlek ve çömlekçiklerin de Boğazköy/Büyükkale, Çiçekdağı, İkiztepe, Alaca Höyük ile paralel olduğu anlaşılmıştır (Yıldırım, 2001: 3).

Yenihayat mezarlığında bulunan madeni aletlerin içinde yer alan sap delikli balta, MÖ 3. binin son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Bu baltanın paralelleri Amasya, Mahmatlar ve Ahlatlıbel Müzesi'nde bulunmaktadır (Özgüç, 1978: 34) Bir diğer tarihleyici mezar eşyası, kıvrık saplı mızrak uçlarıdır. Yenihayat kökenli bu mızrak uçları 3. binyılın son evresine tarihlendirilmiştir (Özgüç, 1978: 36). Yüzeyde bulunan madeni aletler ve pişmiş topraktan yapılan kaplar, çevredeki tarihleyici öğelerle birlikte değerlendirildiğinde mezarlık MÖ 3. binin ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

³¹ Alaca Höyük H, A, S Mezarları.

Maşat Höyük'te mezarlardan ele geçen seramik buluntular, Orta ve Kuzey Anadolu başta olmak üzere, Yeşilirmak ve Kızılırmak arasındaki bölgede bulunan Erken Tunç Çağı seramiğinden farklı özelliklere sahip değildir. Maşat Höyük seramik yönünden Alaca Höyük ile benzer özellikler taşımaktadır (Emre, 1979: 5). Mezarlarda bulunan gövdeden bükülmüş iğnelerin, Oymaağaç'ta bulunan iğnelerle tam benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır.

İğne, silah ve alet gibi kişisel eşyaların bükülmesi Erken Tunç Çağı'na ait ölü gömme geleneğidir. Maşat Höyük'te bulunan iğneler, halka küpeler, bilezikler ve boncuklar MÖ 3.- 2. bin yıllarda sıklıkla tercih edilmiş mezar eşyalarındandır (Emre, 1979: 10). Kemikten yapılmış ok ucu, delgi ve geyik boynuzundan çekiçler Erken Tunç Çağı'nı belirleyen mezar eşyalarını oluşturmaktadır (Emre, 1979: 11).

5.1.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de mezarlar Erken Tunç Çağı II ve III'e tarihlenen tabakalarda ve mezarlık alanlarında ortaya çıkmıştır. Tepe I'de yapılan araştırmalar sonucunda mezarların büyük çoğunluğunun Erken Tunç Çağı III'e tarihlendiği anlaşılmıştır (Doğan-Salar, 2006: 30). Tepe I'de Erken Tunç Çağı III'e ait mezarlardan 46 tanesi mezar eşyalarının çeşitliliğinden ötürü ayrıcalıklı olarak ifade edilmiştir. Bu mezarlar, Erken Tunç Çağı III'ün son evresinin altında bir tabakada yer alan mezarlığın yüzeyinden farklı derinliklerde ortaya çıkarılırsalar da mezar buluntuları yönünden Erken Tunç Çağı III'e aittir (Bilgi, 2011: 17).

Kavak/Kaledoruğu Mezarlığı'nda bulunan, tabaklar, taslar, çanaklar, küp ve çömlek biçimleri Alaca Höyük ve Alişar'a kültür bakımından benzerdir. Çok delikli kulp tipleri, oluklu ve ortası çukur, kenarları çıkıntılı, yatık silindir biçimli kulplar Kusura ve Troia'da görülen kulpların benzeridir (Kökten vd., 1945: 393). Bu nedenle Kavak/Kaledoruğu Mezarları Erken Tunç Çağı II veya III'e tarihlendirilmelidir.

Tekeköy'de el yapımı çanak ve çömleklerin hamuruna kum ve ot katılmıştır. Çanak ve çömleklerin renkleri çoğunlukla kahverengidir. İçi ve dışının kırmızı-siyah ve içinin kırmızı, siyah ya da tam tersi renkte olduğu örnekler de vardır. Bu kapların biçimleri Orta Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir (Kökten vd., 1945: 386-387). Ölmüş bireylerin yanına bırakılan madeni aletler yüksek bir maden

işçiliğine aittir. Tekeköy, maden işçiliği bakımından İkiztepe ile çağdaştır. Tekeköy, Erken Tunç Çağı III'e tarihlendirilmektedir.

Horoztepe'nin tarihlendirilmesi için Alaca höyük ve diğer mezarlarda bulunan mezar eşyaları dikkate alınmıştır. Kuzey Suriye örneklerine göre bulunan küçük yüzlü, uzun saplı silah, Horoztepe mezarının tarihlenmesini etkilemiştir. Aynı zamanda bu silah Boğazköy/Büyükale'nin IVc katında ortaya çıkan mızrak ucuna da oldukça benzemektedir (Özgüç ve Akok, 1958: 26-27).

Horoztepe'deki Müzik aletleri, gaga ağızlı testiler, boyunluğa ait olduğu düşünülen altın boncuk, güneş kursu ve kirmenler Alaca höyük'te bulunan mezar eşyaların eşi gibidir. Bebeğini emziren anne heykelciğine, Anadolu'nun Batı ve İç kısmındaki yerleşim ve mezarlıklarında rastlanmamıştır. Horoztepe'de bulunan bu heykelcik, Alaca Höyük'te H mezarından çıkan üç bakır heykelcikten ikisinin üslubuyla benzemesine rağmen Alaca Höyük heykelciklerinin boyutları farklıdır ve bunlarda bebek yoktur. Buna karşın Horoztepe'de bulunan boğa heykelcikleri Alaca Höyük'tekilerin (Resim 61-65) eşidir (Özgüç ve Akok, 1958: 28-29).

Sepetkulplu çaydanlıklar, Alaca Höyük çaydanlıklarıyla benzerdir. Horoztepe'de bulunan boğa heykelleri, gümüş hançer, çift boğanın olduğu standart, sap delikli balta yine Alaca Höyük ile eşdeğerdir. Horoztepe'nin Alaca Höyük'ün geç evreye tarihlenen mezarlarıyla çağdaş ya da onlardan daha geçe ait olduğu düşünülmektedir. Bu mezar için Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok tarafından MÖ 2100 yılı önerilmiştir (1958: 30-31).

5.1.3. Değerlendirme

Orta Karadeniz Bölgesi'nin Erken Tunç Çağı'na ait mezar ve mezarlıklarının kronolojisi, mezar eşyaları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin arkeologlar tarafından, Alaca Höyük kral/kraliçe mezarlarından açığa çıkarılan zengin buluntulara ve çevre kültürlerine göre yapıldığı anlaşılmıştır. Orta Anadolu'nun Erken Tunç Çağı kronolojisi tartışmalıdır. Alaca Höyük'te C14 analizine gönderilen buluntular kontaminasyona uğradığından doğru bir tarihe ulaşılamamıştır. Bu nedenle kronolojinin yeni kazılar ve yeni analizler sonucunda değişebileceği göz ardı edilmemelidir.

Tahsin Özgüç, Batı ve Orta Anadolu'da kronolojinin aydınlanması için üç noktaya ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Özgüç, 1945: 344). İlk nokta Alishar'ın Kalkolitik Çağı'nın ve Troia I'in başlangıç ve bitiş tarihinin bilinmesidir. İkinci nokta Alishar'ın Tunç Çağı'nın ve Troia II'nin tarihlerinin kesinleşmesidir. Üçüncü ve son nokta da Kültepe Çağı olarak adlandırılmış, boyalı çanak çömlekle sınırları çizilmiş İç Anadolu kültürünün yerinin bilinmesidir.

5.2. BÖLGESEL KARŞILAŞTIRMA

Orta Karadeniz Bölgesi Kızılırmak kavsinin güneyi, Batı ve İçbatı Anadolu, Doğu Anadolu, Kafkasya (Güney Rusya) ve Balkanlar ile ölü gömme gelenekleri kapsamında karşılaştırılmış, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

5.2.1. Kızılırmak Kavsi Güneyi

Erken Tunç Çağı'nda güney ve kuzey kesim arasında görülen yerel farklılıklar, küçük mezar eşyalarında, seramik ve mimari buluntularda ortaya çıkmıştır (Öztürk ve Kulakoğlu, 2019: 693-695). Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan Kültepe ve Acmhöyük mezarlık alanları, yerleşim yeri içi mezarlık anlayışını yansıtırken, Erken Tunç Çağı'na tarihlenen evlerin tabanları altında küp, sanduka ve basit toprak mezar tipleri açığa çıkarılmış, yerleşim dışı mezarlık alanıyla karşılaşmamıştır.

Kuzey Kaviste kara kesimindeki Salur, Balıbağı, Kalinkaya/Toptaştepe, Resuloğlu, Yenihayat, Doğantepe (Zara), Göller ve Oymağaç mezarlık alanları, yerleşim dışına konumlandırılırken, güney kavisinde ise yalnızca Kültepe İler Dağı'nın, yerleşim dışına konumlandığı saptanmıştır (Öztürk ve Kulakoğlu, 2019: 698).

Kuzey ve Güney kaviste bulunan mezarlıkların hemen hepsinde küp, sanduka, oda ve basit toprak mezar tiplerinin kullanılmıştır. Kültepe'ye özgü olduğu kabul edilen ortadan ikiye bölünmüş taş örgülü yuvarlak mezarın (Resim 73) bir örneğine kara kesimde yer alan Kalinkaya-Toptaştepe'de (Resim 14) rastlanmıştır (Öztürk ve Kulakoğlu, 2019: 698-699). Aynı zamanda bu mezar ve mezarlık alanlarında kırmızımsı kahverengi renkli, parlak perdahlı ve astarlı, elde yapılmış gaga ağızlı testilerle karşılaşmıştır. Bu seramik grubu Kızılırmak ve Yeşilirmak arasında yaygın kullanılmış bir seramik grubudur.

Alaca Höyük mezarlarının geç dönemi ile Kültepe'nin Erken Tunç Çağı'nın üçüncü seviyesi arasında benzer özellikler saptanmıştır (Mellink, 1992: 218). Bu benzerliklerden belki de en önemlisi zengin madeni eşyalardır. Alaca Höyük, Balıbağı, Horoztepe ve Kültepe'de ele geçen madeni mezar eşyaları, Kızılırmak Kavsi'nden Kafkasya'nın içlerine yayılan kültürel çeşitliliği göstermektedir (Matthews, 1999: 246).

Maşat Höyük, Kalinkaya, Balıbağı mezarlık alanlarında, birey gömüldükten sonra küpün ağzı veya dip kısmı sal taşları ile kapatılmıştır. Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan Ovaören'de de aynı uygulamaya rastlanmıştır (Şener, 2014: 33).

Ovaören'de, çömlek mezarın etrafında küçükbaş ve büyükbaş hayvanlara ait kemikler ele geçmiştir (Şener, 2014: 30). Ölü yemeği ve hayvan kurban etme geleneğine dair buluntular, Alaca Höyük'te oda, Resuloğlu mezarlıklarında taş sanduka ve küp mezar tiplerinde açığa çıkarılmıştır. Ovaören'de bulunan bu kemikler, ölü yemeği uygulamasının Kızılırmak kavsinin güneyinde farklı bir mezar tipinde uygulandığını göstermektedir.

Alişar'ın Erken Tunç Çağı II'ye ait mezarlarından çıkan kurşun, gümüş ve bakırdan yapılmış bilezikler, küpeler, mühürler ve iğnelerin Salur ve Balıbağı mezarlıklarında bulunanlarla benzer nitelikte olduğu anlaşılmıştır (Düring, 2011: 280-281). Madeni buluntuların ise Alaca Höyük'ten biraz daha farklı ve basit yapıldığı tespit edilmiştir (Yakar, 1984: 77). Alişar'ın küp ve taş sanduka mezarlarında bükülmüş halde bulunan mezar eşyalarına, Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara ve kıyı kesimlerindeki mezarlarda da rastlanmıştır. İkiztepe ve Kuzeydoğu-Orta Anadolu'da açığa çıkarılan figürinlerle Alişar figürinleri arasında kuvvetli benzerliklerin olduğu anlaşılmıştır (Atakuman, 2017: 91).

5.2.2. Batı ve İç Batı Anadolu Bölgesi

Batı Anadolu ve Orta-Kuzey Anadolu'nun mezar eşyaları karşılaştırılması yapıldığında, Batı Anadolu'nun pişmiş toprak mezar eşyaları yönünden Orta-Kuzey Anadolu'dan daha zengin olduğu anlaşılmıştır. Kuzey ve Orta Anadolu'nun da Batı Anadolu'ya kıyasla madeni mezar eşyaları yönünden zengin olduğu tespit edilmiştir (Özgüç, 1948: 80-81). Alaca Höyük'te gündelik hayatta kullanılan mezar eşyaları, Batıda Troia II-Yortan kültür çevresinde kullanılan mezar eşyalarıyla benzerdir. Orta

Karadeniz Bölgesi ve Batı Anadolu arasındaki en büyük fark Alaca Höyük'te değerli madenlerden yapılan çanak çömleklerin, Anadolu'nun diğer yerleşimlerinde pişmiş topraktan yapılmış olmasıdır denebilir.

Tekeköy, İkiztepe ve Kavak/Kaledoruğu mezarlık alanları, Kuzey Anadolu'da Erken Tunç Çağı insanların yakınlarını hem yerleşim yeri içine hem de yerleşim yeri dışındaki mezarlıklara gömdüğünü göstermektedir. (Özgüç, 1948: 58).

Afyon'da yer alan Çavdarlı Höyük'te yerleşim yeri içine konumlandırılmış bir adet basit toprak mezar açığa çıkartılmıştır. Bu mezarın çevresi küçük taşlarla çevrilmiş, üzerine ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Birey, mezarın içine hoker pozisyonunda yatırılmıştır. Bu benzerliklerden ötürü Mahmut Akok tarafından bu mezar için Alaca Höyük mezarlarının en basit tipi olduğu yorumu yapılmıştır (1967: 6-10). Bir diğer benzer uygulama da bireyin ayak ucuna büyükbaş hayvana ait kemiklerin bırakılmasıdır. Ölü yemeği olarak yorumlanan bu uygulamaya Batı ve İç Batı Anadolu'da, Çavdarlı Höyük, Kusura, Demircihöyük-Sarıket ve Kaklık Mevkii'nde rastlanmıştır (Uhri, 2006: 308).

Erken Tunç Çağı'na tarihlenen Salur Mezarlığı, mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri açısından İç Batı Anadolu ile benzerdir (İbiş ve Durmuş, 2010: 17). Örneğin; Resuloğlu'ndaki taş sanduka mezarlar ile Demircihöyük-Sarıket, Küçük Höyük ve Kusura'daki taş sanduka mezarların hemen hepsinde yön birliği söz konusudur (Lamb, 1937: 61, Gürkan ve Seeher, 1991: 39-68, Seeher, 1991: 102, Yıldırım, 2010: 17). Bunun yanında adı geçen tüm mezar alanlarında az da olsa çoklu gömmenin uygulandığı tespit edilmiştir. Resuloğlu, Balıbağı ve Salur'da olduğu gibi Demircihöyük-Sarıket Mezarlığında da yoğun olarak küp mezar tipi kullanılmış, taş sanduka, basit toprak mezar tiplerine de rastlanmıştır (Seeher 1991: 102; 1992a: 6; 1992b: 164-165; 1993: 366).

Demircihöyük-Sarıket, Kusura, Baklatepe'de küp mezar tiplerine ölünün sığmadığı durumlarda iki kübün ağız ağıza vereceği şekilde gömme yapılmıştır. Kara kesimindeki Salur'da da aynı uygulamaya rastlanmıştır.

Demircihöyük-Sarıket'te Erken Tunç Çağı'na ait çok sayıda mezarda diademler açığa çıkarılmıştır. Bu diademlerin kıymetli metallere yapılmış

örneklerine Alaca Höyük, Kültepe ve Arslantepe gibi soylulara ait olduğu düşünülen mezarlarda rastlanmıştır (Uhri, 2006: 304). Dini semboller ve kült ile ilgili mezar eşyaları örneklerinin Batı ve İçbatı Anadolu ile kıyaslanması yapıldığında Alaca Höyük'te çeşitliliğin daha bol olduğu anlaşılmıştır. İçbatı Anadolu'da, İkiztepe, Horoztepe, Alaca Höyük'te olduğu gibi sosyal statü belirten herhangi bir işaretle karşılaşılmamıştır. Ahmet Uhri, Demircihöyük-Sarıket'te hemen hemen tüm mezarlarda bulunan *diadem*lerin, daha çok ölümden sonraki yaşamda statü kazanma isteğinden dolayı ölen kişinin yakınları tarafından mezarlara bırakıldığından bahsetmiştir (2006: 304).

Salur'da bulunan kırmızı astarlı mezar eşyaları Küllüoba'da Erken Tunç Çağı I'den itibaren görülmeye başlamış, Erken Tunç Çağı III'ün ise her evresinde yoğun olarak kullanılmıştır (İbiş ve Durmuş, 2010: 19-20). *Red-cross bowl* ismi verilen pişmiş topraktan yapılmış çanaklar, açık kırmızı renkte, ince kum ve küçük taş katkıları, iyi pişirilmiştir. Kırmızı astar boyası ve astar ile aynı renkli haç motifinin olduğu bu seramik türü, Troia'da *Red-Coates Ware* olarak isimlendirilen grup ile benzerdir. Salur'da bulunan bu çanaklar Troia'nın IV ve V. tabakasında, haç bezemeli de Troia VC tabakasında bulunmuştur.

Manisa'da bulunan Erken Tunç Çağı ortalarına tarihlenen, yerleşim yeri dışına konumlandırılmış, küp mezar tipinin kullanıldığı Eski Balıkhane mezarlık alanında bulunan kulak tıkaçlarına Alaca Höyük'te de rastlanmıştır (Uhri, 2006: 97). Kara kesiminde kullanılan mezar tipleri, İçbatı Anadolu ile benzerlik göstermektedir. Mezarlara bırakılan sistrumlar, kefenlerin tutturulması için kullanıldığı varsayılan iğneler ile idoller, kulak tıkaçları hemen hemen tüm bölgelerde bulunmaktadır. Refik Duru, Alaca Höyük ve Alişar gibi mezarlık alanlarına bırakılan kulak tıkaçları için Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya geçen gömü geleneği tanımlamasını yapmıştır (1972: 129-130). Kulak tıkaçlarının bu bölgelerde ritüel nesnesi veya moda amaçlı kullanılmış olduğunu belirtmiştir.

5.2.3. Doğu Anadolu Bölgesi

Elâzığ-Malatya Bölgesindeki ölü gömme geleneklerinin Orta Karadeniz Bölgesi ve diğer bölgelerle benzer olduğu anlaşılmıştır. Pultur, Han İbrahim Şah,

Pağnik, Norşuntepe, Su Yatağı, Köşker Baba, Ernis ve Tilkitepe'den alınan bilgilerle benzerlik ve farklılıklar açıklanmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bireylerin çoğunun doğuya yönlendirildiği tespit edilmiştir. Hoker pozisyonunda gömülen bireylerin sayısı çoğunluktadır. Orta Karadeniz Bölgesi ile benzer bu gelenek kültürel etkileşimin olduğunu gösterir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen Pağnik'te *dorsal* pozisyonunda gömülen bir birey hariç tüm Doğu Anadolu Bölgesi'nde bireylerin hoker ve yarı hoker pozisyonunda gömüldüğü tespit edilmiştir (Parlıtı, 2019: 21). Çalışmamızın ana bölgesi olan Orta Karadeniz Bölgesi'nde *dorsal*, *hoker* ve yarı *hoker* pozisyonun tercih edildiği saptanmıştır.

Doğu Anadolu'da *inhumasyon* ve *kremasyon* gömme yapılmıştır. *Kremasyon* gömme yapılmayan üç merkez; Ernis, Pulur ve Tilkitepe'dir. Orta Karadeniz'de ise *kremasyon* gömme geleneğine rastlanmamıştır (Derin, 1993: 13). Yalnızca Kavak/Kaledoruğu ve Alaca Höyük'te tathir uygulamasının yapıldığı bilinmektedir.

Han İbrahim Şah'ta basit toprak ile küp, Pağnik'te küp, Norşuntepe'de basit toprak, Suyatağı ve Ernis'te taş sanduka, Köşkerbaba'da küp ve çömlek, Tilkitepe'de basit toprak ve kerpiç sanduka, Arslantepe'de basit toprak, çömlek ve oda mezar, Pulur'da basit toprak, küp ve oda mezar tipleri kullanılmıştır (Derin, 1993: 11-14). Bunun yanında kurgan ve kuyu mezar tipinin kullanıldığı mezarlara da rastlanmıştır (Parlıtı, 2019: 748). Orta Karadeniz Bölgesi'nde görülen mezar tipleri arasında kerpiç sanduka, kurgan ve kuyu mezar tipleri yoktur. Alaca Höyük ve Pulur arasındaki en büyük benzerlik oda mezarların daha küçük taşlardan alçak bir duvar şeklinde yapılması ve ahşap örgü istemine sahip olmasıdır (Derin, 1993: 14, 17). İsmi geçen mezar ve mezarlıklardan Ernis hariç hepsi, yerleşim yeri içine konumlandırılmıştır.

Pulur Mezarlığı'nda bulunan oda mezarın güneyinde bir köpek iskeleti, kuzey duvarındaysa iki koyun iskeleti bulunmuştur (Derin, 1993: 15). Pulur'da açığa çıkarılan diğer mezarlarda da hayvan kemiklerine rastlanması burada ölü yemeği ve hayvan kurban etme uygulamasının gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Arslantepe'de açığa çıkarılan, bir krala veya bir beye ait olduğu düşünülen taş sanduka mezar Alaca Höyük örneğinde olduğu gibi yerleşim yeri içine

konumlandırılmıştır. Bireyin elbisesiyle gömüldüğünü gösteren iğneler, gerdanlıklar, bilezikler, özenle yapılmış çanak çömlekler, madeni silahlar ve aletler, altın, gümüş ve bakırdan yapılmış süs eşyaları Alaca Höyük ile benzerdir (Parlıtı, 2019: 123).

Arslantepe ve Alaca Höyük arasındaki ölü gömme uygulaması olarak en büyük fark Arslantepe'deki insan kurbanıdır. Bu bireyler değerli madenlerle yapılmış süs eşyalarıyla süslenmiştir. Bu bireylerin mezarı örten taş blokların üzerinde bulunmuştur (Frangipane vd., 2001: 108).

5.2.4. Kafkasya

Maikop Kurganı, Tunç Çağları boyunca Kuzey Kafkasya'da yaygın bir kültürü temsil etmiştir (Piotrovsky, 1973: 12). Bu kurgan, ahşap duvarlar ve nehir taşlarıyla döşenmiştir. Üç bölüme ayrılmış kurganın ana odası güney bölümüne konumlandırılmıştır. İçinde aşı boyasıyla boyanmış, hoker pozisyonunda yatırılmış, süs eşyalarıyla gömülmüş bir birey açığa (Resim 74) çıkarılmıştır (Jeunesse, 2014: 335). Kurganın diğer iki bölümüne bir kadın ve bir erkek birey daha gömülmüştür. Bu bireyler oldukça az mezar eşyasına sahiptir.

Bireyin çevresine süs eşyaları, çeşitli silahlar/aletler, değerli madenlerden yapılmış kaplar ve heykelcikler (Resim 75) bırakılmıştır (Piotrovsky, 1973: 12-13). Karakter, tarih ve genel görünüm açısından Alaca Höyük'e benzeyen Maikop Kurganı'ndan çıkan mezar eşyaları üzerinde yapılan yeni C14 analizi sonuçlarına göre kurganın tarihi MÖ 4. bine kadar inmektedir (Çınaroğlu, 2018: 9).

Orta Karadeniz Bölgesi'nde, metal buluntuların gelişimi Kafkasya'da kendini göstermektedir. Maikop'ta ve Orta Transkafkasya'da bu gelişme Anadolu kronolojisine göre Erken Tunç Çağı II-III'de ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, sap delikli baltalarda, hançerlerde, boğa figürinlerinde, mızrak uçlarında kendini göstermiştir (Dönmez, 2000: 275). Alaca Höyük'te TM mezarında açığa çıkarılan, iğne çekiç ismi verilen toplu iğneler, Güney Rusya ve Kafkasya'nın kurgan mezarlarında da bulunmuştur (Arık, 1995: 220-221). Alaca Höyük mezarlarının içinde bulunan büyük, zengin adak eşyaları kerpiçten ve ağaçtan olan mimari fakirliği örtmekte, bu durumla da Güney Rusya kurganlarına benzemektedir.

Kafkasya’da ve Orta Karadeniz Bölgesi’nde bulunan mezar ve mezarlıklardaki mezar tipleri arasında herhangi bir benzerlik yoktur, ancak her iki bölgede de statü bakımından yüksek bireyler için en iyi mezar eşyaları sunulmuş, ayrıcalıklı mezarlar oluşturulmuştur (Ünal, 2002: 14). Ahmet Ünal’a göre Anadolu’da maden zenginliği ve maden işçiliği çok gelişmiştir. Bu nedenle madeni eserleri Kafkasya’dan ithal etme gibi bir durum söz konusu değildir, ancak kültürel ve ticari ilişkilerin varlığı da aşikârdır.

5.2.5. Balkanlar

Kuzeydoğu Bulgaristan’da bulunan Durankulak ve Varna mezarlıkları ölü gömme gelenekleri bağlamında İkiztepe ve Tekeköy ile benzerdir. İki bölgede de bireyler basit toprak mezarlara dorsal pozisyonda gömülmüştür (Velibeyoğlu, 1991: 116). Varna ve Durankulak mezarlarına çanak çömlek yoğun bir şekilde bırakılmış, nitelikli metal eserlerle de (Resim 76) karşılaşmıştır (İvanov, 1978: 48-52).

Orta Karadeniz Bölgesi ve Balkanlar arasındaki en büyük benzerlik, her iki bölgenin mezarlarına teknik yapısı aynı olan çok sayıda kabın bırakılmasıdır. Kaplar yalnızca ayrıntılarda farklılık göstermektedir (Bilgi, 1997: 3). Durankulak ve Varna mezarlık alanlarındaki çalışmaların henüz sonlandırılmamasından dolayı kronolojisi hakkında birçok görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden biri İkiztepe ile çağdaş olduğu görüşüdür. İkiztepe Tepe III’te Erken Tunç Çağı’II’ye ait bir tabakada yapılmış gömmede, bireyin iki ayağında da bulunan halhaller bunu kanıtlar niteliktedir (Dönmez, 2000: 275).

İkiztepe’ye ait çift spiral başlı iğneler, askılı çift spiral biçimli disk ve yüzük biçimli amuletler (Resim 65) ve antropomorfik idole benzer mezar eşyalarının benzerleri Varna mezarlarında da (Resim 77) tespit edilmiştir (Velibeyoğlu, 1991: 116).

İkiztepe’de yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağı III’e ait mezarlığın merkezine genellikle erkeklerin, dış kısmına da yoğun olarak kadın ve çocukların gömüldüğü anlaşılmıştır (Erdal, 2011: 69). Varna’da mezarlığın ana alanına erkeklerin, bu alanın dışına da kadınların gömüldüğü ortaya çıkmıştır (Chapman, 2000: 175-176). Bunun yanında silahların yalnızca erkek mezarlarında, altından

amuletler ve madeni küpelerin de sadece kadın mezarlarında bulunduğu saptanmıştır (Avramova, 2000: 19).

Durankulak'ta erkekler dorsal, kadınlar sağ taraflarına *hoker* pozisyonda gömülmüşlerdir (Avramova, 2000: 18). Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde erkeklerin ve kadınların tam *hoker* ve yarı *hoker*, kıyı kesiminde de hem *hoker* hem de *dorsal* pozisyonda cinsiyet farkı gözetmeksizin gömüldükleri anlaşılmıştır. Varna mezarlık alanında bireyler, İkiztepe'de olduğu gibi basit toprak mezarlara *dorsal* pozisyonda gömülmüşlerdir. Ayrıca *hoker* pozisyonda gömülmüş bireylere ve *cenotaph*³² lara rastlanmıştır (Velibeyoğlu, 1991: 116-118). Varna ve İkiztepe mezarlık alanlarında *hoker* pozisyonda gömülmüş bireylerin yanına *dorsal* pozisyonda gömülmüş bireylerden daha az mezar eşyası bırakıldığı saptanmıştır. Varna mezarlık alanının İkiztepe ile bir diğer benzerliği de yerleşim yeri dışına konumlandırılmış olmasıdır.

Kara kesiminde Alaca Höyük ve Kuşsaray'da, kıyı kesiminde İkiztepe'de görülen aşı boyası uygulamasına, Stara Zagora'daki Bereket Höyüğü'nde (Kalchev, 1996: 224), Varna'daki sembolik mezarlarda, Devnya, Delchevo ve Durankulak'ta da rastlanmıştır (Avramova, 2000: 20-21). Balkanlar ve Orta Karadeniz Bölgesi'nde görülen aşı boyalı bireylerin zengin mezar eşyalarına ve madeni sembollere sahip olduğu saptanmıştır (Velibeyoğlu, 1991: 119).

Ursula Wittwer-Backofen, kafatası ölçülerini kullanarak, Orta Karadeniz'in kıyı kesiminde yer alan İkiztepe toplumunun Güney Rusya'dan Karadeniz kıyısına, Güneydoğu Avrupa'dan Balkanlar'a kadar olan coğrafyanın topluluklarıyla ilişkide bulunduğunu öne sürmüştür. Bu ilişkinin kanıtı olarak da Güney Rusya'da saptanan bireylerin üzerine serpilmiş aşı boyasını göstermiştir (Wittwer-Backofen, 1986: 421-428; Akt. Erdal, 2011: 72). Önder Bilgi ise Güney Rusya toplumunda mezar eşyalarının İkiztepe toplumuyla benzerlik göstermediğini bölgeler arası kültürel ve ticari ilişkilerin anlaşılması için metal eserlerden yola çıkılması gerektiğini belirtmiştir (1997: 3).

³² Sembolik, içinde birey olmayan mezar tipi.

Zanotti, Deniz yoluyla Varna ve Çoruh arasının 65 saatte alınabileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı İkiztepe ve Balkan kültürleri arasındaki iletişimin Karanovo III'ten itibaren başlama ihtimali söz konusudur. Kuzey Anadolu'nun, gemilerin güvenle yanaşabileceği ve demirlenebileceği koylara sahip olması, Bulgaristan, Romanya, Kırım ve Pontus Bölgesi kıyılarından Kuzey Anadolu kıyılarına ve kıyı kesimde bulunan İkiztepe'ye ulaşımın kolay olduğunu göstermektedir (Zanotti, 1984: 18-19; Akt. Velibeyoğlu, 1991: 119). Böylelikle Balkanlar ve Orta Karadeniz'in kıyı kesimleri arasında ticaret ve kültürel bir ağın varlığından söz edilebilmektedir.

5.2.6. Değerlendirme

Kızılırmak kavsinin güneyi ile Orta Karadeniz Bölgesi arasındaki farklılıklar mezar ve mezarlık konumlarıyla kendini göstermektedir. Kızılırmak kavsinin güneyinde bulunan Kültepe'de yalnızca İner Mezarlığı yerleşim içine konumlandırılmış, bulunan diğer mezar ve mezarlıkların yerleşim yeri içine konumlandırıldığı anlaşılmıştır. İki bölgede de kullanılan mezar tipleri aynıdır. Pişmiş toprak kap mezarların ağzına sal taşı kapatma iki bölgede de uygulanmıştır. Taş örgülü yuvarlak oda mezar Anadolu'da ilk Kültepe'de daha sonra Kalinkaya/Toptaştepe'de ortaya çıkmıştır. Mezar ve mezarlıklarda görülen seramik gruplarının aynı olduğu anlaşılmıştır. Zengin madeni buluntular kültürel çeşitliliği kanıtlamaktadır. Ölü yemeği uygulaması iki bölgede gerçekleştirilmiştir. İki bölge arasındaki tek fark Ovaören'de kurban kemiklerinin çömlek mezar tipine bırakılmış olmasıdır.

Batı-İçbatı Anadolu ve Orta Karadeniz Bölgesi'nde bireyler yakınlarını yerleşim içi ve yerleşim dışı mezarlara gömmüştür. Ölü yemeğinin yendiğine dair kalıntılar iki bölgede de bireyin ayak ucuna bırakılmıştır. Resuloğlu'nda taş sandukalarda görülen yön birliği, İçbatı Anadolu'da taş sanduka mezarlarda da gözlemlenmiştir. İki bölgede de az da olsa çoklu gömme gerçekleştirilmiştir. İçbatı Anadolu ve Orta Anadolu normalde birbirinden farklı ve seramik benzerliğinden ileri gitmeyen iki kültür bölgesidir, ancak bu bölgelerde bulunan altın tıkaçlarının aynı oluşu oldukça ilginç bir durumdur. Kullanım amaçları ne olursa olsun Erken Tunç Çağı'nın son evresinde açığa çıkarılan bu mezar eşyası, kara kesiminin ve İçbatının ortak mezar eşyalarının sayısını arttırmış, bölgeler arası kronoloji açısından güvenilir bir temel sağlamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi ve Orta Karadeniz Bölgesi arasında yatırlış biçimi, mezar tipleri, gömme biçimi, mezar ve mezarlıkların konumu ve kurban açısından farklılıklar tespit edilmiştir.

Kafkasya Maikop Kurganı ile kara kesimindeki Alaca Höyük, Kalınkaya/Toptaştepe, Horoztepe arasında mezar eşyaları ve bireylerin yatırlış biçimi gibi benzerlikler olduğu anlaşılmıştır.

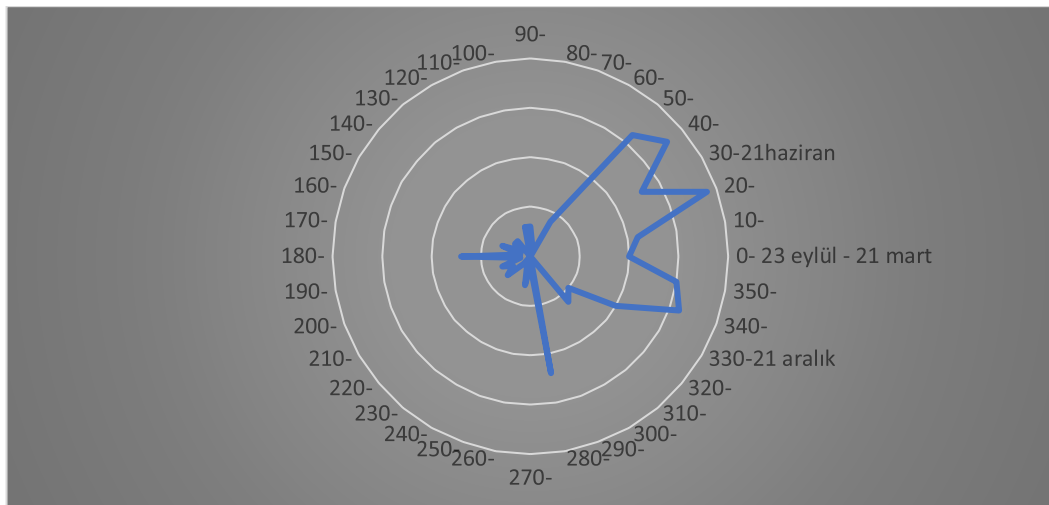
Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde cinsiyet ve yaş bakımından herhangi bir ayırım söz konusu olmasa da kıyı kesiminde özellikle İkiztepe ve Tekeköy'de cinsiyet ve yaş bakımından çeşitli farklılıklar mevcuttur. Balkanlarda erkekler ve kadınlar arasında mezarların konumu, yatırlış biçimi, mezar tipleri ve mezar buluntuları arasında ciddi farklılıkların olduğu saptanmıştır.

5.3. YÖNLENDİRMEDE FARKLILIKLAR

Bu başlık altında kara ve kıyı kesimlerindeki mezar ve mezarlıklar üzerinden yönlendirmedeki farklılıklar ele alınacak ve olası etkenler değerlendirilecektir.

5.3.1. Kara Kesimi

Mezarların büyük bir bölümü, bütün yıl boyunca güneşin doğuş yönüne yönlendirilmiştir. Güneşin ekinoks tarihlerindeki doğuş yönünün yaz ve kış aylarına göre daha az tercih edildiği anlaşılmıştır. Mezarların hemen hemen üçte birinin kuzeydoğuya yönlendirildiği tespit edilmiştir (Grafik 14).

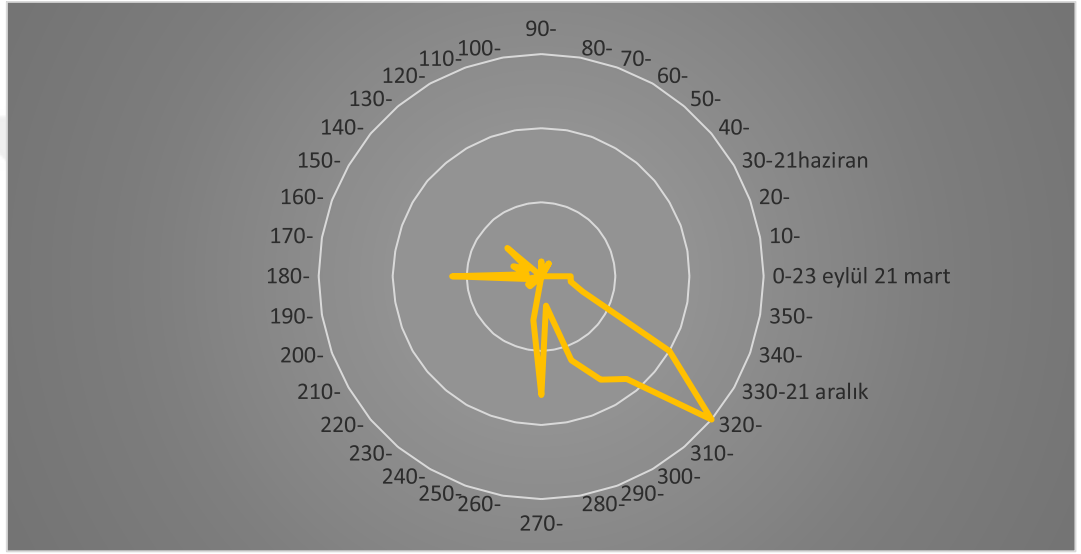

Grafik 14

5.3.2. Kıyı Kesimi

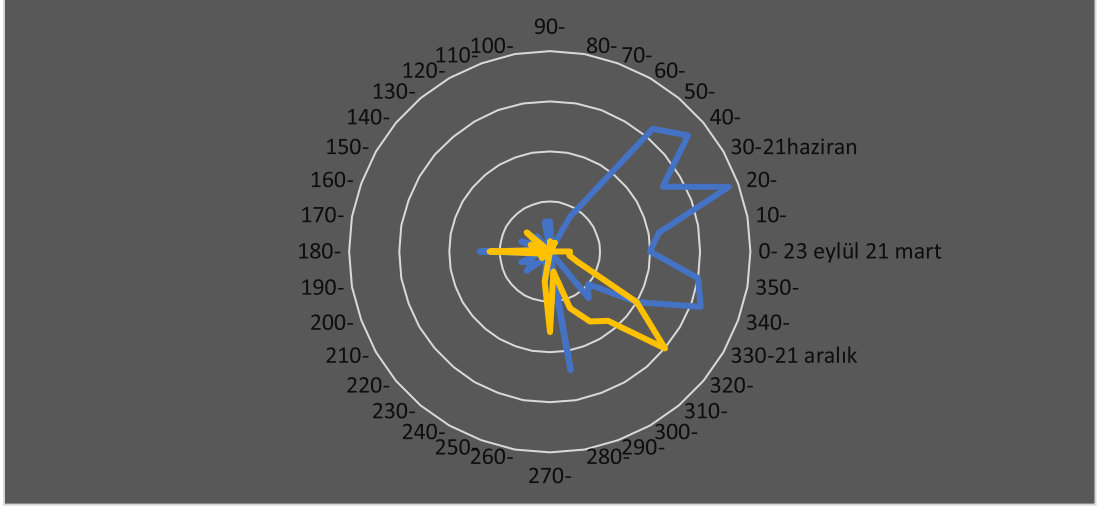
Kıyı kesiminde İkiztepe ile Horoztepe değerlendirmeye alınmıştır. İkiztepe ve Horoztepe'deki mezarlıkların güneşin doğuş yönünden farklı yönlere yönlendirildiği anlaşılmıştır.

Kıyı kesimindeki mezarların büyük bir kısmının güneydoğuya, küçük bir kısmının güneye, diğer kısımlarının da batıya yönlendirildiği anlaşılmıştır (Grafik 15).

Grafik 15

Kıyı kesimindeki mezarlar güneşin doğuş yönünün aksine güneydoğuya yönlendirilmiştir. Kara kesimindeki mezarların büyük bir kısmı güneş doğuş yönüne yönlendirilirken bir kısmının güneş doğuş yönünden farklı olarak kuzeydoğuya yönlendirildiği anlaşılmıştır. Kara kesiminde güneşin doğuş yönünden farklı yöne yönlendirilen mezarlarla kıyı kesiminde güneydoğuya bakan mezarların aynı etkene baktığı anlaşılmıştır (Grafik 16).

Grafik 16

5.3.3. Yönlendirmede Olası Etkenler ve Önermeler

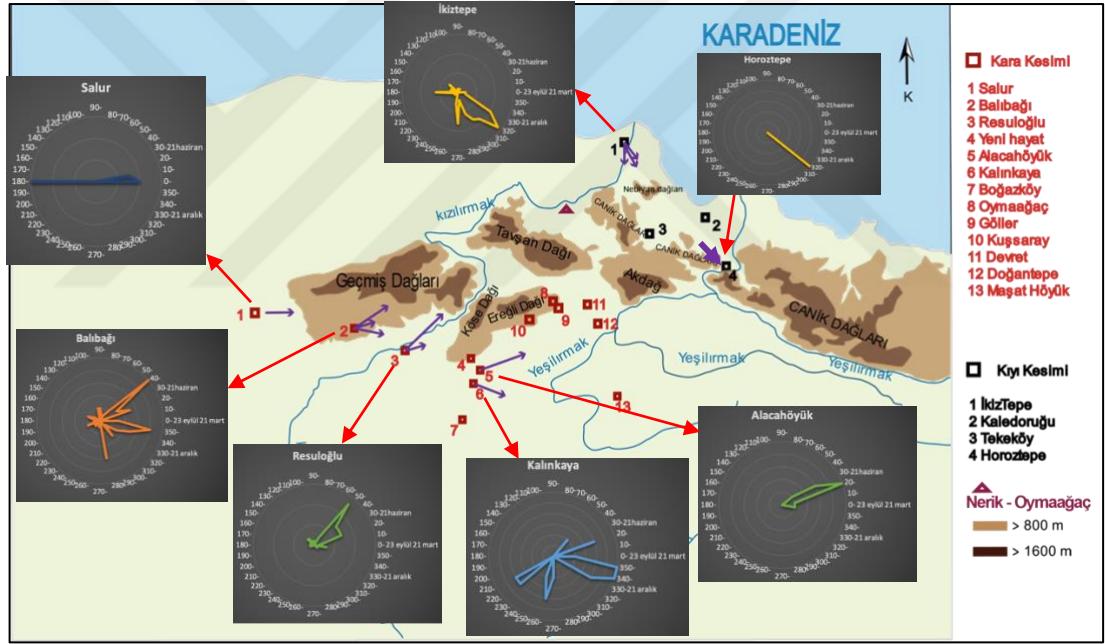
Kara kesiminde ölçümü yapılabilen altı mezarlık üzerinden yapılan değerlendirmeye göre, güneşin kış aylarındaki doğuş yönüne yönlendirilen 31, yaz aylarındaki doğuş yönüne yönlendirilen 30, *ekinoks* tarihlerindeki doğuş yönüne yönlendirilen 10, hem güneşin doğuş yönlerine hem de Geçmiş Dağları'na yönlendirilen 23, sadece Geçmiş Dağları'na yönlendirilen 38 mezar tespit edilmiştir.

Kıyı kesiminde ölçümü yapılabilen iki mezarlık üzerinden yapılan değerlendirmeye göre güneşin kış aylarındaki doğuş yönüne yönlendirilen beş, *ekinoks* tarihlerindeki doğuş yönüne yönlendirilen iki hem güneşin doğuş yönlerine hem de Nebiyan Dağı'na yönlendirilen 10, sadece Nebiyan Dağı'na yönlendirilen 50 mezar, sadece Canik Dağları'na yönlendirilen bir adet mezar tespit edilmiştir. Bu kesimde güneşin yaz aylarındaki doğuş yönüne yönlendirilen mezar yoktur.

Kıyı kesiminde yönlendirme etkeninin çoğunlukla dağ olduğu, kara kesiminde ise mezarların yönlendirilmesinde güneş ve dağ olmak üzere iki etken olduğu anlaşılmıştır.

	Güneş Doğuşuna Yönelik	Güneş Doğuşu ve Dağa Yönelik	Dağa Yönelik
Kara Kesimi			
Kıyı Kesimi			
	Kış Yaz Ekinoks		

Tablo 8

Harita 4

Bu kısımda elde edilen veriler kapsamında iki önermenin üzerinde durulmuştur (Harita 4).

Kara kesiminde mezarlar güneşin doğuş pozisyonlarından farklı yöne yönlendirilmiştir. Mezarların yönlendirildiği kuzey-kuzeydoğu yönünde Tavşan Dağı'nın olması, bu topluluğun dağ kültürü ile ilişkili bir uygulama yapmış olabileceklerini düşündürmektedir. Kuru tarım yapılabilen Anadolu'da refahın

sağlanması için gerekli olan en önemli şey, yağmur yağması ve toprakla buluşmasıdır. Hititler, yağmur için dağ zirvelerindeki tapınaklarda ve içinde su bulunan mağaralarda panteonun baş tanrısı olan Hava Tanrısı'na yağmur yağdırma ritüelleri düzenlemiştir (Ökse, 2017: 161). Bu kesimde mezar ve mezarlıklardan Fırtına Tanrısı'nın kutsal hayvanı olan boğa heykelcikleri ve boğanın merkezde olduğu güneş kursları da açığa çıkarılmıştır (Bkz. Böl. 4.6.3.1- 4.6.4.1).

Nerik, Haharwa Dağı ile özdeşleştirilmiştir. Bu dağın Tavşan Dağı ya da Ada Dağ olduğuna dair görüşler mevcuttur. Hans Güterbock, Nerik'i Kızılırmak'ın doğuya uzanan bölümünde, Devrez ile kavşağın aşağı kısmına konumlandırdıktan sonra, Haharwa Dağı'nı nehrin keskin kıvrımında bulunan Ada Dağı menziline tanımlamıştır (1961: 95). J.G. McQueen ise Nerik'in kutsal dağı Haharwa için Havza'da bulunma koşuluyla ya Nerik'ten kuzeye ya da Hanhana'dan güneye bakılacak şekilde Tavşan Dağı ile özdeşleştirmiştir (1980: 186).

Çivi yazılı kaynaklarda, Hititlerin Hava Tanrısı Nerik'in, insanlara kızınca gökyüzü ve dağlar yerine suya yakın yerlere kaçtığına, ülkeye kuraklık getirdiğinden, geri döndüğünde ise kuraklığın sona ereceğinden bahsedilmiştir (Haas, 1994: 597-606). Bu mitolojiye göre Nerik Hava Tanrısı'nın sevdiği pınarın, Samsun'un Vezirköprü ilçesinde bulunan Oymağaç'ta olduğu varsayılmıştır. Burada bulunan mabedin doğusunda, aşağıya uzanan bir yeraltı merdiveni tespit edilmiştir. Bu merdivenin sonunda da bir kaya odası ortaya çıkarılmıştır. Odanın içinde pınar veya havuz olduğu tahmin edilen bir su kaynağı bulunmuştur (Czichon, 2013: 305-306).

Bu çalışma kapsamında kara kesimi mezarlarının yönlerinden yola çıkılarak, mezarların Tavşan Dağına yönlendirilmiş olmasından dolayı, Tavşan Dağının bu kült kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Hititler'in yazılı hale getirdiği bu mitolojik öykünün öncülü, kuşkusuz MÖ 3. binde olmalıdır. Buna göre Hitit tanrılarının öncülleri de Erken Tunç Çağı inançlarıyla bağlantılı olmalıdır. Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesimindeki mezar ve mezarlıklara gömülen çoğu bireyin Tavşan Dağı'na kutsallık atfetmiş oldukları düşünülmektedir.

Tavşan Dağı ve kara kesimindeki mezarlıkların birbirlerine olan uzaklıkları az değildir. Resuloğlu Mezarlığı ile Tavşan Dağı arası 105 km, Balıbağı Mezarlığı ile

Tavşan Dağı arası 125 km ölçülmüştür. Tavşan Dağı'nın mezarlıklara olan bu mesafesi, akla bu yönlendirmenin aynı doğrultuda yer alan ve daha yakın konumda olan Geçmiş Dağları'na göre yapılmış olabileceğini de getirmektedir. Buna karşın, Tavşan Dağlarının uzaktan silüet halinde görülebilir olması da muhtemeldir.

Kıyı kesiminde bulunan Horoztepe'nin Canik Dağları'na, İkiztepe'nin de Nebiyan Dağları'na bakıyor olması, kıyı kesiminde de dağlara kutsallık yüklenmiş olabileceğine, her iki kesimde de ortak noktanın dağ kültü olabileceğine işaret etmektedir. Önder Bilgi de İkiztepe'de açığa çıkarılan boğa başı şeklindeki pandantiflerin, boğa figürlerinin, kilden pişirilerek yapılan iki boyutlu boğa başlarının ve “W” motifinin bir kapta işlenmiş olmasının, Fırtına Tanrısı ile ilgisi olabileceğini düşünmüştür (2006: 31).

Orta Karadeniz Bölgesi'nde dağa yönlendirilen mezarların yanı sıra güneşe yönlendirilen mezarlar da bulunmuştur. Kara kesiminde yer alan Alaca Höyük'teki tüm mezarların güneşin mayıs ile temmuz aylarındaki doğuş yönüne yönlendirildiği tespit edilmiştir.

Balkanlar'da ve Batı Anadolu'daki bazı Tunç Çağı'na ait küp ve çömlek mezar tiplerinin güneşin çeşitli mevsimlerdeki doğuş pozisyonlarına yönelik konumlandırıldığı anlaşılmıştır. Mezarların bu şekilde yönlendirilmesindeki etken, Güneş Tanrısı veya Tanrıçası'nın yer altı dünyasıyla olan ilişkisi olabilir (Ökse, 2020: 61).

Arinna şehrinin güneş tanrıçasının yer altı dünyası ile bağı olduğu bilinmektedir. Nerik şehrinin Fırtına Tanrısı için gerçekleştirilen yağmur ritüelinin yer aldığı metinde (*KUB XXXVI 89 I 3, 38*), Güneş Tanrıçası'nın gökteki yerinden ve diğer tanrılardan ayrılıp, yer altında bulunan eski tanrıların olduğu yere gittiği söylenmekte ve tanrıçanın ismi, Mezopotamya'nın ölümler diyarının tanrıçası *Ereškigal* ile anılmaktadır (Haas, 1970: 42; Akt. Bozkurt-Cengiz, 2018: 131).

Sonbahar tabiatın uyuduğu veya öldüğü mevsim olarak düşünülürken ilkbahar ise doğanın ve hayatın canlandığı bir mevsimdir. A. Tuba Ökse, kış aylarında güneşin doğuş yönüne yönlendirilen mezarlara yatırılan bireylerin, yeraltı dünyasında yeni bir yaşama başlamak için beklemiş olabileceklerini düşünmüştür

(2020: 73). Bu düşünce doğrultusunda bireylerin, güneş doğduğunda tüm bitkilerin ve hayvanların uyanmasını yaşam, güneş battığında çiçeklerin ve hayvanların uykuya dalmasını ölüm şeklinde yorumlamış olabilecekleri ihtimalinden bahsetmiştir.

Güneşin konumları dünyanın yörüngesine ve 23°27' eksen eğimine göre değişmektedir. Gece ve gündüz uzunlukları ile doğan ve batan güneşin konumları her gün tüm enlemlerde değişiklik göstermektedir. Hitit güneş tanrılarına yazılan ilahilerdeki “*dört uçsuz bucaksız köşeye adım attınız*” ifadesinin, doğan ve batan güneşin dört uç noktasını tanımladığı öne sürülmüştür (Garcia ve Belmonte, 2011: 481; Akt. Ökse, 2020: 61). Tüm bunlar göz önüne alındığında güneşi gün dönümleri, ekinokslar ve güneş döngüsündeki belirli önemli zamanlar ile ilgili yönelimlerle ilişkilendirmek mümkündür.

Güneş kursları ile Arinna'dan bahseden Boğazköy tableti, Alaca Höyük'ün Hitit Güneş Tanrıçası'nın kenti olan Arinna olabileceğini düşündürmektedir (Rüster ve Neu, 1989: No:1; Haas, 1994: 510; Miller, 2004: 339; Akt. Baltacıoğlu, 2006: 129):

KUB XXVI4

10 Kahin Arinna kentinin sekiz adet Güneş Tanrıçasını

11 ibadet salonuna getirir.

12 (Bunlardan) üçü heykel, beşi güneş kursudur. İçlerinden üç

büyük güneş kursu"

13 arkaya yerleştirilmiştir (?). Sonra ma[saları

14 koyarlar. Onun üzerine de [Güneş Tanrıçalarını]

15 koyarlar ve [Arinna) kentinin Güneş Tanrıçalarını

16 yağlarlar[

17 ve onlan masalarına tekrar [koyarlar.”

Tabletin tercümesine göre; Arinna'nın Güneş Tanrıçası, güneş kursu/astral disk (AS.ME/sittar) (Rüster ve Neu, 1989: No: 1; Haas, 1994: 510; Miller, 2004: 339) şeklinde belirtilmiştir.

Bu metin ve Alaca Höyük Erken Tunç Çağı mezarlarında açığa çıkarılan çok sayıdaki güneş kursu, Alaca Höyük'ün Hititlerin kutsal şehri “*Arinna*” olabileceği görüşünü desteklemektedir (Erkut, 1992: 160; Haas, 1994: 833: Akt. Baltacıoğlu, 2006: 129).

Bu çalışma kapsamında Alaca Höyük'teki mezarların tümünün güneşe yönlendirilmiş olması, güneşin kült kapsamında değerlendirilebileceğini göstermektedir. Boğazköy'de bulunan çivi yazılı tablet göz önüne alındığında güneş kurslarının ve güneş kültürünün öncülünün, kuşkusuz MÖ 3. binde olduğunu bundan hareketle Hitit tanrılarının öncüllerinin de dağ kültü örneğinde olduğu gibi Erken Tunç Çağı inançlarıyla bağlantılı olduğu düşünülmelidir.

5.4. TOPLUM YAPISI

Ölüm, birey için şaşırtıcı bir olgudur. Bireylerin ölümü kabullenmesindeki en büyük etkenlerden biri olarak ölümden sonra yaşam inancı gösterilebilir. Toplum, bu inanç doğrultusunda ölüsünü uğurlamak için bir dizi ritüeli hayata geçirmiştir. Bu ölü gömme ritüelleri sayesinde bireylerin zihinsel ve fiziksel huzur bulduğu söylenebilir. Hertz'e göre ölüm ile sarsılan bir toplum, dengesini ancak ölüsü için bir şeyler yaparak bulur (1960: 86). Ölüsü için mezar açar, ziyafet düzenler, özenli eşyalarla ve ziyafetlerle ölüsüne veda eder.

Toplum yapısı; mezarların konumu, mezar tipleri, gömme biçimi, gömme öncesi ve sonrası gerçekleştirilen işlemler ve mezar eşyaları göstergeleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

5.4.1. Antropolojik Veriler

Antropoloji, belli bir toplumda yaşayan bireylerin vücut yapısını araştırarak, bu bağlamda din, aile, kentleşme, akrabalık, biyolojik ve kültürel değişim konusunda bilgiye ulaşmamızı sağlar. Toplum yapısını analiz edebilmek için gerekli olan unsurlardan biridir (Özbudun ve Uysal, 2013: 24).

Orta Karadeniz Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı'na ait mezar ve mezarlıklardaki iskeletlerin yoğun tahribat gördüğü anlaşılmıştır. Bazı mezarlık alanları kurtarma kazısı veya yüzey araştırması kapsamında incelendiğinden dolayı iskeletler iyi

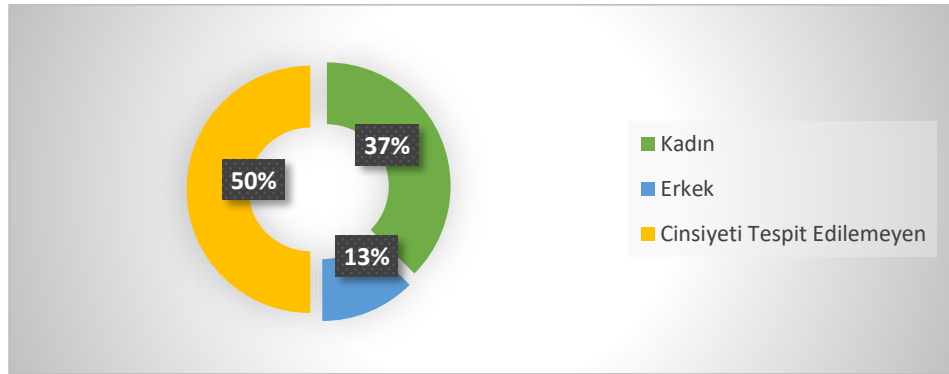
durumda olsa bile antropolojik değerlendirmeleri yapılmamıştır. Bölgede yaşamış bireylerin sağlığı, beslenme alışkanlıkları ve yaşam biçimleri elde edilen veriler kapsamında anlaşılmaya çalışılmıştır. Nadiren birkaç mezarlıkta antropologlar tarafından iyi durumdaki kafatasları incelenmiş, ırk tayini yapılmaya çalışılmıştır. Arkeolojik ve antropolojik verilerin birlikte değerlendirilmesi toplum yapısına dair birçok sorunun cevabının bulunmasını sağlayacaktır.

5.4.1.1. Cinsiyet

Bu başlık altında, antropolojik veriler kapsamında Orta Karadeniz topluluğunu oluşturan bireylerin cinsiyetleri analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra saptanmış cinsiyetlerdeki hastalıklar üzerinden toplum yapısına ilişkin sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

5.4.1.1.1. Kara Kesim

Devret'te antropolojik veriler kapsamında değerlendirilen mezarların sayısı 16'dır. Cinsiyeti tayin edilebilen bireylerin altısı kadın, ikisi erkektir (Türker vd., 2018: 132) (Grafik 17).

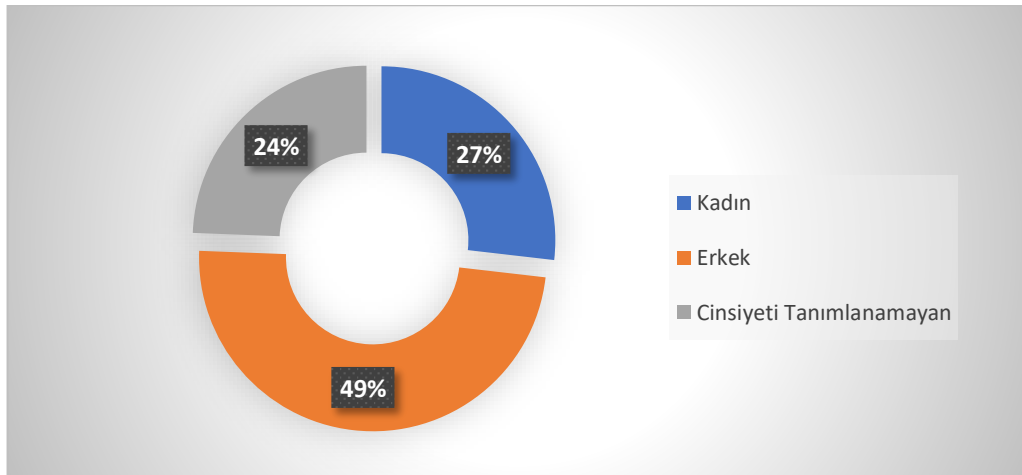
Grafik 17

Balıbağı'nda yapılan kurtarma kazılarında bireylerdeki tahribat nedeniyle antropolojik değerlendirme yapılmamıştır. Kúp ve taş sanduka mezarlarda bulunan mezar eşyalarının hemen hepsinin aynı türde olduğu anlaşılmıştır (Süel, 1989: 149; 1992: 134). 88/7 mezarında iki adet sağ halkasının yanı sıra kúpe, idol, boyunluk ve iki adet silah da mezara bırakılan mezar eşyalarındandır. K1 mezarında da üç adet sağ halkası ve bir adet idol mezar eşyası olarak bırakılmıştır, silah bulunmamıştır

(Süel, 1989: 149; 1992: 134). Arkeolojik verilerin yorumlanarak cinsiyetin tayin edilmesi, antropolojik veriler olmadan yetersiz kalacaktır.

Salur'da bulunan 20 mezardan toplam 41 bireye ait kalıntı açığa çıkarılmıştır (Yiğit vd., 2011: 276, 284). Bu bireylerin 11'i kadın (%26,83), 20'si erkek (%48,78), biri bebek (%2,44), dördü çocuk (%9,76)'tur. Cinsiyeti belirlenemeyen beş erişkin bireye (%12,2) rastlanmıştır (Grafik 18). Cinsiyeti saptanan ve iyi durumda olan bireylerden alınan diş örnekleri *Salur*'da yaşamış insanların tarım toplumu özelliği taşıdığını göstermiştir. Bu durum Anadolu'daki diğer Tunç Çağı topluluklarıyla benzerdir.

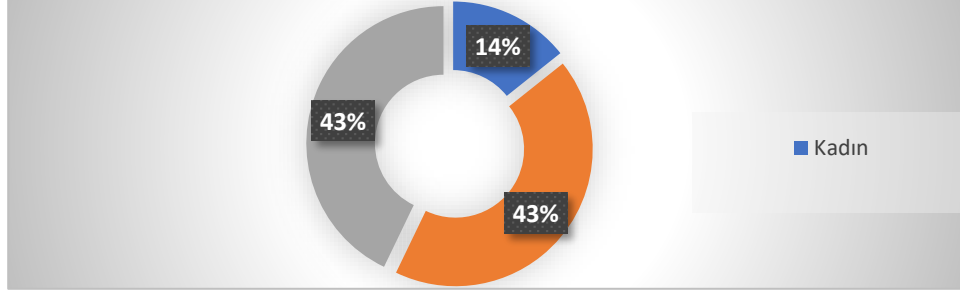
Mezarlarda az miktarda mezar eşyası bulunmuş, tarımsal faaliyetler dolayısıyla bireylerin kemikleri ve mezar eşyalarının dağıldığı saptanmıştır. 1999 yılında yapılan yüzey araştırmalarında bulunan birkaç süs eşyası, ustura ve çanak çömlek parçaları, mezar eşyalarının dağıldığını göstermektedir (İbiş ve Durmuş, 2010: 23). Mezarlardan çıkan buluntular tam anlamıyla yorumlanamamış, cinsiyet tayini yapılan mezarlarda hangi malzemenin hangi cinsiyette daha yoğun olduğu anlaşılamamıştır.

Grafik 18

Maşat Höyük'te Erken Tunç Çağı'na ait yedi birey ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan yalnızca beş tanesi incelenmiştir. Antropolojik verilere göre bireylerden üçü (no. 2, 4, 7) erkek, biri (no. 3) de kadındır (Şenyürek, 1946: 231-234). Mezarlara silah bırakılmamıştır. Her mezarda boncuklara, iğnelere, bilezik ve küpelere

rastlanmıştır. Mezarların buluntu yönünden zengin olmadığı anlaşılmıştır (Emre, 1979: 4-5) (Grafik 19).

Grafik 19

Yenihayat 'ta antropolojik değerlendirilme yapılamamıştır.

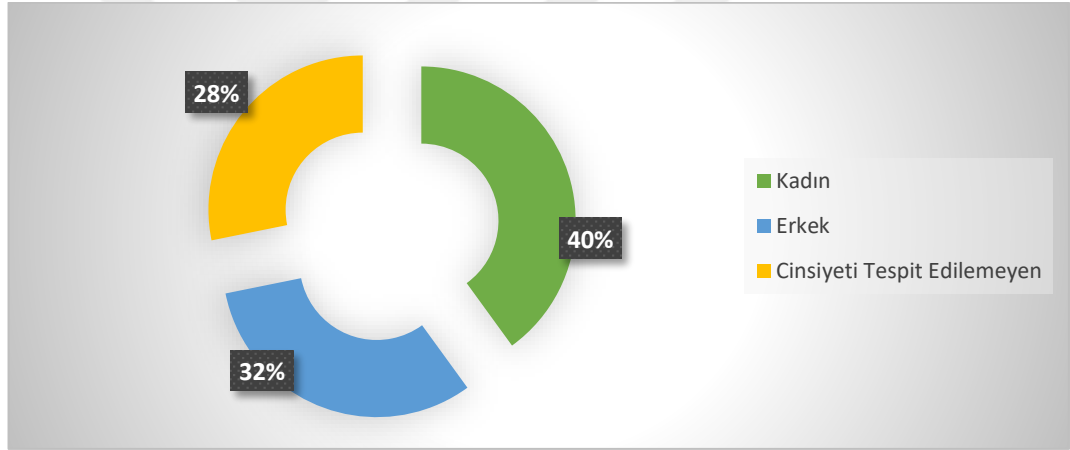
Kuşsaray 'da bulunan iki bireyin korunma durumu iyi olsa da antropolojik incelemeleri yapılmamış, sadece iki numaralı bireyin her iki kulağında helezon biçimli küpe bulunmuştur (Koşay, 1968: 90).

Boğazköy/Büyükkale 'deki üç mezardan birinde bulunan küpe ve bileziklerin çocuk bireye ait olduğu söylenmiş, erişkin bireylerin cinsiyetlerine ilişkin bilgiler yayınlanmamıştır (Bittel, 1936: 9-10).

Alaca Höyük 'te Erken Tunç Çağı'na ait 13 mezardan toplam 16 birey çıkarılmıştır. Mezarların çoğu rutubetten etkilenmiş, yalnızca iki mezarın antropolojik değerlendirmesi yapılabilmektedir. R'nin erkek bireye, T'nin ilk evresi de kadın bireye aittir (Baltacıoğlu, 2002: 93-103). 10 mezardan yedisinin cinsiyeti, buluntular ve antropolojik veriler göz önüne alınarak değerlendirilmiş, erkek mezarlarına daha az eşya bırakıldığından hareketle bu mezarların kadınlara ait olduğu düşünülmüştür. Buna göre H, L, A, A', B mezarları ile C'nin üçüncü evresindeki bireylerin kadın, K'nin ise erkek bir bireye ait olduğu öne sürülmüştür. Süs eşyaları ve savaş aletlerinin her iki cinsiyetin mezarında da bulunur. Süs eşyalarının, kadınlara ait olduğu düşünülen mezarlarda daha yoğun olduğu önerilmiştir (Özgüç, 1948: 80-82). Yukarıda da değinildiği üzere, cinsiyet tayini süs eşyalarına göre yapılamayacağından, bu öneriye kuşku ile yaklaşılması gerekmektedir.

Resuloğlu Mezarlığı'nda ilk kazı çalışmalarında kemikleri sağlam ve tam olarak bulunan herhangi bir bireye rastlanmamış, başka mezarlara ait kemiklerin karıştığı anlaşılmıştır. 70 küpten 91, 13 sandukadan 21 bireye ait kemik parçaları ortaya çıkarılmıştır. İncelenen 112 bireyden 31'i bebek ve çocuklara aittir. Bunların haricinde 80 bireyin cinsiyeti tespit edilebilmiş, 80 bireyin 44'ünün kadın, 35'inin erkek bireyden oluştuğu anlaşılmıştır. Kadın erkek oranı 1,25 olarak (Grafik 20) hesaplanmıştır (Atamtürk ve Duyar, 2009: 312-315).

Resuloğlu bireylerinin kemikleri üzerinde yapılan çalışmalarda eklem rahatsızlıklarının yaşam kalitesini sınırladığı belirlenmiştir. Eklemlerdeki dejenereler aşırı fiziksel yüklenmeyle ilişkilidir. Eklemlerdeki bu rahatsızlıklar kadın ve erkekler arasında eşittir. Resuloğlu bireyleri, gücün gerekli olduğu işlerde erkek, kadın ayrımı yapmamışlardır (Atamtürk ve Duyar, 2010: 322).

Grafik 20

Doğantepe, Göller ve Oymaağaç'ta bireyler üzerinde cinsiyet değerlendirmesi yapılamamıştır.

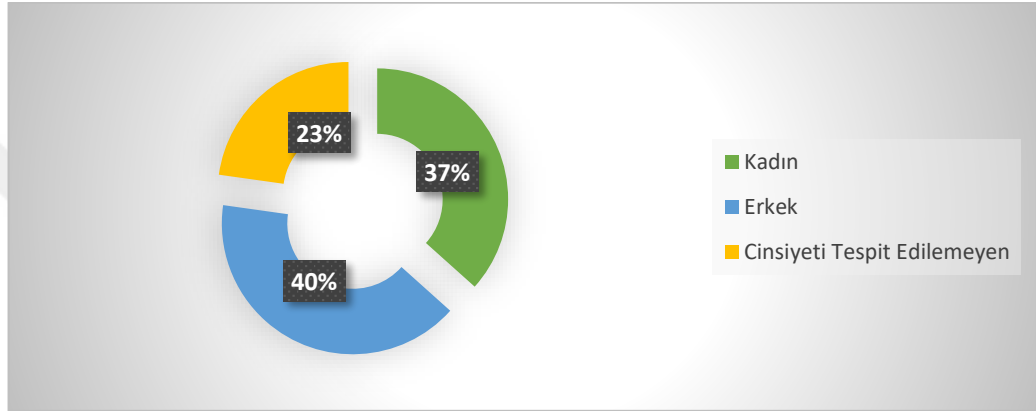
5.4.1.1.2. Kıyı Kesim

İkiztepe'de incelenen 511 bireyin 111'i (%21,7) kadın, 123' (%24,1) erkek bireye aittir. Cinsiyeti belirlenemeyen birey sayısı 69 (%13,5) olarak (Grafik 21) belirtilmiştir (Doğan-Salar, 2006: 51).

İkiztepe'de incelenen 400'den fazla kafatasının %18'inde kafatası söz konusudur. Bu yaralanmalar çoğunlukla erkek bireylere ait kafataslarında saptanmıştır (%42). Kadınlarda ise bu oran %10'a tekabül etmektedir. Kadın

bireylerin hiçbirinde bu yaralanmalar ölümlerle sonuçlanmamıştır. Ölümlerle sonuçlanan tüm izler erkek bireylerde gözlemlenmiştir. Bu oran %88'e tekabül etmektedir. Mezarlardan açığa çıkarılan silahlar ile izlerin birbiriyle örtüşükleri anlaşılmıştır. Bu da İkiztepe'nin savaşçı bir toplum olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Erdal, 2011: 73-74).

Diş ve kemik incelemeleri sonucunda İkiztepe'de yaşamış toplumların tarımdan ziyade hayvancılık ve balıkçılık ile de uğraştıkları anlaşılmıştır.

Grafik 21

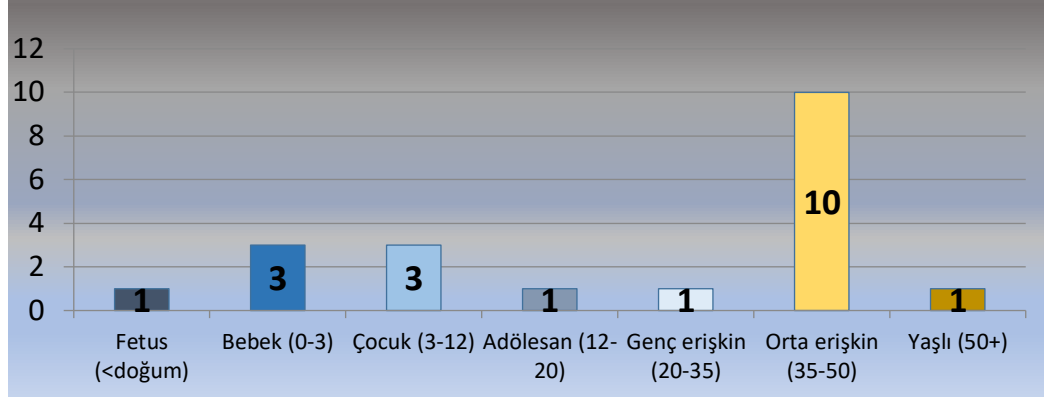
Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu ve Horoztepe'de antropolojik değerlendirme yapılmamıştır.

5.4.1.2. Yaş

Bu başlık altında, antropolojik veriler kapsamında Orta Karadeniz topluluğunu oluşturan bireylerin yaş grupları analiz edilmiştir.

5.4.1.2.1. Kara Kesimi

Devret'te bulunan bireylerden üçü bebek, üçü çocuk, biri ergen, biri genç erişkin, onu orta erişkin, biri ileri erişkindir (Türker vd., 2018: 132) (Grafik 22).

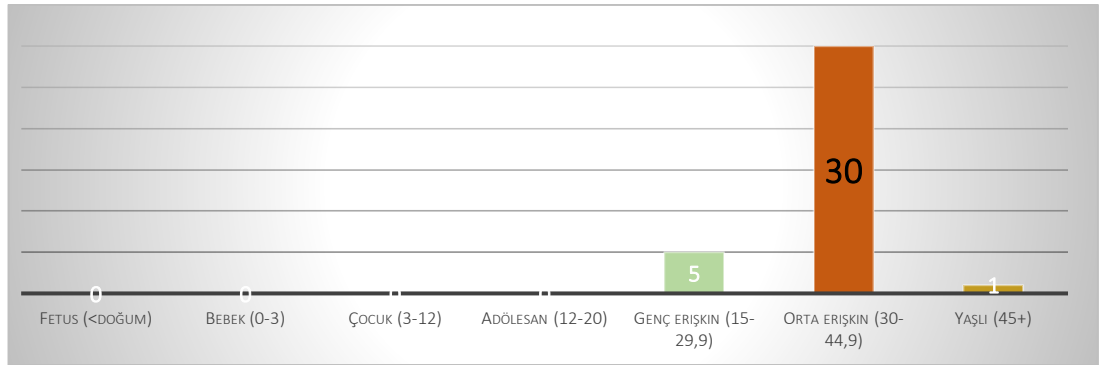

Grafik 22

Doğantepe (Zara)'de bulunan mezarlar, yetişkin, bebek ve çocuk bireylere aittir (Türker vd., 2018: 112).

Göller ve Oymağaç'ta bulunan mezarlarda yaş grubu değerlendirilmesi yapılamamıştır.

Salur Mezarlığı'nda ortaya çıkarılan 41 bireyden 36'sı yaş gruplarına ayrılabilmiştir. Bireylerden beşi genç erişkin, 30'u orta erişkin, biri yaşlıdır. Genç erişkinler 15-29,9, Orta Erişkinler 30-44,9, İleri Erişkinler 45 yaş ve üstüdür (Grafik 23) (Yiğit vd., 2011: 276).

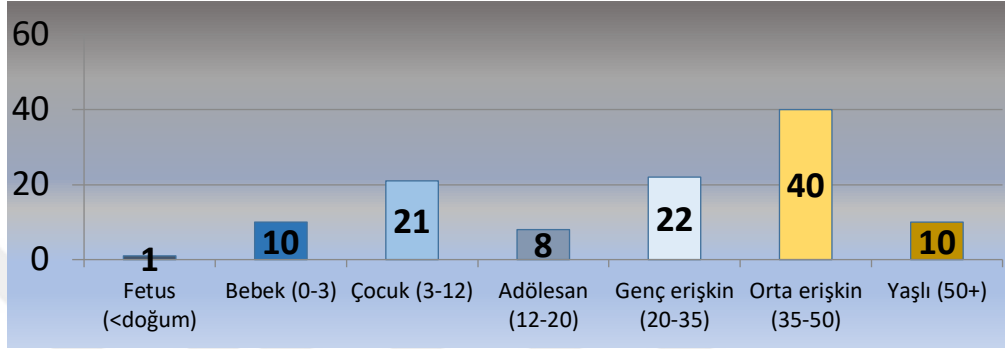
Grafik 23

Alaca Höyük'te bulunan Erken Tunç Çağı'na ait 13 mezarın hepsi erişkin kadın ve erkek bireylere aittir (Çınaroğlu, 2018: 8).

Boğazköy/Büyükale'de bulunan üç bireyden biri bebek, biri çocuk, biri yetişkindir.

Kuşsaray'da üç bireyden biri çocuk, ikisi yetişkindir (Koşay, 1968: 90).

Resuloğlu'nda incelenen 112 bireyden biri fetüs, 10'u bebek, 21'i çocuk, 8'i adölesan, 22'si genç erişkin, 40'ı orta erişkin ve 10'u yaşlıdır. Bebekler 0-3, çocuklar 3-12, adölesanlar 12-20, genç erişkinler 20-35, orta erişkinler 35-50, yaşlılar 50 ve üstüdür (Grafik 24) (Duyar ve Atamtürk, 2010: 32).

Grafik 24

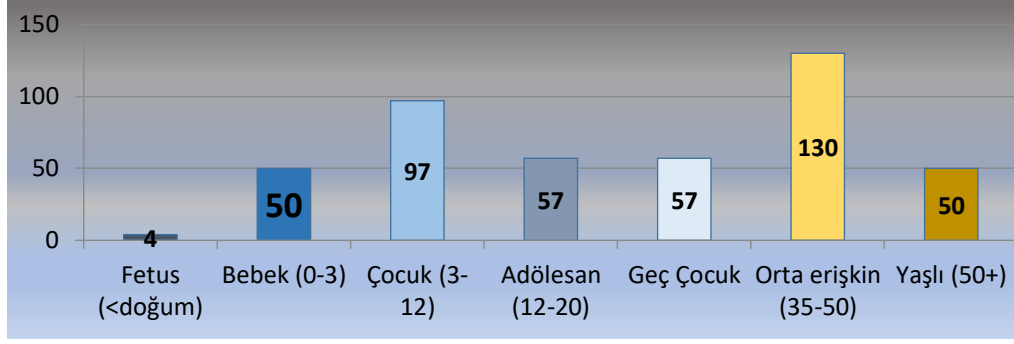
Yenihayat Mezarlığı'ndaki tahribat nedeniyle yaş gruplarını değerlendirmek mümkün değildir. Ağız çapları 30-37 cm arasındaki çömleklerin bulunması Yenihayat'ta çocuk veya bebeklere ait mezarların olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2001: 3).

Maşat Höyük'te bulunan yedi bireyin ikisi erişkin, beşi çocuk ve bebeklerden oluşmaktadır (Özgüç, 1948: 12).

Kalınkaya/Toptaştepe, Balıbağı'nda bireylerin yaşına dair bir araştırma yapılmamıştır.

5.4.1.2.2. Kıyı Kesimi

İkiztepe'de dört fetüs, 50 bebek, 97 çocuk, 57 geç çocuk, 57 adölesan, 130 orta erişkin, 50 yaşlı, beş yaş grubu belirsiz bireye rastlanmıştır (Doğan-Salar, 2006: 52). Kıyı kesiminden en çok veri İkiztepe Mezarlığı'ndan sağlanmıştır. Buradan hareketle İkiztepe toplumunun ölüm yaşının ortalama 35 yıl olduğu anlaşılmıştır. Grafiğe göre bebek ve çocuk ölüm oranının fazla olduğu anlaşılmaktadır (Grafik 25).

Grafik 25

Kavak/Kaledoruğu'nda bulunan mezarlar erişkin ve çocuklara aittir. Toplam 13 birey ortaya çıkarılmıştır. 13 bireyden kaçının erişkin veya kaçının çocuk olduğu hakkında bir bilgi yoktur (Kökten vd., 1945: 391).

Tekeköy'ün son seviyesinde dört erişkin, orta seviyesinde üç çocuk ve üç erişkin, ilk seviyede dört erişkin ve iki çocuk bireye ulaşılmıştır.

Horoztepe'de bireyin yaşına dair herhangi bir araştırma yapılmamıştır.

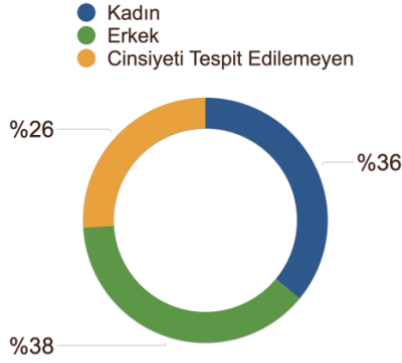
5.4.1.2.3. Değerlendirme

Kara ve kıyı kesimlerinde yoğun tahribat nedeniyle mezar ve mezarlıklardaki çoğu bireyin cinsiyet tayini yapılamamıştır. Orta Karadeniz Bölgesi'nde cinsiyet dağılımında erkek ve kadın oranının birbirine yakın olduğu anlaşılmıştır (Grafik 26). Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde bulunan mezar ve mezarlıklara gömülen bireylerin çoğunun orta erişkin olduğu, bu yaş grubunu genç erişkinlerin izlediği anlaşılmıştır. Her iki kesimde de genç erişkin, adölesan, çocuk, bebek ve 50 yaşında ve 50 yaşın üstündeki birey sayısının az olduğu tespit edilmiştir (Grafik 27).

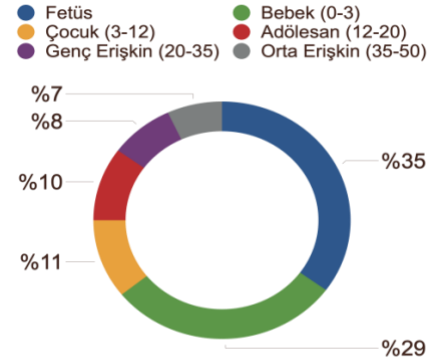
Antropolojik veriler kapsamında kara kesimindeki bireylerde saptanan eklem patolojileri ve kıyı kesimindeki bireylerde gözlemlenen çatışma izleri, her iki kesimde kadın ve erkeklerin topluluktaki iş bölümünün saptanmasını sağlamıştır.

Orta Karadeniz Bölgesi'nde mezar eşyalarının cinsiyete ve yaşa göre dağılımı göz önüne alındığında mezar eşyalarının kara kesiminde; Resuloğlu, Alaca Höyük, kıyı kesiminde; Horoztepe ve İkiztepe'de yoğun olduğu anlaşılmıştır. Genel olarak bakıldığında birinci grubun çoğunlukla çocuklara, ikinci grubun kadın, çocuk ve cinsiyeti belirlenemeyen erişkin bireylere, üçüncü ve dördüncü grubun çocuk, erkek

ve kadın bireylere son olarak mezar eşyası yoğun olan beşinci grubun çoğu erişkin kadın, erkek ve çocuk mezarlarında bulunduğu tespit edilmiştir (Grafik 13).

Grafik 26

Grafik 27

5.4.2. Toplum Yapısına İlişkin Göstergeler

Toplum yapısına ilişkin göstergeleri, mezarların konumu, birey sayısı, mezar tipleri, mezar eşyaları, bölgesel benzerlikler ve farklılıklar oluşturmaktadır. Bu bölüm, tez çalışmasında toplum yapısına ilişkin önermelerin ve sonuç kısmı için gerekli verilerin değerlendirildiği kısımdır.

5.4.2.1. Mezarların Konumu

Orta Karadeniz Bölgesi'nde yerleşim yeri içindeki mezar ve mezarlıkların, evlerin içi gibi özel alanlara ve sokaklara konumlandırıldığı anlaşılmıştır. Ev gibi özel alanlara gömülmüş bireylerin genellikle bebek ve çocuk bireyler olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Böl. 4.1.1.1 ve 4.1.1.2). Kurt Bittel, bebeklerin ve çocukların daima korunmaya ihtiyaçları olduğu düşüncesiyle özel alanın içine gömüldüğünü düşünmüştür (1937: 174). Takdir edilmelidir ki ölüm, her çağda oldukça trajik ve kabul edilmesi zor bir durumdur. Küçük bireylerin haricinde az da olsa erişkin bireylerin de bu bölgede evlerin tabanı altına, ocakların yanına veya sokaklara gömüldüğü saptanmıştır. Bittel, bu durumu bireyleri, yaşadıkları alandan koparmamak, ölen bireyi yakında hissetmek ve olası bir olumsuzlukta ailenin büyüğüne danışabilmek gibi nedenleri olduğu şeklinde yorumlamıştır (1937: 176).

Mezar ve mezarlıkların yerleşim dışına konumlandırılma nedenleri belirsizliğini korumaktadır. Nedenler, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak

sıralanmıştır. Koşulların ve sosyal yapıda mevcut değişikliklerin ölü gömme uygulamalarını etkilemesi olağan bir durum olarak görülmelidir. Goldstein, her yerleşim yerinin kendine has koşullarının ve tercihlerin olduğunu bu nedenle yerleşim yeri dışındaki mezarlıkların meydana çıkmasının tek bir nedene bağlı olamayacağını dile getirmiştir (Goldstein, 1976; Akt. Durgun, 2019: 319).

5.4.2.2. Birey Sayısı

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde tekli ve ikili gömme tüm mezar tiplerinde görülmüştür (Bkz. Böl. 4.3.2.1, 4.3.2.2). Çoklu gömmeye taş sanduka, basit toprak mezar ve oda mezar tipinde rastlanmıştır. Kıyı kesiminde ise durum biraz farklıdır. Bu kesimde bireyler, basit toprak mezarlara gömülmüştür. Pişmiş toprak kap, sanduka ve oda mezar tipleri azınlıktadır. Her iki kesimde de bireylerin çoğunun tek başına gömüldüğü tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında ikili gömmeler iki erişkin ve bir erişkin bir bebek veya bir çocuk birey şeklindedir. Çoklu gömme bu bölgede en fazla altı bireyin aynı mezara yatırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Kara kesiminde Devret'te bir çocuğun, bir bebeğin ve bir yetişkin erkek bireyin aynı basit toprak mezara gömüldüğü tespit edilmiştir. İkiztepe'de de çoklu gömmenin uygulandığı mezarlarda bebeğin ya da çocuğun yanına mutlaka erişkin bir birey de gömülmüştür (Bkz. Böl. 4.3.2.3.). Bu durum ailede ölen bireylerin aile mezarlığı adı altında aynı mezarın içine gömüldüğünü, bebek ve çocukların koruma içgüdüsüyle aileden ayrı bırakılmadığını göstermektedir. Nitekim Devret'te, İkiztepe'de ve Resuloğlu'ndaki ikili ve çoklu gömmelerde bu durum açıkça görülmektedir. İkili ve çoklu gömmelerde bireylerin yanına bırakılan mezar eşyaları çoğunlukla dağınık olduğundan hangi bireye ne bırakıldığının saptanması pek mümkün değildir. Dolayısıyla bu durumda birey sayısı açısından toplum yapısına dair bir sonuca ulaşmak pek mümkün olmayacaktır.

5.4.2.3. Mezar Tipleri

Kara kesiminde çoğunlukla, özenli işçilik gerektirmeyen ve diğer mezar tiplerine göre daha az emekle yapılmış pişmiş toprak kap mezarlar kullanılmıştır. Kıyı kesiminde ise Horoztepe haricindeki tüm mezarlıklarda basit toprak mezarların kullanıldığı anlaşılmıştır (Tablo 4).

Taş sanduka ve oda mezarlar, fazla işçilik ve materyal gerektirdiğinden, kara kesiminde daha az kullanılmış olmalıdır. Taş sanduka mezarların sayısı kara kesiminde azdır ve olanlar da genellikle soyulmuştur. Balıbağı, Resuloğlu, Kalinkaya gibi mezarlıklarda açığa çıkarılan taş sanduka mezarlar, buluntularıyla birlikte değerlendirildiğinde toplulukta statü bakımından yüksek kişilerin gömüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Oda mezar tipi kara kesiminde zengin buluntularla birlikte Alaca Höyük'te ve Kalinkaya'da, kıyı kesiminde yalnızca Horoztepe'de bulunmuştur. Orta Karadeniz Bölgesi'nde statü seviyesi, mezar tipleri ve mezar buluntularına göre üst, orta ve alt olmak üzere üçe ayrılmıştır (Tablo 9).

Buluntu Yoğunluğu	Kara Kesimi				Kıyı Kesimi		Sınıf/Statü
	Mezar Tipleri				Mezar Tipleri		
	Oda	P.t. Kap	Sanduka	Basit Toprak	Oda	Basit Toprak	
Zengin Buluntu							Üst Sınıf
Ortalama Buluntu							Orta Sınıf
Az Buluntu							Alt Sınıf

Tablo 9

Bölgede, defineciler ve tarımsal faaliyetler yüzünden mezar ve mezarlıklarda yoğun tahribat meydana gelmiştir. Bu nedenle eldeki bulgularla genel bir kaniya varmak mümkün olamayacaktır. Buna karşın zengin buluntu/oda mezar toplumda en yüksek statüye sahip bireyin varlığını göstermektedir. Büyük bir emek ve işçilik gerektiren bu mezarlar, toplumda önemli statüde olan biri için yapılmış olmalıdır.

5.4.2.4. Mezar Eşyaları

Resuloğlu, Alaca Höyük ve Kalinkaya mezarlıklarına bırakılan mezar eşyaları, bölgedeki diğer mezarlara oranla yüksek kaliteli kişisel eşyalardan, kaplardan ve objelerden oluşmuştur. Alaca Höyük'te erişkin erkek ve kadın bireylere ait mezarlara bırakılan eşyalarda, cinsiyete dayalı bir fark yoktur. Bu mezarlar, açığa çıkarılan zengin mezar buluntularından ötürü kral ve kraliçe mezarları olarak adlandırılmışlardır. Resuloğlu'nda her yaş grubundan ve her cinsiyetten bireyin

yanına özenli mezar eşyaları bırakılmıştır. Kalınkaya’da antropolojik bir inceleme tam anlamıyla yapılmasa da erişkin bireylere ait mezar eşyalarında özenli ve nitelikli madeni eserler, kaplar açığa çıkartılmıştır.

Kıyı kesiminde Horoztepe haricinde arkeolojik ve antropolojik veriler kapsamında değerlendirilebilen mezarlarda yaş grubu ve cinsiyet yönünden ayrımlar söz konusudur. İkiztepe ve Tekeköy mezarlık alanlarında madeni eserlerin çoğunlukla erkeklerin mezarlıklarına bırakıldığı anlaşılmıştır. %90’ı erişkin erkek mezarlarında ele geçen sarmal plakalar, mızrak uçları ve idoller İkiztepe toplumunda erkeklerin bir ayrıcalığının olduğunu göstermektedir (Bkz. Bölüm 4.6.1.2.2, Böl. 4.6.3.2). Horoztepe, yatırılış biçimi, mezar tipi, mezar eşyaları ve ölü gömme gelenekleri yönünden kara kesimindeki Alaca Höyük’e daha çok benzemektedir.

Kavak/Kaledoruğu ve Tekeköy’de dokuma aletleri açığa çıkarılmıştır. İkiztepe’de mezarlara yansıtılmasa da mezarlığın ait olduğu yerleşimde 4000’e yakın ağırşak, tezgâh ağırlığı ve taraklar bulunmuştur (Bkz. Böl. 4.6.6). Dokuma aletleri, kara kesiminde Resuloğlu, Alaca Höyük, Yenihayat, Balıbağı’nda da açığa çıkarılmıştır.

Kıyı kesiminde Horoztepe ve İkiztepe’de, kara kesiminde Alaca Höyük, Kalınkaya, Balıbağı, Göller ve Oymaağaç’ta bulunan sistrum, güneş kursu gibi törensel mezar eşyaları açığa çıkarılmıştır. Bu özenle yapılmış mezar eşyaları toplumun inançları hakkında yorumların yapılmasını sağlamıştır (Bkz. Böl. 4.6.4).

5.4.2.5. Benzerlikler

Orta Karadeniz Bölgesi, ölü gömme gelenekleri açısından, Kızılırmak kavsinin güneyi, Batı-İçbatı Anadolu, Doğu Anadolu, Kafkasya ve Balkanlar ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda İkiztepe, Tekeköy, Kavak/Kaledoruğu haricindeki tüm mezar ve mezarlıkların, Kızılırmak Kavsi Güneyi, Batı-İçbatı Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki mezar ve mezarlıkları ile benzer özellikte olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Böl.: 5.2). Derekutuğun’un maden galeri çukurlarında ortaya çıkan çanak çömlek parçaları, Orta Karadeniz Bölgesi, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu ile paralel olarak gelişen çanak çömleğin bazı öğelerini anımsatmaktadır.

Bu nedenle bulunan çömlek biçimlerinin, maden alışverişine dayalı kültürel ilişkileri yansıttığı söylenebilir (Yalçın ve İpek, 2012: 18).

Kara kesimindeki Alaca Höyük ve kıyı kesimindeki Horoztepe, mezar eşyaları yönünden Kafkasya'daki mezarlarla çok benzerdir (Bkz. Böl.: 5.2.4). Kıyı kesimindeki Tekeköy ve İkiztepe mezarlıklarının da ölü gömme uygulamaları bakımından Balkanlar'a çok benzediği anlaşılmıştır (Bkz. Böl.: 5.2.5). Bu benzerlikler Orta Karadeniz Bölgesi ile karşılaştırma yapılan bölgeler arasındaki kültürel ve ticari ilişkilerin var olduğunu gösterir niteliktedir.

Bunun yanı sıra Karadeniz'in jeostratejik konumunun hemen her çağda birbirinden uzak toplulukların kültürel etkileşiminde rol oynadığı bilinmektedir (Aydınğün ve Aydınğün 2018: 7-8). Kıyı kesimindeki İkiztepe'nin jeolojik araştırmalar sonucu küçük bir limana sahip olması da (Bkz. Böl. 3.2.1) çeşitli kültür bölgeleriyle benzer özellik göstermesini açıklamaktadır.

5.4.2.6. Farklılıklar

Kara kesiminde antropolojik incelemesi yapılan bireylerde herhangi bir darp izine, şiddetin veya topluluklar arası savaşın varlığına dair bir bulguya ulaşılmamıştır. Bu da toplum içerisinde herhangi bir şiddet olayının ve savaşın yaşanmamış olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu yorumu yaparken eldeki bulguların kısıtlı olduğu unutulmamalıdır.

Kıyı kesiminde İkiztepe'de bir grup mezar üzerinde yapılan antropolojik değerlendirme sonucunda bireylerin kafataslarında çatışmanın varlığına dair izler tespit edilmiştir (Doğan-Salar, 2006: 176).

Kara kesiminde Alaca Höyük ve Resuloğlu'nda, kıyı kesiminde İkiztepe'de ölü yemeğinin yendiğine dair kalıntılar bulunmuştur (Bkz. Böl. 4.5). İkiztepe'de açığa çıkarılan mezarlar içinde, sadece 60-65 yaşlarında olduğu anlaşılan tek bir erkek bireyin mezarında kurban kemiklerine rastlanması bu bölgede ölü yemeği ve hayvan kurban etme geleneğinin yaygın olmadığını gösterir. Buna karşın aşı boyası uygulaması, İkiztepe'de yaygın olarak uygulanırken, kara kesiminde yalnızca iki mezarda rastlanmıştır (Bkz. Böl. 4.4.2).

Kara kesiminde Alaca Höyük'te, kıyı kesiminde Horoztepe, İkiztepe ve Tekeköy mezarlıklarında bulunan madeni eserler, Erken Tunç Çağı'nda madenciliğin oldukça geliştiğini gösterir (Bkz. Böl. 4.6.1.2). Tuncun, Erken Tunç Çağı'nda karada Alaca Höyük'te, kıyıda ise Horoztepe'de kullanıldığı bilinmektedir. Buna karşın kıyı kesiminde madeni eserlerin neredeyse %80'i arsenikli bakırdandır (Bkz. Böl. 4.6.1.1.2 ve Bkz. Böl. 4.6.4.2). Cüruf, kalıp, pota ve fırın gibi buluntuların İkiztepe'nin yerleşim yerinde açığa çıkarılması, madeni eşyaların üretiminin kıyı kesiminde yerel metal ustaları tarafından yapıldığını göstermektedir (Özbal vd., 2000: 50).

5.4.3. Toplum Yapısına İlişkin Önermeler

Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki mezar ve mezarlıklarda bulunan mezar tipleri, yatırılış biçimleri, birey sayıları, mezarlık konumları ve mezar eşyaları arasında benzerlikler ve farklılıklar belirgin olmakla birlikte, çok net sonuçlara ulaşılamamıştır. Toplum yapısına ilişkin önermeler, bireylerin gömüldükleri mezar tipleri, mezar eşyaları, mezarlık konumları, gömme biçimleri, gömmeden önce ve sonra uygulanan işlemler, bölgesel benzerlikler ve farklılıklar gibi göstergeler dikkate alınarak sunulmuştur.

Mezar tipleri ve mezar eşyaları doğrultusunda Orta Karadeniz Bölgesi'nin iki kesiminde de dikey ve yatay hiyerarşinin mevcut olduğu anlaşılmıştır (Tablo 9). Dikey hiyerarşinin en belirgin göstergeleri kara kesiminde Alaca Höyük'te belirlenmiştir. Toplumun üst sınıfına mensup bireylerin mezarlarına, bölgedeki diğer mezar ve mezarlıklardan farklı olarak, yüksek işçilikle yapılmış zengin buluntularla gömülmüş olması, bunların kral/kraliçe olabileceğine ilişkin yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, oda mezar tipinin zengin buluntularla birlikte sadece Alaca Höyük, Kalınkaya ve Horoztepe'de bulunmuş olması, bunların zengin sınıfın birer üyesi olmalarının dışında, yönetici pozisyonunda olabileceklerini de göstermektedir. Oda mezar tipinin haricinde Resuloğlu, Balıbağı mezarlık alanlarında açığa çıkarılan zengin buluntulu, özenli sanduka mezarlar da zengin sınıfın göstergesidir denebilir.

Mezarlara bırakılan eşyalar bize bu toplumda yaşamış bireylerin uğraşları ve toplumda icra ettikleri meslekler hakkında bilgi sağlamaktadır. Her iki kesimde de

bireylerin mezarlarına, işçilik yönünden oldukça başarılı pişmiş toprak çanak çömleklerin ve madeni silah/aletlerin bırakılması, bu bölgede çömlek ve madeni eserleri üreten zümrelerin varlığını kanıtlamaktadır. Her iki kesimde de açığa çıkarılan dokuma ile ilgili buluntular, toplumda dokumacılığın da olduğunu göstermektedir. Alaca Höyük kral/kraliçe mezarlarından açığa çıkmış bızlar, altın varaklar, dericiliğin ve sarraflığın da bu toplumda birer zümre olarak yer bulduğuna işaret etmektedir. Bu da Orta Karadeniz Bölgesi'nde dikey hiyerarşinin yanında yatay hiyerarşi olarak tanımlanabilecek, zanaatkârlar, tüccarlar gibi orta sınıf zümrelerinin bulunduğu toplum yapısına işaret etmektedir.

Madenin Erken Tunç Çağı'nda İkiztepe ve Tekeköy'de, oldukça önemli olduğu aşikârdır. Büyük bir çoğunluğu genç, erişkin ve yaşlı erkek mezarlarında bulunan madeni silah/aletler bunun kanıtıdır. Gelişen topluluklar muhtemelen diğer bölgeleri de kontrolleri altına almış olmalıdır (Yalçın, 2016: 9-10). İkiztepe'de bireylerin kafataslarındaki çatışma izleri ve Tekeköy'de erkek bireylerin pazı kemiği üzerine bırakılan kamalar da bu bağlamda değerlendirilebilir. İkiztepe ve Tekeköy'ün konumu göz önüne alındığında, bu kesimde savaşların gerçekleştiği dolayısıyla burada savaşçı bir toplumun var olduğu söylenebilir. Bu nedenle erkek gücü ön plana çıkmış, bunun sonucunda da ataerkil bir topluluk meydana gelmiş olmalıdır. İkili ve dörtlü törensel malzeme olarak nitelendirilmiş sarmal plakaların bu mezarlarda, erişkin ve yaşlı erkek bireylerin yanında bulunması bu yorumu destekler niteliktedir. Nadir de olsa 50 yaş üstü kadınların mezarlarında bu törensel sembollerin açığa çıkması, toplulukta kadınların yaş aldığında önemli bir statüye ulaşmış olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Ölümü yaşamadan bir kopuş olarak gören düşünceyle, ölümü yaşamın bir parçası ve devamı olarak gören düşüncenin her biri inanç düzleminde kendine özgü işleyişlere sahiptir. Yaşamın her anında ölümü yanı başında hisseden birey, ölüm ile ilgili korkusunu en aza indirmek için çeşitli uygulamaları, inançları hayatına dâhil etmiştir. Bu inançların belki de en bilineni her toplumda mevcut olan ölümden sonra yaşam inancıdır. İnsanlar, Eski Önasya'da Ölüler Ülkesi'nde yaşadığına devam ettiğine inandıkları ölü ruhları için, mezarlara yiyecek ve içecek bırakmış, tütsüler yakmış ve belirli dini ritüellerle anma törenleri gerçekleştirmiştir (Ökse, 2005: 1).

Orta Karadeniz Bölgesi, kıyıya paralel sıradağlar ile iki alt bölgeye ayrılmaktadır (Bkz. Böl 2.1). Bu iki alt bölgenin coğrafi koşullarının birbirinden farklı oluşu, kültürel özelliklere de yansımıştır. Bu nedenle bu çalışmada Orta Karadeniz Bölgesi kıyı ve kara kesimi olmak üzere iki alt bölgeye ayrılarak incelenmiştir. Bölgede mezar eşyaları üzerinden oluşturulmuş Erken Tunç Çağı kronolojisi, yeni kazılar ve arkeometrik yöntemlerdeki gelişmelere bağlı olarak sürekli güncellenmekte, ancak kesin tarihler önerilememektedir. Buna karşın incelenen mezar ve mezarlıkların Erken Tunç Çağı II ve Erken Tunç Çağı III'e tarihlendiği söylenebilir (Bkz. Böl. 5.1 ve Tablo 7). Çalışma kapsamında Orta Karadeniz'in kara kesiminde 252 mezar ile kıyı kesimindeki 420 mezar incelenmiştir. İncelenen mezarlara ilişkin antropolojik ve arkeolojik veriler, Alaca Höyük ve İkiztepe dışında, kaçak kazılar ve tarım faaliyetlerinden kaynaklanan yoğun tahribat nedeniyle kısıtlıdır.

Yerleşim yeri içine konumlandırılmış mezarlara bebek ve çocukların gömülmesi, çoklu gömmelerde bebek ve çocukların yanında mutlaka erişkin bir bireyin yatırılmasının koruma içgüdüsüyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu öneri, bebek ve çocukların yanına bırakılan idoller, renkli boncuk ve kolyelerle de desteklenebilir. Bunun yanı sıra yerleşim yeri içine ve yerleşim yeri dışına ikili ve çoklu gömmelerin yapıldığı mezarlar, cinsiyet ve yaş grupları dağılımına göre ölen aile bireylerini temsil ediyor olmalıdır (Bkz. Böl. 4.3.2.2-4.3.2.3).

İkiztepe haricindeki yerleşim yeri dışı mezarlarda erişkin kadın-erkek ve çocuklar birlikte gömülmüş, buna karşın İkiztepe'de erkekler mezarlık alanının

merkezine, kadın ve çocuklar dış tarafına yerleştirilmiş, erkek mezarlarına daha zengin mezar eşyası bırakılmıştır (Bkz. Böl. 4.1.2.2, 4.6.1.2.2 ve 4.6.3.2.). Jeolojik araştırmalar, İkiztepe'nin MÖ 3. binde kıyıya ve Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü noktaya çok yakın bir konumda olduğunu ortaya çıkarmıştır (Bkz. Böl. 3.2.1). İkiztepe'nin Karadeniz kıyısında yer alan bir liman konumunda olması ve erkek mezarlarının madeni eşyalar bakımından zengin olması, bölgeler arası çatışmalara maruz kalmış olabileceğini, tehlike arz eden durumlarda erkeklerin daha etkin bir rol oynamış olabileceğini düşündürmektedir. Kıyı kesiminde çatışmalar olduğuna ilişkin bulgular, antropolojik incelemelerde, ağırlıklı olarak erkek iskeletlerinde saptanmıştır (Bkz. Böl. 5.4.1.1.2).

Kara kesiminde yer alan mezarlıklar arasında, iskeletler üzerinde saptanan patolojiler, kıyı kesiminden farklılık göstermiştir. Örneğin, Resuloğlu Mezarlığı'nda açığa çıkan iskeletlerde görülen eklem dejenerasyonlarının kadın ve erkeklerde aynı oranda ve konumda oluşu (Bkz. Böl. 5.4.1.1.1), kara kesiminde kadın ve erkeklerin aynı işleri yaptığını işaret eden bir unsurdur. Buna göre, kıyı kesiminden farklı olarak kara kesiminde kadın ve erkeğin toplum içindeki rolleri arasında bir farklılık görülmemektedir. Benzeri biçimde, mezar tipleri ve mezar eşyalarında da cinsiyete göre önemli bir farklılık ortaya çıkmamıştır (Bkz. Böl. 4.6.1.1.1 ve Tablo 6).

Orta Karadeniz Bölgesi'nde bireyler kara kesiminde çoğunlukla *hoker*, kıyı kesiminde ise *dorsal* pozisyonda yatırılmıştır. Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz'de yaşamış toplulukların sosyokültürel ilişkileri Karadeniz'in batı kıyılarına kadar izlenebilmektedir. Örneğin, İkiztepe ile Varna ve Durankulak Mezarlığı arasında yatırılış biçimi, aşı boyası kullanımı, mezar tipleri ve erkek-kadın ayrımını vurgulayan göstergeler benzerdir (Bkz. Böl. 5.2.5). Bunun yanı sıra kara kesimi de yatırılış biçimi ve mezar tipleri bakımından, Kızılırmak kavsinin güneyinde yer alan bölge ile Doğu, Batı-İçbatı Anadolu'nun ortak kültürünü yansıtmaktadır (Bkz. Böl. 5.2.1-5.2.4).

Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesimi mezar tipleri bakımından kıyı kesiminden zengindir. Kara kesiminde pişmiş toprak kap, taş ve kerpiç sanduka, basit toprak ve oda mezar tipi bulunurken, kıyı kesiminde yalnızca basit toprak ve oda mezar tipi kullanılmıştır (Bkz. Böl. 4.2 ve Tablo 4).

Mezar tiplerine ve mezarlara bırakılan eşyalara bakılarak toplum yapısının ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi, eldeki bulguların elverdiği ölçüde yapılmıştır. Mezarlarda açığa çıkan buluntular ve mezar tipleri üzerinden toplumdaki dikey hiyerarşinin okunması mümkündür (Bkz. Tablo 9). Örneğin, kara kesiminde yer alan Alaca Höyük'te açığa çıkan, çok zengin mezar eşyası barındıran ve kurban edildiği anlaşılan çok sayıda sığır başı ile donatılmış oda mezarlar, kral ve kraliçe mezarları olarak yorumlanmıştır (Bkz. Resim 20). Bu da dikey hiyerarşideki yönetici sınıfını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, buluntu yönünden zengin sanduka ve pişmiş toprak mezarlara da rastlanmıştır. Örneğin, Resuloğlu'nda pişmiş toprak kap ve sanduka mezarlara bırakılan mezar eşyaları en az Alaca Höyük kadar niteliklidir. Bu mezarlık alanında da taş sanduka ve bazı büyük küp mezarlara bırakılan, olasılıkla kurban edilmiş hayvanlara ait kemiklerin varlığı, akla burada da sınıf farklılıklarının olabileceğini getirmektedir (Bkz. Böl. 4.5.2). Oda mezarlar gibi, yapımında emek ve işçilik olan sanduka mezarlar da toplulukta daha üst sınıfta yer alan bir kesim için kullanılmış olabilecektir.

Kıyı kesiminde basit toprak mezarlara da zengin mezar eşyaları bırakılmıştır. Özellikle İkiztepe'de bazı erişkin erkek bireylerin yanına diğer mezarlardan farklı olarak zengin mezar eşyalarının bırakılması (Bkz. Böl. 4.6.1.2.2 ve 5.1.2), yalnızca yaşlı bir erkeğe ait basit toprak mezarda kurban kemiklerine rastlanması (Bkz. Böl 4.5.2), bu kesimde mezar tipinin tek başına statü belirleyici bir ölçüt olmadığını, mezar eşyasının yaş grupları ve cinsiyet yönünden farklılaştığını göstermektedir.

Mezar eşyaları hem kara hem de kıyı kesiminde, toplumdaki yatay hiyerarşinin okunmasını da sağlamıştır. Bireylerin yanına bırakılan özenli çanak çömlekler, dokuma aletleri ve madeni eşyalar, farklı meslek gruplarının varlığına işaret etmektedir (Bkz. 5.4.3 ve Tablo 6).

Çalışmada, mezar ve mezarlıkların yayınlanmış planları üzerinde yapılan ölçümlerle mezarların hangi yönler doğrultusunda yerleştirildiği araştırılmıştır (Bkz. Böl. 5.3). Ölçüm çalışmalarında ortaya çıkayan sonuç, mezarların kara kesiminde ağırlıklı olarak dağ ve güneşe, kıyı kesiminde yalnızca dağa yönlendirildiği yolundadır (Tablo 8). Buna göre mezarlar ağırlıklı olarak kıyı kesiminde Canik Dağları ve Nebiyan Dağları'na, kara kesiminde Geçmiş Dağları'na yöneltilmiştir (Harita 4). İkiztepe'de boynuz biçimli idollerin bırakılmış olması, bölgede fırtına

tanrısının ön plana çıktığına, dağların fırtına tanrılarının kutsal mekânları olduğuna ilişkin inancın da mezarların yönlendirilmesinde etken olduğu düşünülmektedir (Bkz. Böl. 4.6.3.2, Resim 65). Bunun yanı sıra Alaca Höyük'te mezarların ortalama %75 kadarının güneşin yaz gün dönümündeki doğuş yönüne baktıkları ortaya çıkmıştır. Alaca Höyük mezarlarında ele geçen çok sayıda güneş kursu ve heykelcik, bu sonucu desteklemektedir (Bkz. Böl. 4.6.4.1 ve Resim 68). Söz konusu bulgulara göre farklı doğa unsurlarına kutsallık atfetmiş toplulukların aynı mezarlıkları kullandıkları, ancak her iki bölgede de dağların ön plana çıktığı görülmektedir.

Ölü gömme törenleri, ölümden sonra yaşama olan inancı yansıtmaktadır (Bkz. Böl. 4.5). Ölümden sonra yaşam inancı dahilinde Erken Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi'nde hemen her bireyin mezarına nitelikli veya niteliksiz, mutlaka bir mezar eşyası bırakılmış ve ölümler çeşitli ölü gömme uygulamalarıyla uğurlanmışlardır. Mezarlara bırakılan kemikler ve yiyecek kapları ölü gömme öncesi ölü yemeğinin yendiğini gösteren buluntulardır. Bunun yanı sıra ölen bireyin yatırılış biçimi, mezarının ve başı ile yüzünün yönlendirilmesi, ayrıca boynuna, kollarına ve ayaklarına çeşitli süs eşyalarının takılması, mezarlara figürinler, sistrumlar, müzik aletleri gibi eşyaların bırakılması, bu toplulukların ölümlerini planlanmış bir cenaze töreniyle uğurladığını göstermektedir (Resim 78).

Cenaze törenleri her iki kesimdeki ortak geleneği temsil etmekle birlikte, kıyı kesimindeki ve kara kesimindeki toplumların kendi iç dinamiklerinde farklılıklar görünmesi, coğrafi farklılıkların toplum yapısını biçimlendirdiğini göstermektedir. Kıyı kesiminin, Karadeniz'in batı kıyıları ile daha yakın ilişki içerisinde olduğu, kara kesiminin ise Orta Anadolu topluluklarına daha yakın olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akok, Mahmut, Hamit Zübeyr Koşay (1973). “Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor. Alaca Höyük Excavations Preliminary Report on Research and Discoveries 1963 – 1967. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akurgal, Ekrem (1946). “Haberler: Türk Tarih Kurumu’nun Genel Kurulu’nun Yıllık Toplantısı (Zile Maşat Höyüğü Kazısı).” *Bellekten*, X (37): 220-222.
- Akyurt, Metin (2014). MÖ 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri (Bestattungssitten Anatoliens im Zweiten Vorchristlichen Jahrtausend (Zusammenfassung). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alkım, Bahadır (1981). “İkiztepe 1980 Dönemi Kazısı”. 3. KST: 25-29.
- Alkım, Bahadır, Handan Alkım, Önder Bilgi (1988). İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları, The First and Second Seasons Excavations (1974-1975). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (2003). İkiztepe II, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem (1976-1980). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Alkım, Handan (1984). “İkiztepe (Bafra) Kazısının Mimarlık Sorunları”. I. Tübitak-Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri. Tübitak: 52-67.
- Arıkan, Bülent (2018). “Çorum Delice Vadisi Arkeoloji, Jeoarkeoloji ve Tarih Öncesi Madencilik Yüzey Araştırması 2006 İlk Sonuçları.” *Anadolu/Anatolia*, (44): 25-36.
- Arık, Remzi Oğuz (1995). “Alaca-Höyük Hafriyatının İlk Neticeleri.” *Bellekten*, I (1): 210-270.
- Atakuman, Çiğdem (2017). “Figurines of the Anatolian Early Bronze Age: the assemblage from Koçumbeli-Ankara.” *Anatolian Studies*, (67): 85-108.
- Atalay, İbrahim (1983). *Türkiye Vejetasyon Coğrafyasına Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi.

- Atamtürk, Derya, İzzet Duyar (2009). “Resuloğlu (Uğurludağ, Çorum) İskeletlerinin Antropolojik Analizi.” 25. AraST: 311-328.
- (2010). “Resuloğlu, Erken Tunç Çağı Topluluğunda Ağız ve Diş Sağlığı.” Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27 (1): 33-52.
- Avramova, Maya (2000). “Myth, Ritual and Gold of a Civilization that did not Take Place.” (Ed.) Ivanov I-M. Avramova. Varna Necropolis: The Down of European Civilization. Sofia: Agató Publishers: 15-24.
- Aydingün, Şengül (2013). “Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim.” (Ed.) Emine Çaykara. Anadolu’da Kadın, On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 58-67.
- Aydingün, Rasih Haldun, Şengül Aydingün (2018). “Tarih Öncesi Çağlarda Dünya Ticaretinin Merkezindeki Karadeniz.” (Ed.) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Volkan Tatar, Burak Şakir Şeker. Karadeniz Jeopolitiği. İstanbul: Beta: 3-8.
- Bahn, Paul (2001). Archaeology Guide. London: Penguin Books.
- Baltacıoğlu, Hatçe (2002). “Arkeolojik ve Antropolojik Veriler Işığında Alaca Höyük “Kral” Mezarları Konusunda Gözlemler.” (Ed.) Nermin Şaman Doğan. Orta çağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan Ayrı Basım. Ankara: Hacettepe Üniversitesi: 91-112.
- (2006). “Güneş Kursları, Alaca Höyük ve Arinna.” (Ed.) Betül Avunç. Hayat Erkanal’a Armağan, Kültürlerin Yansıması. İstanbul: Homer Kitabevi: 129-137.
- Bilgi, Önder (1982). “1981 Dönemi İkiztepe Kazıları.” 4. KST: 49-54.
- (1983). “İkiztepe Kazıları.” 5. KST: 87-371.
- (1984). “İkiztepe Kazılarının 1983 Dönemi Sonuçları.” 5. KST: 55-64.
- (1985). “İkiztepe Kazılarının 1984 Dönemi Sonuçları.” 7. KST: 111-118.
- (1986). “İkiztepe Kazılarının 1985 Dönemi Sonuçları.” 8. KST, 1: 149-157.

- (1987). “İkiztepe Kazılarının 1986 Dönemi Sonuçları.” 9. KST, 1: 169-180.
- (1988). “İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları.” 10. KST, 1: 201-210.
- (1997). “İkiztepe Kazılarının 1995 Dönemi Sonuçları.” 18. KST, 1: 145-162.
- (2000). “İkiztepe Kazısı 1998 Dönemi Sonuçları.” 21. KST, 1: 381-396.
- (2001). “İkiztepe Kazılarının 2000 Dönemi Sonuçları.” 23. KST, 1: 245-254.
- (2002). “İkiztepe Kazılarının 2001 Dönemi Sonuçları.” 24. KST, 1: 17-28.
- (2003). “İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Gelenekleri 2000-2001 Dönemleri.” Belleten, LXVII (248): 383-402.
- (2004a). “İkiztepe Kazısı 2002 Dönemi Çalışmaları.” 25. KST, 1: 155-162.
- (2004b). “İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Gelenekleri: 2000-2002 Dönemler.” Anadolu Araştırmaları, 17 (1): 26-50.
- (2005). “İkiztepe Kazısı 2003 Dönemi Çalışmaları.” 26. KST, 1: 21-29.
- (2006). “İkiztepe Kazısı 2004 Dönemi Çalışmaları.” 27. KST, 1: 29-36.
- (2007). “İkiztepe Kazısı 2005 Dönemi Çalışmaları.” 28. KST, 1: 117-122.
- (2011). “İkiztepe Erken Bronz Çağı Mezarlığından Ayrıcalıklı Mezarlar.” Anadolu Araştırmaları, 18 (2): 15-113.
- Bittel, Kurt (1936). “Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy 1935”, Mitteilungs der Deutschen Orient Gesellschaft: 1-33.
- (1937). “Prehistorik Devirde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri.” II. Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937. İstanbul: 170-177.
- (1950). Grundzüge der Vor und Frühgeschichte Kleinasiens. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Bozkurt-Cengiz, Tülin (2018). “Hitit Krallığında Arinna’nın Güneş Tanrıçası Kültü.” Tarih Araştırmaları Dergisi, 37 (64): 125-140.

- Büyükkarakaya, Ali Metin (2019). “Ölüm Uygulamaları ve Davranışın Ekolojisi.” (Ed.) Ali Metin Büyükkarakaya, Elif Başak Aksoy. Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları. İstanbul: Ege Yayınları: 217-257.
- Campbell, Joseph (2010). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Chapman, John (2000). Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken objects in the prehistory of South Eastern Europe. London: Routledge.
- Czichon, Rainer M. (2013). “Oymaağaç Höyük/Nerik (?)” (Ed.) Meltem Doğan Alparslan, Metin Alparslan. Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 298-309.
- Çetinkaya, İlyas (2019). “Aşı Boyası ve Kırmızı Rengin Ritüellerde Kullanımı.” (Ed.) Çiğdem Atakuman. Arkeoloji’de Ritüel ve Toplum. İzmir: Ege Yayınları: 203-215.
- Çınaroğlu, Aykut (2018). “Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Kral Mezarları ve İkiz İdoller.” Arkhaia Anatolika Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi, (1): 1-14.
- Dardeniz, Gonca ve Tayfun Yıldırım (2018). “Resuloğlu Erken Tunç Çağı Frit (?) ve Maden Buluntuları Üzerinde Arkeometrik Çalışmalar.” 33. ArkST, 1: 349-358.
- Derin, Zafer (1993). Demir Çağ’da Anadolu’da Ölü Gömme Gelenekleri. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan-Salar, Nuran (2006). İkiztepe İlk Tunç Çağı Mezarlık Buluntularının Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dönmez, Şevket (2000). İlk Tunç Çağı II Öncesi Orta Karadeniz Bölgesi’nin Kültürel Gelişimi (İkiztepe Çanak Çömleği ile Küçük Eserleri Işığında). Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- (2001). “1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri.” *Belleten*, LXV (244): 873-903.
- Dönmez, Şevket, Celal Özdemir (2010). “Amasya İlinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyük ve Doğantepe Kazıları”. (Ed.) Aygül Süel. VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri I. Ankara: Anıt: 227-244.
- During, Bleda S. (2011). *The Prehistory of Asia Minor, from Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies*. New York: Cambridge University Press.
- Durgun, Pınar (2019). “Erken Tunç Çağı Batı ve Orta Anadolu’da Yerleşim Dışı Mezarlıkların Ortaya Çıkışı ve Ölü Gömme Ritüelleri.” (Ed.) Ali Metin Büyükkarakaya, Elif Başak Aksoy. *Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları*. İstanbul: Ege Yayınları: 315-339.
- Duru, Refik (1972). “Anadolu’da Bulunmuş Altın Kulak Tıkaçları.” *Belleten*, XXXVI (142): 123-135.
- Duyar, İzzet, Derya Atamtürk (2010). “Erken Tunç Çağında Orta Anadolu’da Ölü Gömme Adeti, Sağlık Yapısı ve Yaşam Biçimi: Resuloğlu Örneği”. (Ed.) Önder İpek. 1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu. Çorum: T.C. Çorum Valiliği: 29-41.
- Emre, Kutlu (1979). “Maşathöyük’te Eski Tunç Çağı.” *Belleten*, XLIII (169): 1-58.
- Erdal, Yılmaz Selim (2011). “İkiztepe Yerleşimi Işığında Orta Karadeniz Bölgesi İnsanlarının Antropolojik Yapısı.” *Anadolu Araştırmaları*, (19): 67-97.
- Erkut, Sedat (1992). “Hitit Çağının Önemli Kült Kenti Arinna’nın Yeri”, Sedat Alp’e Armağan, *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları: 159-165.
- Eroğlu, Gülnur (2014). *Neolitik Dönem’den Erken Tunç Çağ Sonuna Kadar Batı Anadolu’da İnsan Figürinleri ve Çevre Kültürleriyle Olan İlişkileri*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Erol, Oğuz (1979). Dördüncü Çağ (Kuvaterner) Jeoloji ve Jeomorfolojisinin Ana Çizgileri. Ankara: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Frangipane, Marcella, G. M. DI Nocera, A. Hauptmann, P. Morbidelli, A. Palmieri, L. Sadori, M. Schultz, T. Schmidt-Schultz (2001). "New Symbols of a New Power in a "Royal" Tomb From 3000 BC Arslantepe, Malatya (Turkey)." *Paleorient*, 27 (2): 105: 139.
- Frank, Andre Gunder (1993). "Bronze Age World System Cycles." *Current Anthropology* 34 (4): 383-429.
- Freud, Sigmund (2002). *Psikanaliz Üzerine* (Çev. A. Avni Öneş). İstanbul: Say Yayınları.
- (2011). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* (Çev. Ali Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- (2012). *Musa ve Tek Tanrılı Din* (Çev. Oya Kasap). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Erich (2003). *Sahip Olmak ya da Olmak* (Çev. Aydın Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Geniş, Evren, Thomas Zimmermann (2014). "Early Bronze Age metalwork in Central Anatolia – An Archaeometric View From the Hamlet." *Præhistorische Zeitschrift*, 89 (2): 280-290.
- Goldstein, Lyenne (1976). *Spatial Structure and Social Organization*. Unpublished Ph.D, Submitted to Northwestern University.
- González García, A. Cesar, Juan Antonio Belmonte (2011). "Thinking Hattusha: Astronomy and Landscape in the Hittite Lands." *Journal for the History of Astronomy*, 4 (42): 461-94.
- Güner, Ekrem, Tonguç Demir Berkol, Serdar Salman vd. (2018). "Yaşam (Eros) ve Ölüm Dürtüsü (Thanatos): Antik Roma Neşeli İskelet Mozağı." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60): 637-640.

- Gürkan, Güngör, Jürgen Seeher (1991). “Die Frühbronzezeitliche nekropole von Küçükhöyük bei Bozüyük.” *IstMitt*, (41): 39-96.
- Gürsan-Salzman, Ayşe (1992). *AlacaHoyuk: A Reassessment of the Excavation and Sequence of the Early Bronze Age Settlement*. Doktora Tezi, University of Pennsylvania.
- Güterbock, Hans Gustav (1961). “The North-Central Area of Hittite Anatolia.” *Journal of Near Eastern Studies*, 20: 85-97.
- Haas, Volkert (1970). “Der Kult von Nerik: Ein Beitrag Zur Hethitischen Religionsgeschichte.” Roma: Pontificium Institutum Biblicum.
- (1994). *Geschichte der Hethitischen Religion*. Handbuch der Orientalistik. Der Nahe und Mittlere Osten the Near And Middle East. Leiden: Brill.
- Hancar, Franz (1937). *Urgeschichte Kaukasiens Von Den Anfängen Seiner Besiedlung Bis In Die Zeit Seiner Frühen Metallurgie*. Österreich: Anton Schroll.
- Harmankaya, Savaş (2002). “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme.” *TAY*, (4): 7-41.
- Hertz, Robert (1960). *Death and The Right Hand*. Illinois: The Free Press.
- (2019). “Ölümün Toplu Temsili Üzerine Yürütülen Çalışmaya Bir Katkı.” (Ed.) Ali Metin Büyükkarakaya, Elif Başak Aksoy. *Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları*. İstanbul: Ege Yayınları: 17-34.
- Hodder, Ian (2006). *Çatalhöyük-Leoparın Öyküsü* (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hökekleli, Hayati (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3): 151-165.
- Işın, Ekrem (2000). “Anadolu’da Ölüm.” (Ed.) Gül Pulat. *Sanat Dünyamız* (80). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 77-81.

İbiş, Resul, Sinan Durmuş (2010). “Çankırı Salur: Orta Anadolu’nun Kuzeyinde Bir Eski Tunç Çağı Mezarlığı”. *Anadolu/Anatolia* (36): 13-43.

İvanov, Ivan (1978). *Treasures of the Varna Chalcolithic Necropolis*. Sofia: Izdvo na Bulgarskata Akademiia na Naukite.

Jeunesse, Christian (2014). “Tumulus royaux et agglomérations géantes dans le Chalcolithique Chalcolithique d’Europe orientale (cultures de Maikop et de Tripolje): comment les «sociétés villageoises» chalcolithiques succombent à la démesure. *Annales Littéraires de l’Université de Franche-Comté*, Presses Universitaires de Franche Comté. Besancon: 331-344.

Jensen, C. Kield, K. Hoilund Nielsen (1997). “Burial Data and Correspondence Analysis” (Ed.) C. Kield Jensen ve K. H. Nielsen. *Burial and Society*. Aarhus: Aarhus University Press: 29- 61

Kâhya, Ömer (2018). “Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya.” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37 (63): 49-76.

Kalchev, Petar (1996): “Funeral Rites of the Early Bronze Age Flat Necropolis Near the Bereket Tell, Stara Zagora.” (Ed.) Lolita Nikolova. In *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans*. Sofia: Agatho Publishers: 215-225.

Koç, Mustafa (2002a). “Ölüm Korkusu Üzerine Kuramsal Açıldan Psikolojik Bir Değerlendirme.” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6): 7-20.

(2002b). “Ölüm Psikolojisi I.” *Tasavvuf*, (8): 117-146.

Koçak, Kemal (2003). “Erken Sinop Yerleşmeleri.” *Bellekten*, LXVII (20): 1-34.

Kolankaya-Bostancı, Neyir (2012). “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aş1 Boyası Kullanımı.” *Anadolu/Anatolia*, (38): 29-51.

(2019). “Paleolitik Çağ’da Ölüm ve Sembolizm-Ölüm Uygulamaları ve Davranışın Ekolojisi.” (Ed.) Ali Metin Büyükkarakaya, Elif Başak Aksoy. *Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları*. İstanbul: Ege Yayınları: 217-257.

Koşay, Hamit Zübeyr (1938). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı, 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

(1951). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

(1968). "Kuşsaray (Çorum) Sondajı." TAD, I (XV): 89-97.

Koşay, Hamit Zübeyr, Mahmut Akok (1966). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

(1973). Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere ait İlk Rapor. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kotansky, David Roy (2006). "Amulets." (Ed.) Wouter J. Hanegraaff. Dictionary of Gnosis&Western Esotericism. Leiden: Brill: 60-71.

Kökten, Kılıç, Nimet Özgüç, Tahsin Özgüç (1945). "Raporlar: 1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor". Belleten, IX (35): 361-400.

Köksal, Aydoğan (1972). Bafra Ovasının Coğrafya Etüdü. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kramer, Samuel Noah (1999). Sümer Mitolojisi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kurt, Abdurrahman (2008). "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu." Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2): 73-93.

Kuzucuoğlu, Catherine (2019). "Anadolu ve Doğu Akdeniz'de Geçmişteki Hızlı İklim Değişiklikleri." Aktüel Arkeoloji, (68): 20-37.

Lamb, Winifred (1937). "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar". Archaeologia, LXXXVI: 1-64.

- Malinowski, Bronislaw (1990). *Büyü, Bilim ve Din*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Matthews, Roger (1999). "Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı Province, 1997." 16. *AraST*: 245-254.
- McQueen J. G. (1980). "Nerik and It's Weather-God." *Anatolian Studies* 30: 179-187.
- Mellaart, James (2003). *Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Mellink, Machteld J. (1992). "Anatolian Chronology." (Ed.) Roger W. Ehrich. *Chronologies in Old World Archaeology III (I)*. Chicago: University of Chicago Press: 207-220.
- Miller, Jared (2004). *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals (StBoT 46)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Murat, Leyla (2012). "Hititlerde Su Kültü." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (51): 125-158.
- Nişancı, Ahmet (1988). "Karadeniz Bölgesi'nin İklim Özellikleri ve Farklı Yöreleri." (Ed.) Mehmet Sağlam, Bayram Kodaman, Ahmet Nişancı, Celal Tarakçı. *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*. Samsun: Eser: 223-233.
- Orthmann, Winfried (1967). "Zu den Standarten aus Alaca Höyük." *IstMitt*, (17): 34-54.
- Ökse, Ayşe Tuba (1998). "Yukarı Kızılırmak Havzası Çağları ve Demirçığ Yerleşim Tarihi." *Belleten*, LXII (234): 299-356.
- (2002). "Gre Virike: Fırat Kenarında Bir M.Ö. 3. Bin Kutsal Alanı." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2): 53-74.
- (2005). "Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri." *TAED*, (5): 1-8.

- (2017). "Hititlerde Dağ Kültü: Yukarı Kızılırmak Havzası Dağ Tapınakları." (Ed.) Işık Adak Adıbelli, Elif Baştürk, Gülçin İlgezdi, Matsumura, Kimiyoshi. Barış Salman Anı Kitabı. İstanbul: Ege Yayınları: 155-165.
- (2020). "Reflection on the Sunrise Positions in Early and Middle Bronze Age Extramural Cemeteries in Anatolia." Adalya, (23): 59-85.
- Örnek, Sedat Veyis (1962). "İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış." Dil ve Tarih Cografya Fakültesi Dergisi, 20, (3-4): 255-261.
- Özbal, Hadi, Annemle Adrians, Bryan Earl (2000). "Samsun-Amasya-Tokat İlleri Yüzey Araştırmaları." 15. ArkST: 47-55.
- Özbudun, Sibel (2019). "Var Git Ölüm: Ölüm Ritüellerine Antropolojik Bir Bakış." (Ed.) Ali Metin Büyükkarakaya, Elif Başak Aksoy. Memento Mori Ölüm ve Ölüm Uygulamaları. İstanbul: Ege Yayınları: 43-57.
- Özbudun, Sibel, Gülfem Uysal (2013). 50 Soruda Antropoloji. İstanbul: Bilim ve Gelecek.
- Özcan, Ayşe (2010). İlk Tunç Çağ'da Orta Anadolu ve Mezopotamya'da Ölü Gömme Adetleri ve Bunların Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özdemir, Mehmet Ali (2004). "İklim Değişmeleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler." Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2): 173-192.
- Özeser, Tevhide (2018). "Hitit Toplumunda Büyü: Çeşitleri, Uygulama Alanları, Yöntemleri." Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, (8): 1-21.
- Özgüç, Tahsin (1945). "Öntarihte Anadolu Kronolojisi." Belleten, IX (35): 341-360.
- (1948). Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Adetleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1964). "Yeni Horoztepe Eserleri." Anadolu, (8): 19-25.

- (1980). “Çorum Çevresinde Bulunan Eski Tunç Çağı Eserleri.” Belleten, XLIV (175): 459-491.
- Özgüç, Tahsin, Mahmut Akok (1957). “Horoztepe Eserleri”, Belleten, XXI (82): 201-232.
- (1958). Horoztepe: Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1978). Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüner, Orhan (1970). Köyde Mimari Doğu Karadeniz. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Özsait, Mehmet (1988). “1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları.” 6. AraST: 287-300.
- Öztürk, Güzel, Fikri Kulakoğlu (2019). “Kızılırmak Kavsının Güneyinde Yeni Bir Ölü Gömme Geleneği: Kültepe İler Dağı Extramural Mezarlığı”. Dil ve Tarih, Coğrafya Dergisi, 59 (1): 693-716.
- Padar, Pınar (2017). “Ölüm Hastalığı.” (Ed.) Talat Parman. Neden Ölüm Dürtüsü, Psikanaliz Buluşmaları 10. İstanbul: Bağlam Yayınları: 33-40.
- Parlıtı, Umut (2019). MÖ III. Binyıl Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ölü Gömme Gelenekleri ve Mezar Tipleri. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Parlıtı, Umut, Ahmet Uhri (2018). “Geçmişten Bugüne Ölüm Olgusuna ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım”. TÜBA-AR (Özel Sayı): 1-16.
- Pearson, Parker Michael (1982). “Mortuary Practices, Society and İdeology: an Ethnoarchaeological Study.” (Ed.) Ian Hodder. Symbolic and Structural Archaeology. New York: Cambridge University Press: 99-114.

Penot, Bernard (2017). “Sözde ‘Ölüm’ Dürtüselliği, Öznel Yaşam İçin Vazgeçilmez Bir Güç.” (Ed.) Talat Parman. Neden Ölüm Dürtüsü, Psikanaliz Buluşmaları 10. İstanbul: Bağlam Yayınları: 9-26.

Piotrovsky, Boris (1973). “Early Cultures of the Lands of the Scythians”. From the Lands of Scythians: Ancient Treasures from the Museums of the U.S.S.R., 3000 B.C.–100 B.C.: The Metropolitan Museum of Art Bulletin, (32) 5: 12-25.

Popov, Svetlozar (2015). The Chalcolithic Civilisation in Varna (Resume). Varna: Dangrafik.

Rüster, Christel, Erich Neu (1989). Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Sayar, Mustafa H. (2011). “Savaşçı Traklar.” National Geographic, (128): 70-93.

Schachner, Andreas (2013). “Hattuşa, Hitit İmparatorluğu’nun Başkenti”. (Ed.) Metin Alparslan ve Meltem Doğan Alparslan. Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 150-175.

Seeher, Jürgen (1991). “Die Nekropole von Demircihöyük-Sarıket Grabungskampagne 1990.” IstMitt, (41): 97-119.

(1992a). “Die Nekropole von Demircihöyük-Sarıket Grabungskampagne 1991.” IstMitt, (42): 5-19.

(1992b). “Demircihöyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları”, 13. KST, (1): 163-175.

(1993). “Demircihöyük Nekropol Kazısı: 1991 Yılı Sonuçları”, 14. KST, (1): 365-379.

Selover, Stephanie, Pınar Durgun (2019). “Reexamining Burials And Cemeteries in Early Bronze Age Anatolia.” (Ed.) Sharon Steadman, Gregory McMahon. The Archaeology of Anatolia Recent Discoveries III. England: Cambridge Scholar Scholars Publishing: 271-283.

- Sfameni, Carla (2010). "Magic In Late Antiquity: The Evidence Of Magical Gems." (Ed.) David Gwynn, Susanne Bangert. Religious Diversity in Late Antiquity. Leiden: Brill: 435-473.
- Shopenhauer, Arthur (2017). Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilemezliği ile Olan İlişkisi (Çev. Elif Yıldırım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Silistreli, Uğur (1983). "Göller ve Oymaağaç Eski Tunç Çağı Küp Mezarları". Bilim ve Teknik, (184): 34-36.
- Sipahi, Tunç, Tayfun Yıldırım (1998). "1996 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", 15. AraST, (II): 19-40.
- Sipahi, Tunç, Tayfun Yıldırım (2000). "1998 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", 17. AraST, (II): 21-34.
- Sir-Gavaz, Özlem, Ünsal Yalçın (2019). "Alacahöyük İTÇ Zanaatkarları ve Arinna'lı Ustalar." (Ed.) Aygül Süel. IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Kitabı. Ankara: Dumat: 927-953.
- Süel, Mustafa (1989). "Balıbağı 1988 Kurtarma Kazısı." TAD, (28): 145-163.
- (1991). "Balıbağı 1989 Kurtarma Kazısı." I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 205-214.
- (1992). "Balıbağı 1990 Kurtarma Kazısı." II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 129-145.
- Şener, Tuğçe (2014). Ovaören/Topakhöyük ve Teras Yerleşimi Erken Tunç Çağı Mezarlarının Arkeolojik ve Antropolojik Açından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenyürek, Muzaffer Süleyman (1946). "Maşat Höyük Kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki." Belleten, 10 (38): 232-254.
- Tekin, Arman, Bülent Arıkan (2015). Son Kalkolitik ve Tunç Çağları'nda (G.Ö. 6000-3200) Göller Bölgesi'nin İklim Modellemesi: Makrofiziksel İklim

Modeli Sonuçları/Modeling the Paleoclimate of the Lake District During the Late Chalcolithic and Bronze Age Periods (ca. 6000-3200 cal. Bp): The Results of the Results of the Macrophysical Climate Model [Poster]. 70. Türkiye Jeoloji Kurultayı, Ankara.

Temizer, Raci (1949). “Kalınkaya Tmls Kazısı.” Belleten, (49-52): 795-806.

Terbaş, zden (2018). “Yaşam Dürtüsü-lm Dürtüsü Diyalektiği.” <https://psikanalizindili.com/category/1-sayi-eros-x-thanatos/> (Erişim Tarihi: 24.09.2020).

Todorova, Henrieta (2002). Durankulak, Band II: Die Prahistorischen Graberfelder von Durankulak, Teil 2. Berlin: Deutsches Archologisches Institut in Berlin.

Tuna, Celal (2008). Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tunçdilek, Necdet (1971). Güneybatı Asya (Fiziki Ortam). İstanbul: Güven.

Tura, Saffet Murat (2010). Freud’dan Lacan’a Psikanaliz. İstanbul: Kanat Kitap.

Türker, Atila (2014). “Devret Höyük 2013 Yılı Kazısı ve İlk Sonuçlar.” 36. KST: 363-382.

Türker, Atila, Ayşegül şarbak, Mustafa Tolga ırak, Cahide Gizem Tırıl (2018). “Devret Höyük l Gömme Gelenekleri ve Mezar Uygulamaları.” TÜBA-AR, zel Sayı: 107-137.

Türker, Atila, Celal zdemir, Derya Bozkurt (2015). “Orta Karadeniz Bölgesi Erken Tunç ağı l Gömme Geleneklerine Bir Bakış.” (Ed.) nder İpek, Resul İbiş. 5. orum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu. Ankara: Dumat: 105-132.

Türker, Atila, Semih Yaşar iziki (2017). “Devret Höyük Erken Tunç ağı Takıları.” (Bildiri). Geçmişten Günümüze Kuyumculuk Sempozyumu. Süleyman Demirel Üniversitesi Gnen Meslek Yüksekokulu.

Tütüncüler, zlem (2006). “Çorum-Resuloğlu Eski Tunç ağı Mezarlığı’nda Kumaş Kullanımına İlişkin Yeni Bulgular.” Anadolu, (30): 137-148.

- Uhri, Ahmet (2006). Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- (2010). Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi. İstanbul: Ege Yayınları.
- Ünal, Ahmet (2002). "Eski Çağda Kafkasya ve Anadolu." Kuban-Maykop Kültürleri ile Eski Anadolu Kültürlerinin İlişkileri. Kaf-Der Çorum Paneli Tebliğleri, Çorum: 2-33.
- Velibeyoğlu, Jale (1991). İkiztepe Maden Sembolleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Weiss, Harvey (2016). "Global Megadrought, Societal Collapse and Resilience at 4.2-3.9 Ka BP Across The Mediterranean And West Asia". Science Highlights: Climate Change and Cultural Evolution. Pages Magazine 2 (54): 62-63.
- Wittwer-Backofen, Ursula (1986). "Anthropologische Untersuchungen der Necropole İkiztepe/Samsun." 3. AraST: 421-428.
- Yakar, Jak (1984). "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia Part I." Anatolian Studies, (34): 59-86.
- (2007). Anadolu'nun Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Çev. Selen Hırçın Riegel). İstanbul: Homer Yayınları.
- (2011). "Towards an Absolute Chronology for Middle and Late Bronze Age Anatolia." Anadolu Araştırmaları, (16): 557-570.
- Yalçın, Ünsal (2011). "Alacahöyük İlk Tunç Çağı Kral Mezarları Üzerine." 1. Çorum ve Araştırmalar Sempozyumu: 55-64.
- (2016). "Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış." Yer altı Kaynakları Dergisi, (9): 3-112.
- Yalçın, Ünsal, Gönül Yalçın (2019). "Derekutuğun Tarihöncesi Madenci Çıraları." Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 47 (2): 116-129.

- Yalçın, Ünsal, Önder İpek (2012). “Derekutuğun Tarihöncesi Maden İşletmeleri.” 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: 11-32.
- Yıldırım, Tayfun (2001): “Yenihayat Eski Tunç Çağı Mezarlığı.” TAED, (2): 1-8.
- (2005). “Resuloğlu İlk Tunç Çağı Mezarlık Kazısı.” TÜBA-AR, (8): 172-173.
- (2006). “An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, Near Uğurludağ, Çorum: A preliminary Report of The Archaeological Work Carried Out Between Years 2003-2005.” *Anatolia Antiqua*, 14: 1- 14
- (2012). “Resuloğlu 2011 Yılı Kazı Çalışmaları.” 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: 5-15.
- Yıldırım, Tayfun, İsmet Ediz (2005). “2003 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı.” 26. KST, 2: 193-202.
- (2006). “2004 Yılı Resuloğlu Mezarlık Kazısı.” 27. KST, 2: 57-64.
- (2007). “2005 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı.” 28. KST, 2: 211-222.
- (2008). “2006 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı.” 29. KST, 2: 443-454.
- Yıldırım, Tayfun, Önder İpek (2010). “2008 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı.” 31. KST, 3: 21-35.
- (2011). “2009 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı.” 32. KST, 3: 348-357.
- Yıldırım, Tayfun, Thomas Zimmerman (2006). “News from the Hatti Heartland- The Early Bronze Age Necropoleis of Kalinkaya, Resuloğlu and Anatolian Metalworking Advances in the Late 3rd Millenium BC.” *Antiquity Project Gallery* (80): 1-9.
- Yiğit, Ayhan, Pınar Gözlük Kırmızıoğlu, Resul İbiş, Ayla Sevim Erol (2011). “Çankırı Salur Erken Tunç Dönemi İnsanları.” 26. AraST: 273-291.

Zanotti, David G. (1984): Necropolis at Varna, Yayınlanmamış makale.

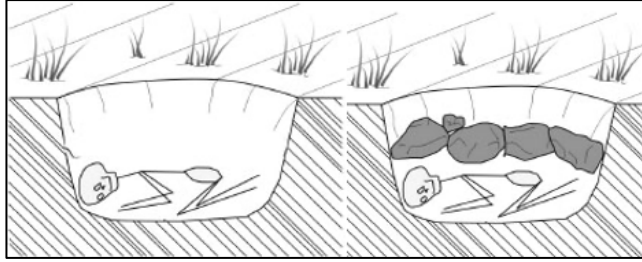
Zimmermann, Thomas (2007). “Hatti’den Yeni Haberler: Kalınkaya’nın Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Mezar Buluntuları Hakkında İlk Gözlemler.” 24. AraST, 2: 35-42.

(2008). “Steinerne Rundgräber Der Inneranatolischen Frühbronzezeit Isoliertes Phänomen Oder Kaukasisch-Mittelasiatisches Erbe?”. Archäologisches Korrespondenzblatt. 38 (2): 191-200.

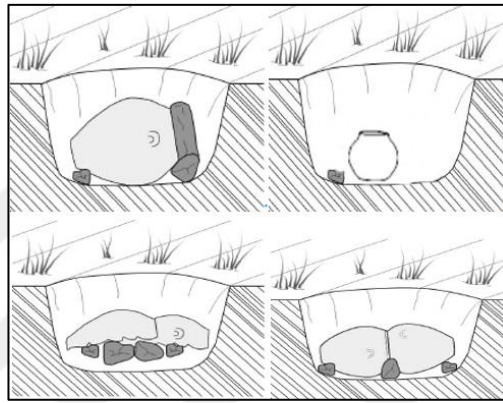
Zimmermann, Thomas, Evren Y. Geniş (2012). “Arkeometri Gözüyle Kalınkaya-Toptaştepe Erken Tunç Çağı Madem Buluntuları” 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu: 103-110.

Zimmermann, Thomas, Tayfun Yıldırım (2008). “Three Best to Have in Plenty- Rethinking Central Anatolian Early Bronze Age Alloying Traditions”. Ancient Mining in Turkey and The Eastern Mediterranean (AMITEM 2008). Ankara: 87-97.

RESİMLER

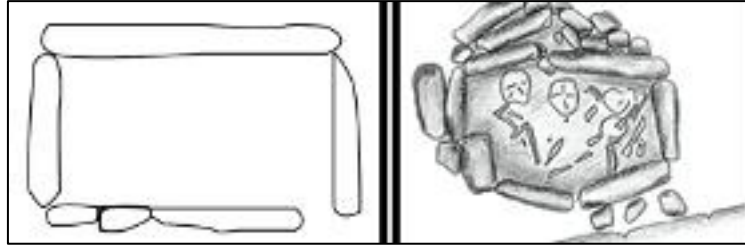

Resim 1

Resim 2

(a-Küp, b-Çömlek, c-Küp Kapama, d-İkili Küp)

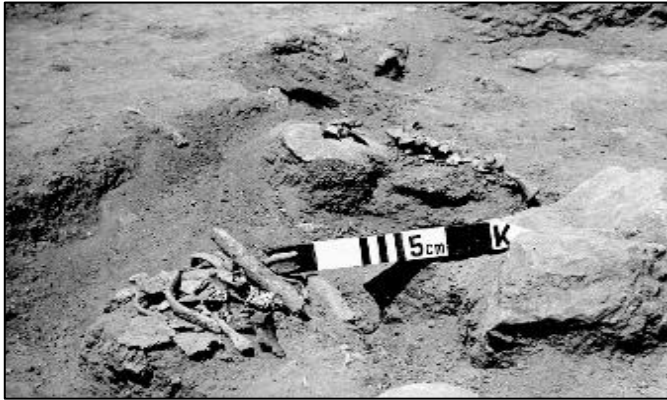

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

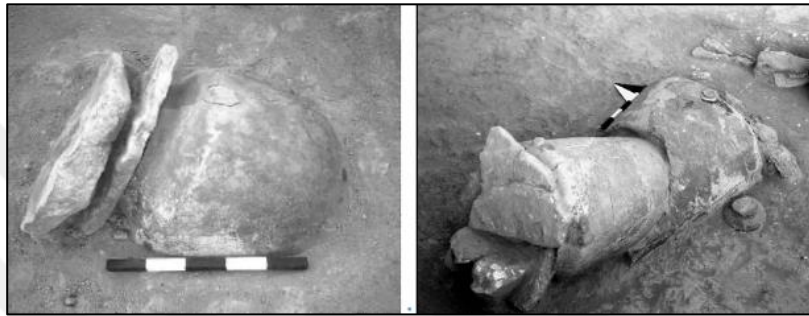
Resim 7

Resim 8

Resim 9

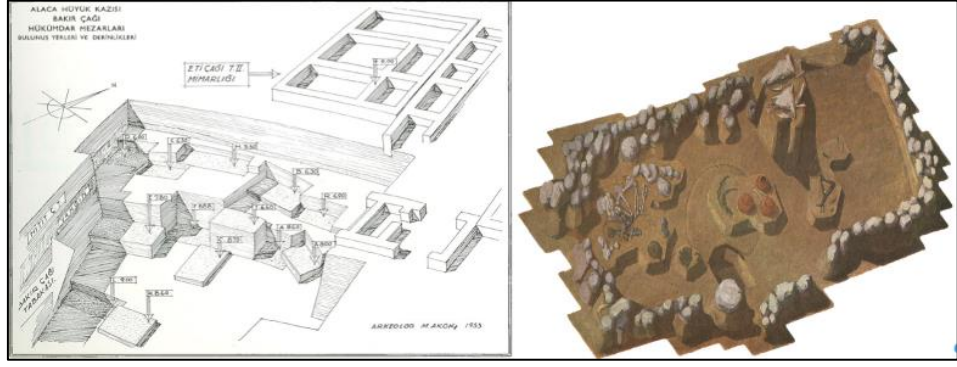
Resim 10

Resim 11

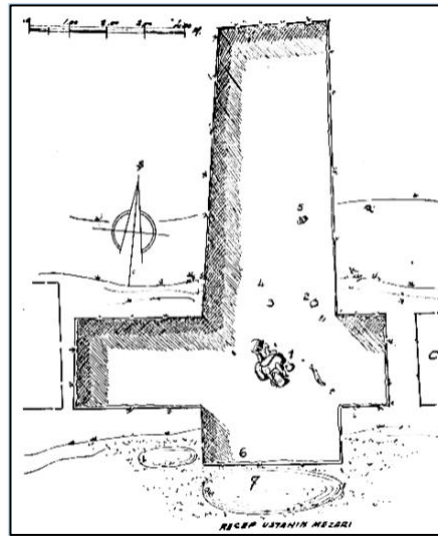
Resim 12

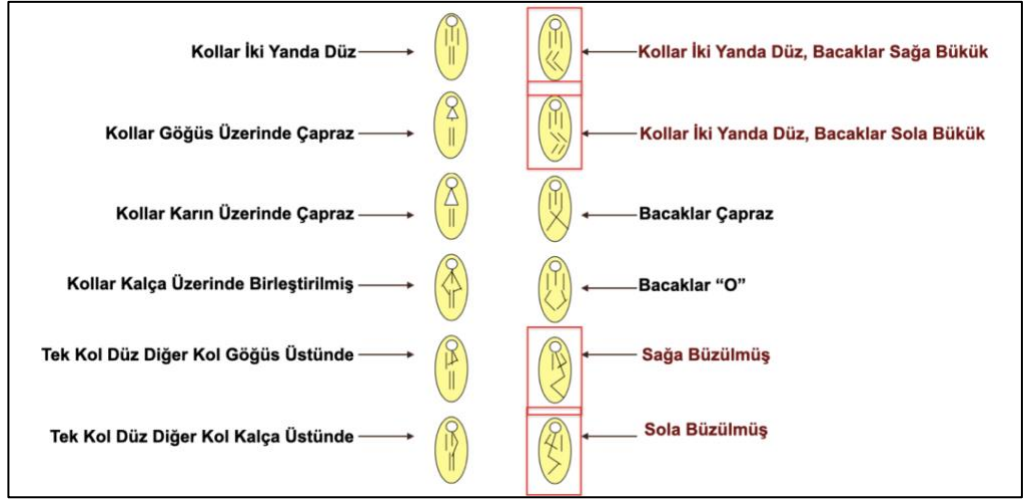
Resim 13

Resim 14

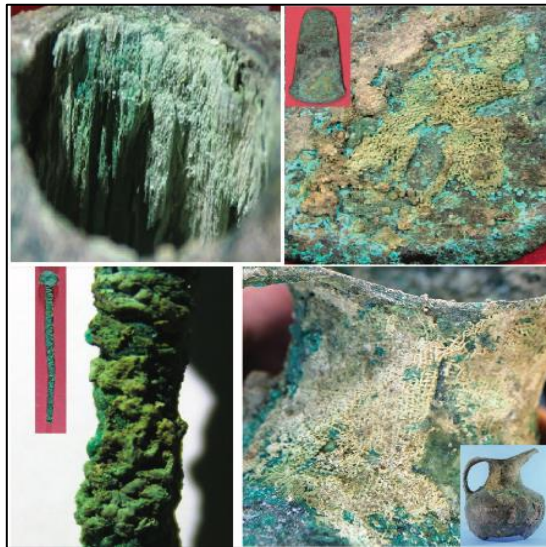
Resim 15

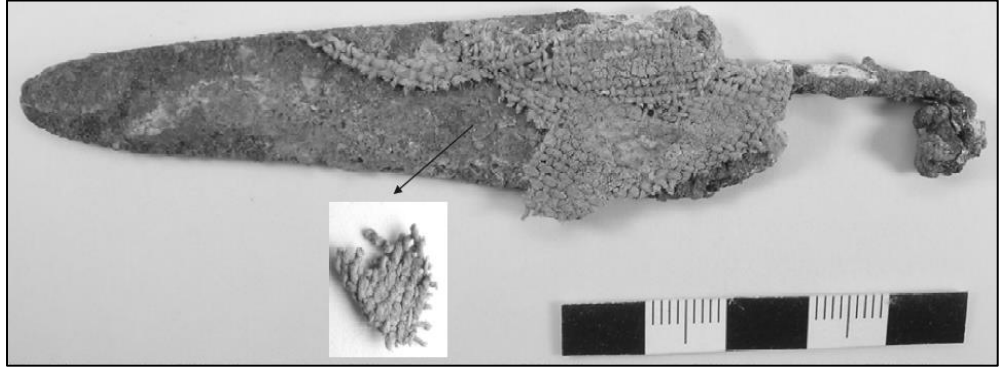
Resim 16

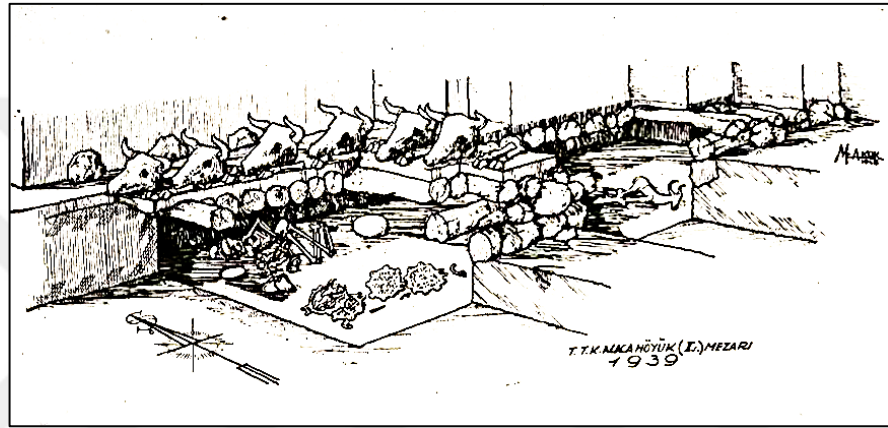
Resim 17

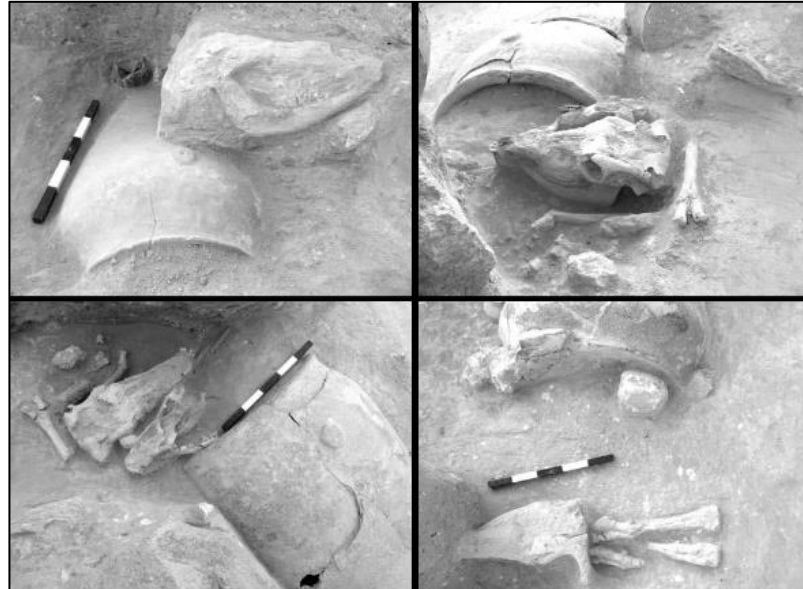
Resim 18

Resim 19

Resim 20

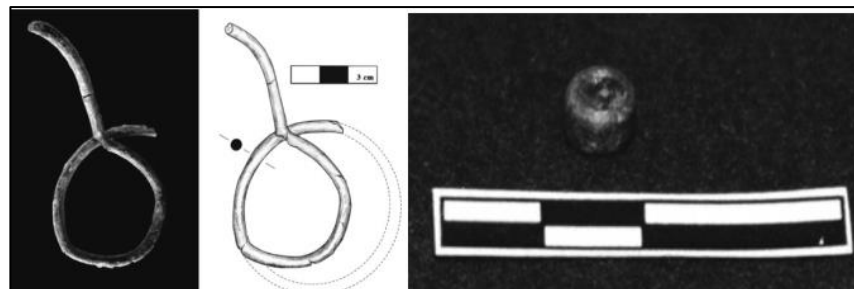
Resim 21

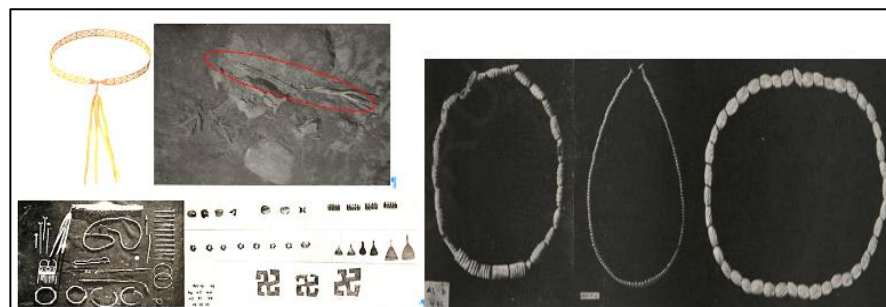
Resim 22

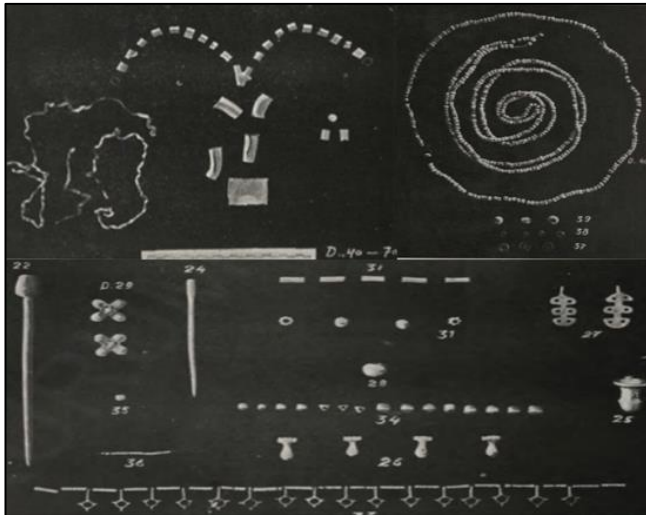
Resim 23

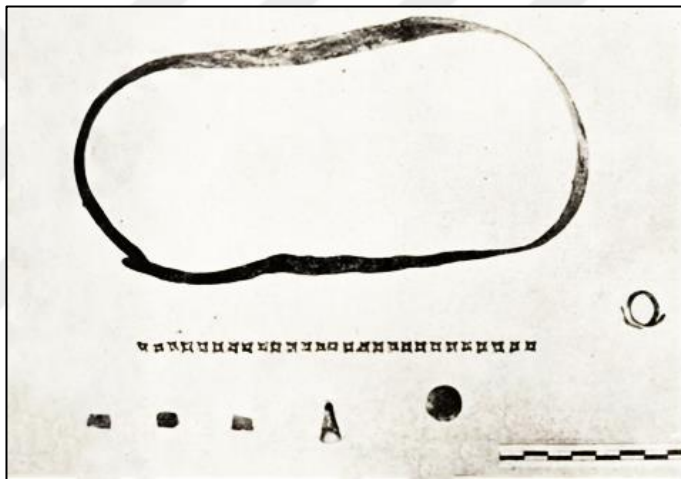
Resim 24

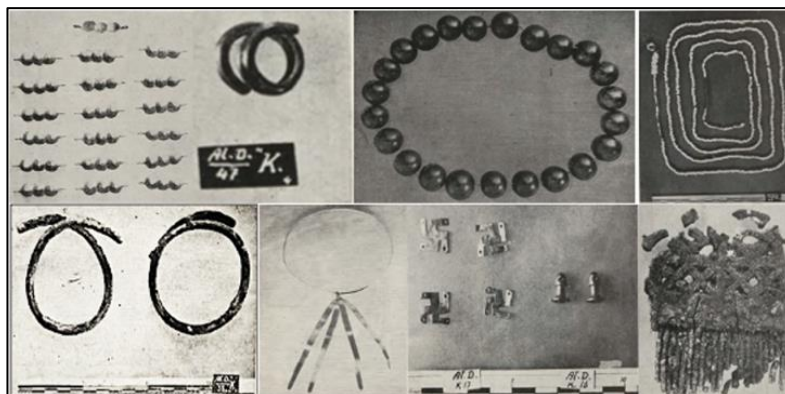
Resim 25

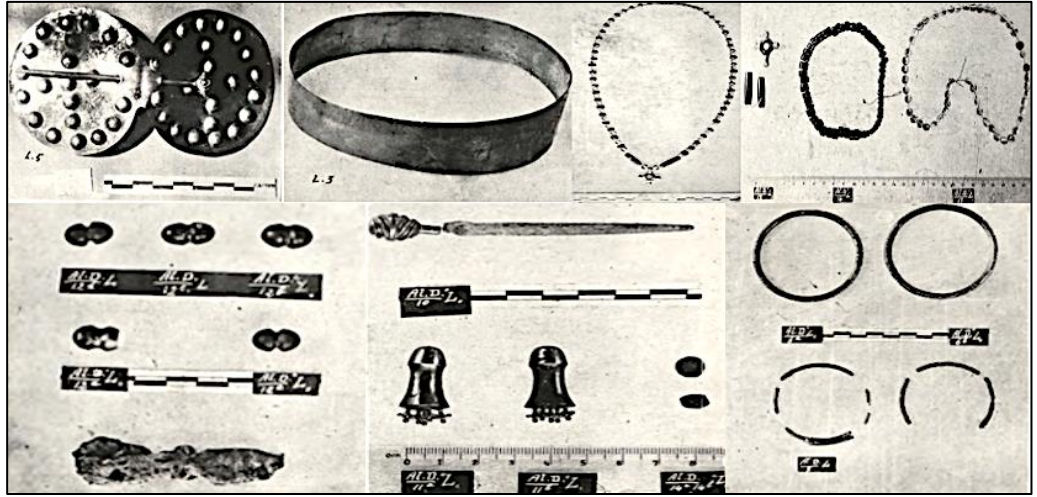
Resim 26

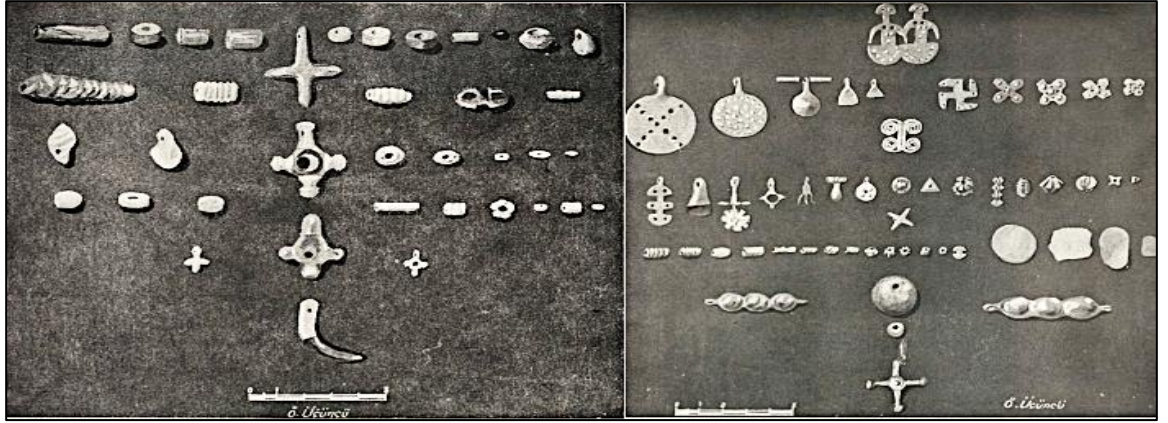
Resim 27

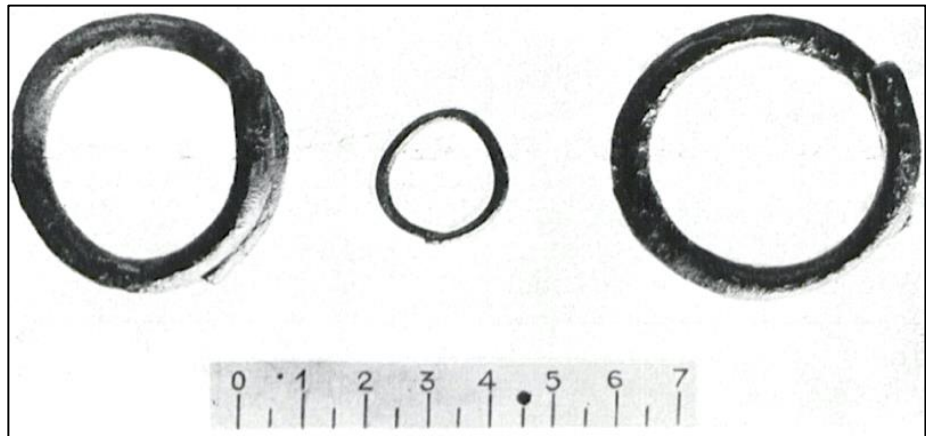
Resim 28

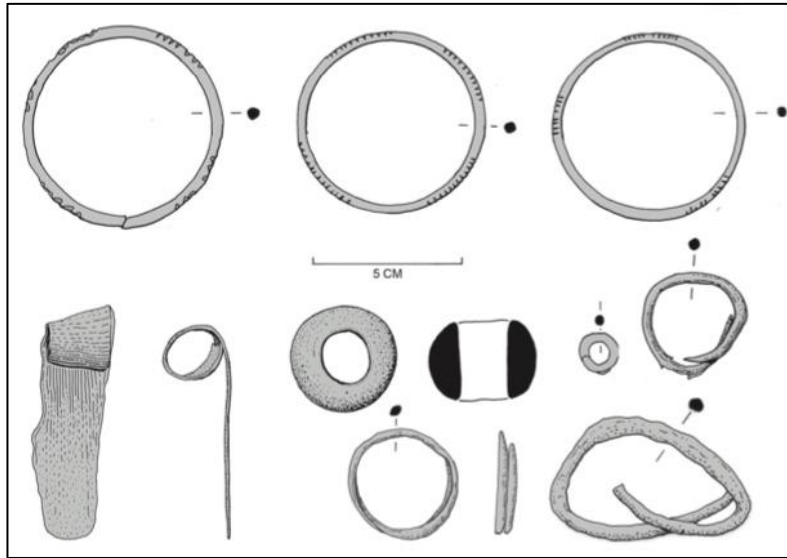
Resim 29

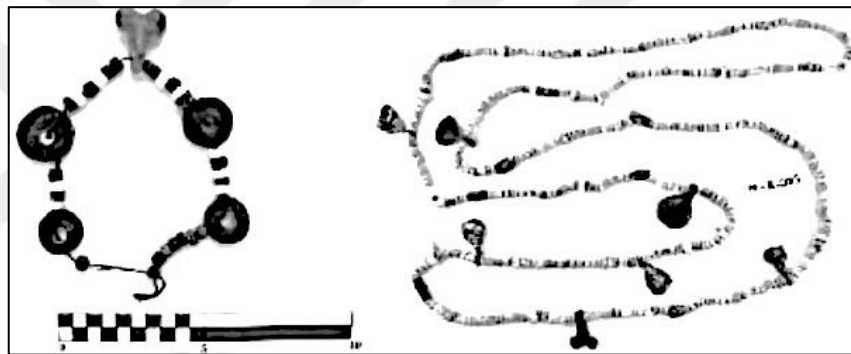
Resim 30

Resim 31

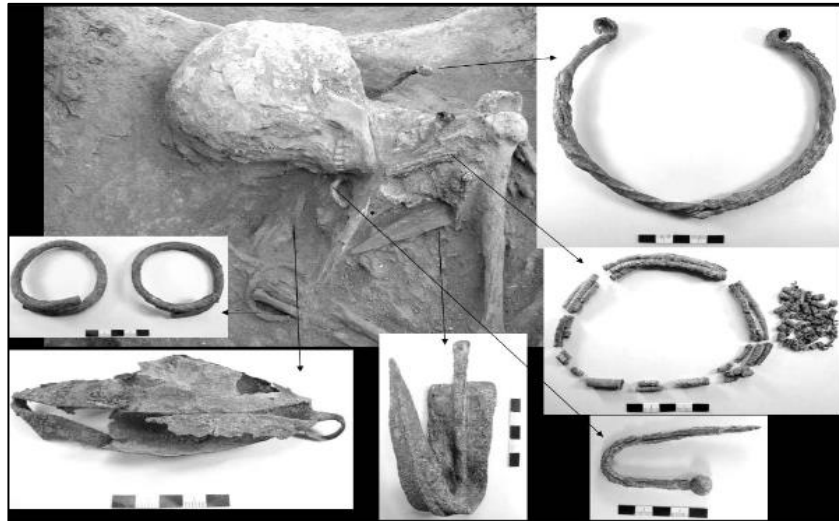
Resim 32

Resim 33

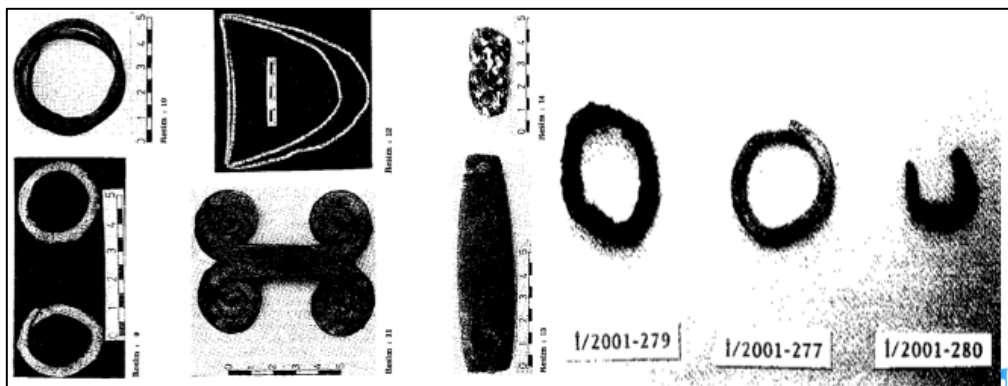
Resim 34

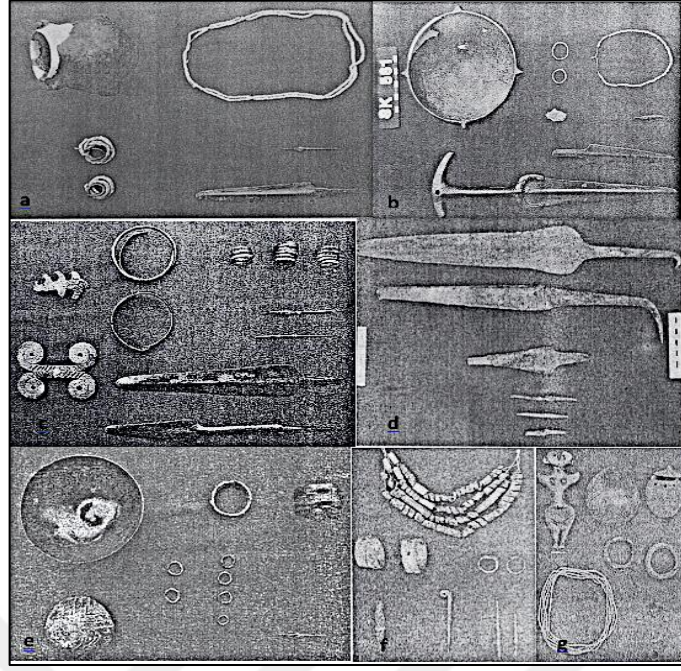
Resim 35

Resim 36

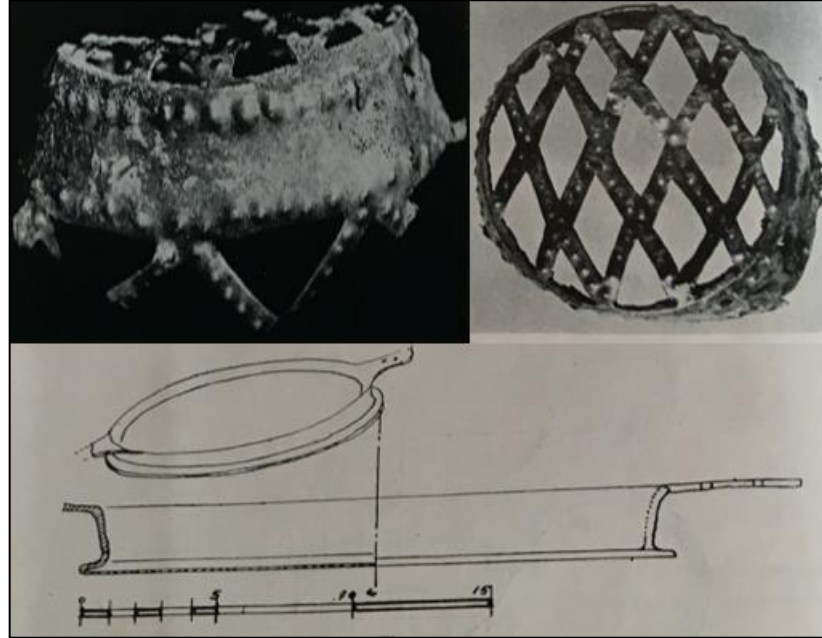

Resim 37

Resim 38

a. 40-46 kadın (Bilgi, 2011: Fig. 30); b- 45-70 kadın (Fig. 31b); c. 36-42 erkek (Fig.27b); d-46-62 erkek (Fig. 18); e. 3.5-5.5 çocuk; 1-1.5 Çocuk (Fig. 17b); g.6.5-8 çocuk (Fig. 19b)

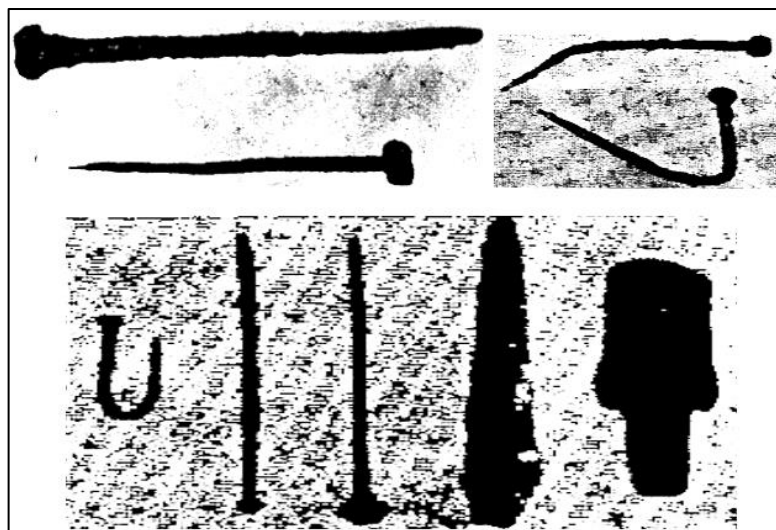
Resim 39

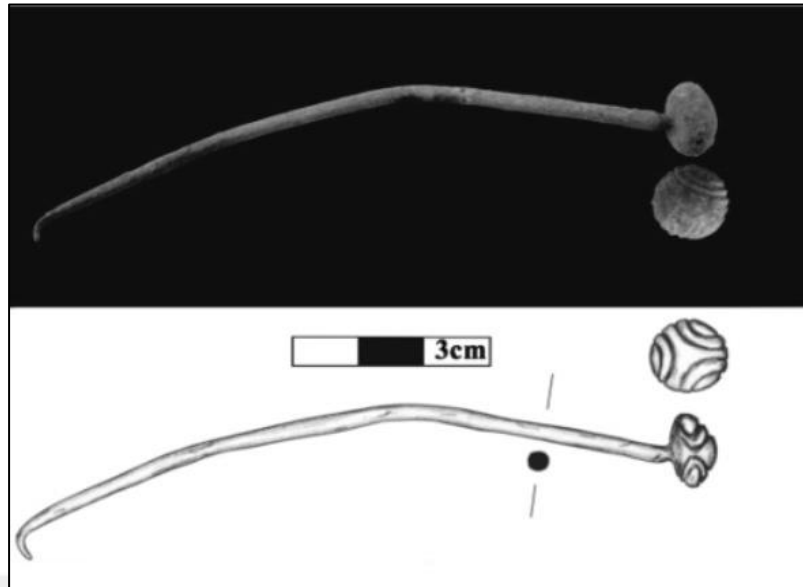
Resim 40

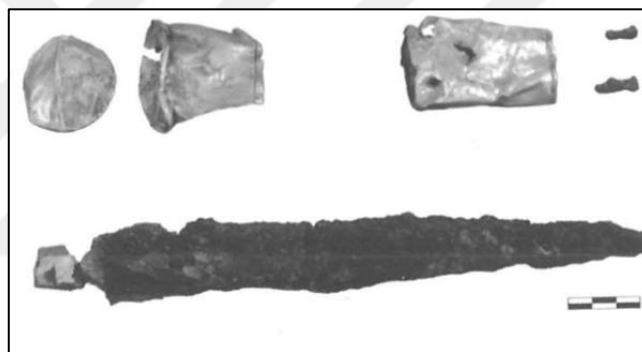
Resim 41

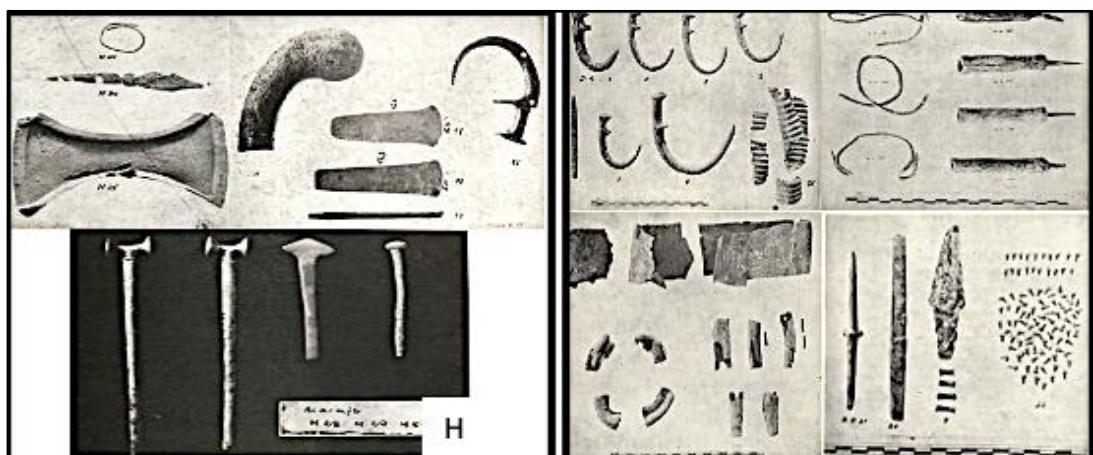
Resim 42

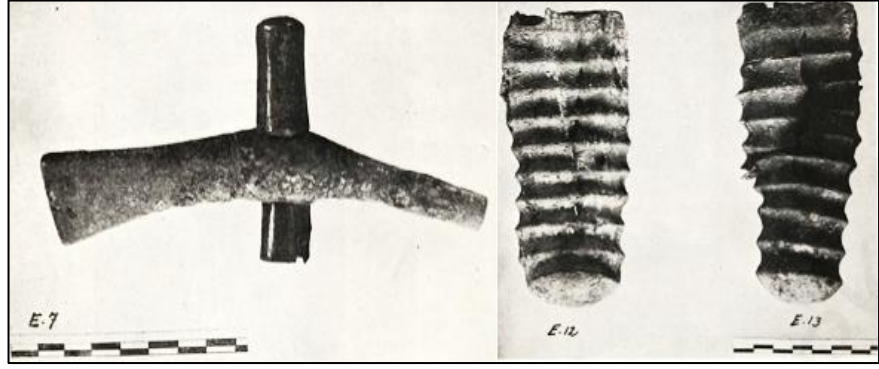
Resim 43

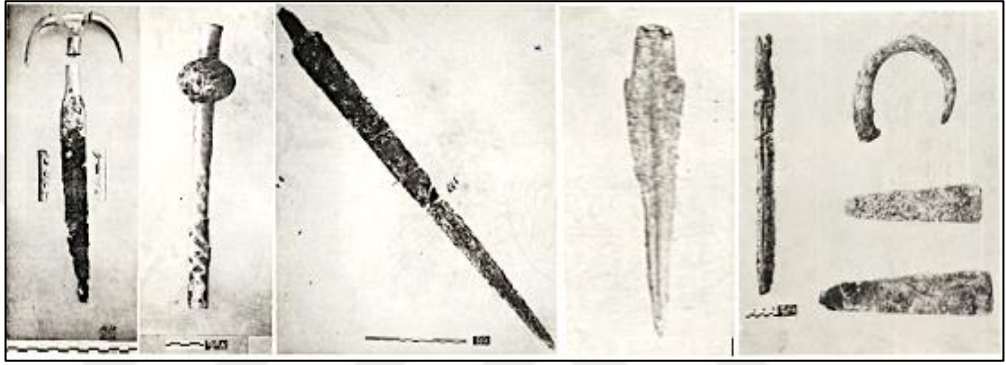
Resim 44

Resim 45

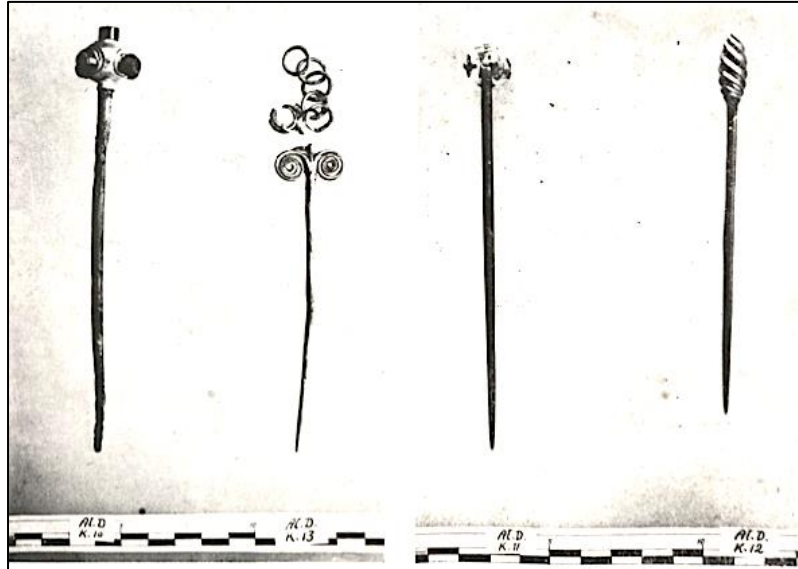

Resim 46

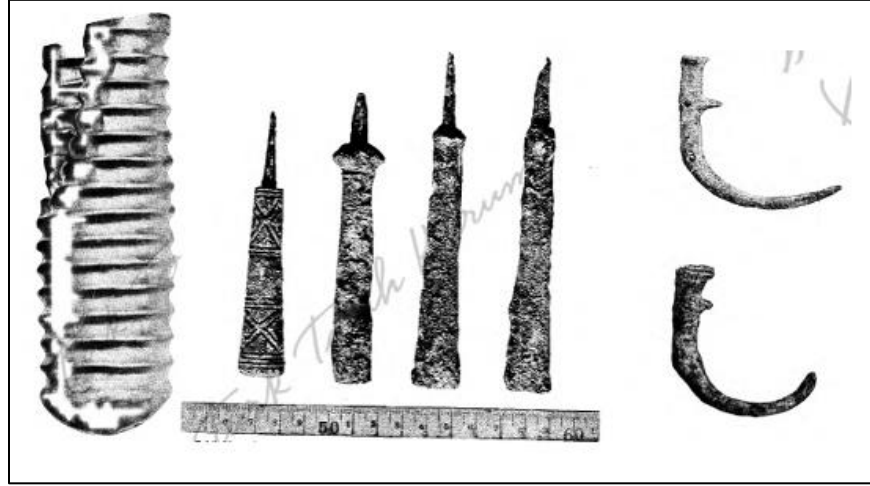

Resim 47

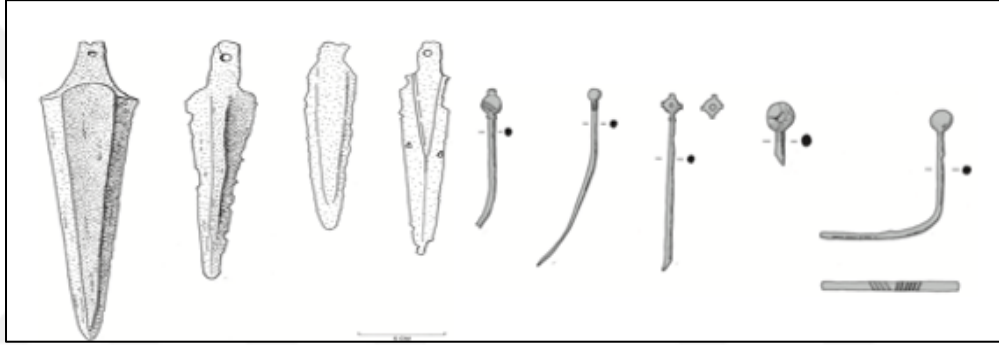
a-Altın Saplı Demir Kama; b-Altın Kaplama Saplı Taş Topuz; c-Uzun Kılıç; d-Gümüş Kama; e-Bakır Balta, Çengel, Keski

Resim 48

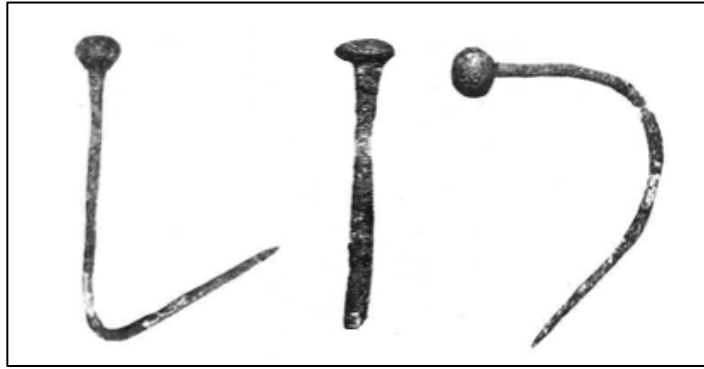
Resim 49

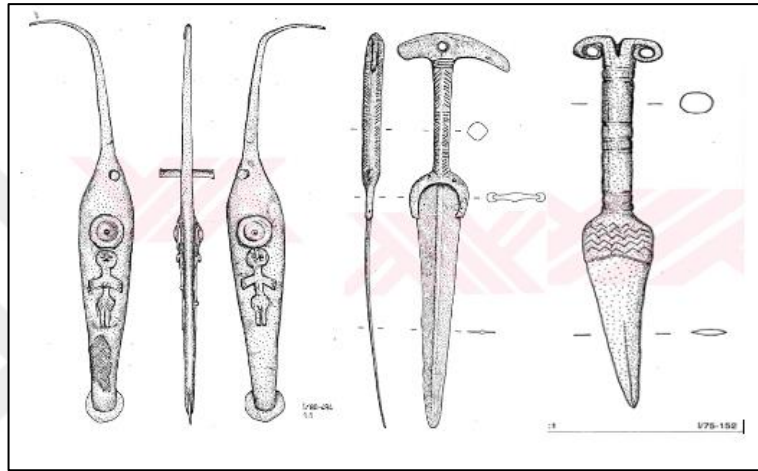
Resim 50

Resim 51
a-ağaç saplı balta; b-sap delikli balta; c- iğneler; d-iğneler; e-hançer

Resim 52

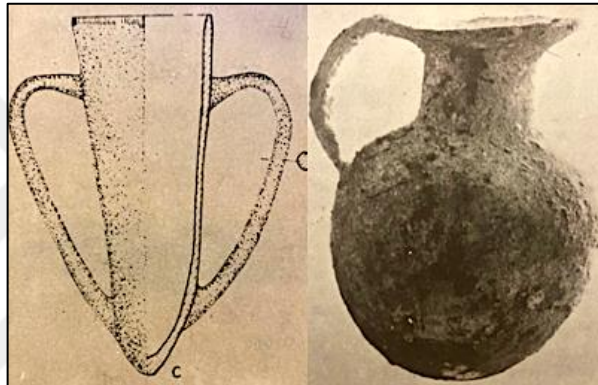
Resim 53

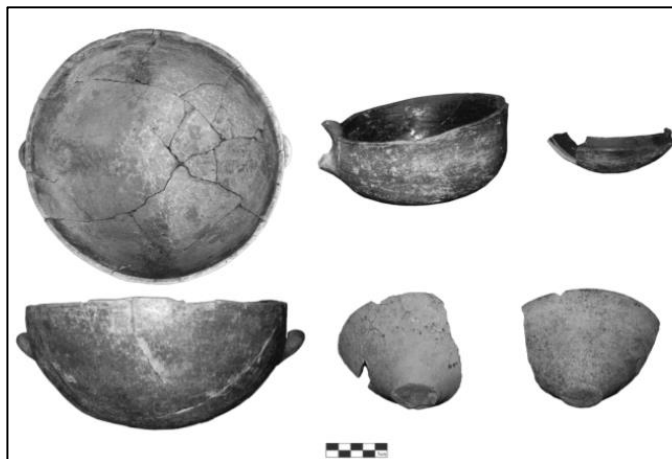
Resim 54

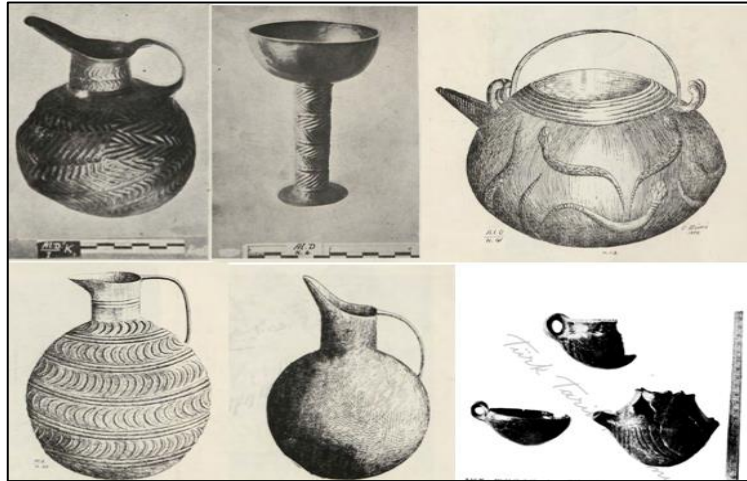
Resim 55

Resim 56

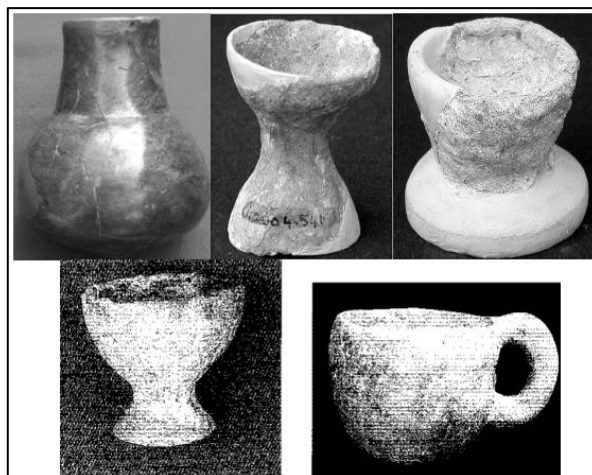
Resim 57

Resim 58

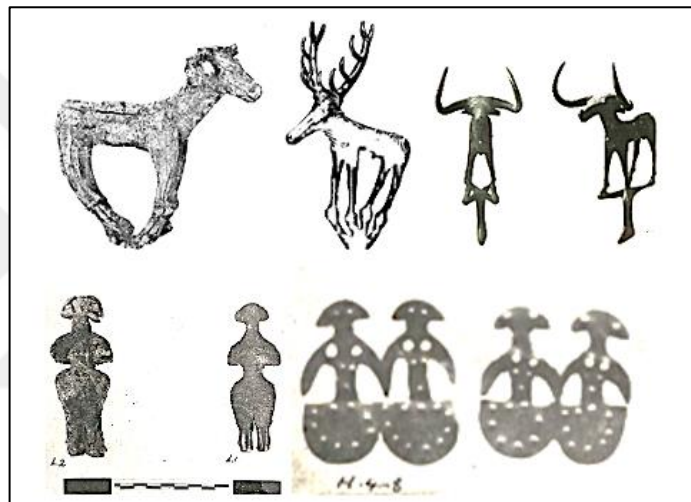
Resim 59

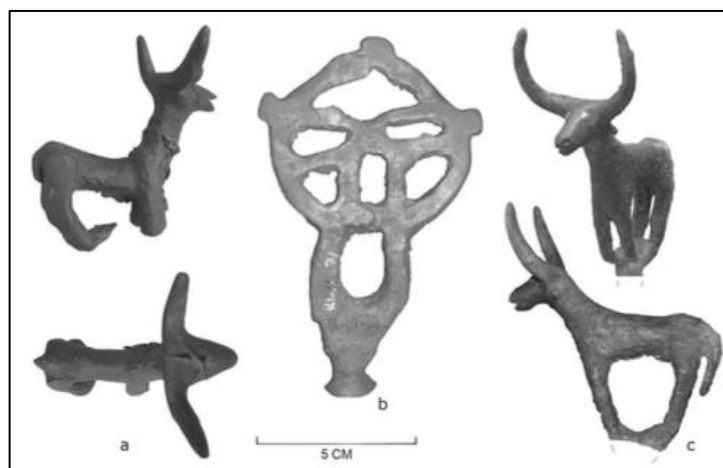
Resim 60

Resim 61

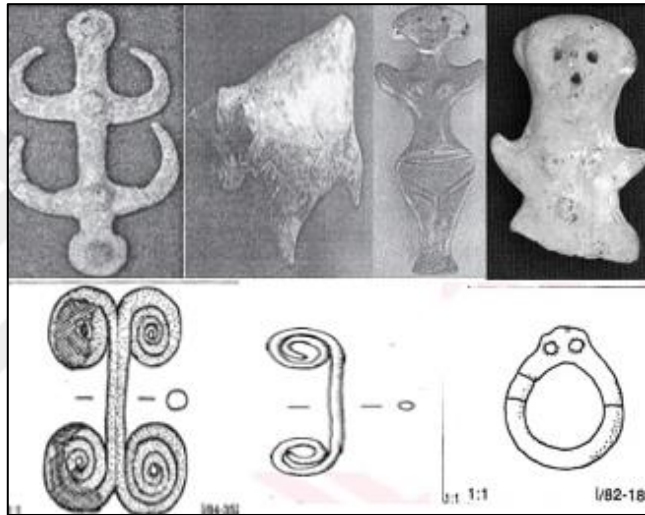
Resim 62

Resim 63

Resim 64

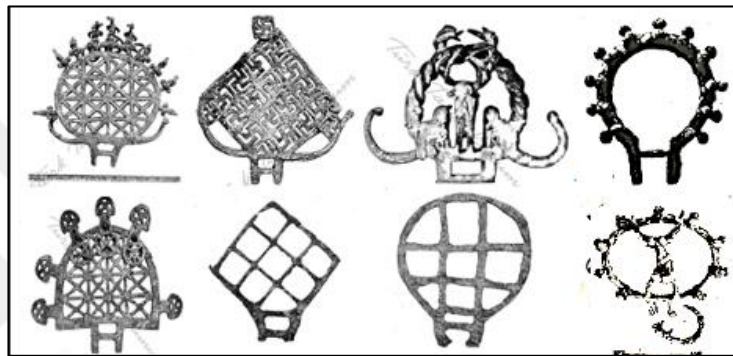
Resim 65

Resim 66

Resim 67

Resim 68

Resim 69

Resim 70

Resim 71

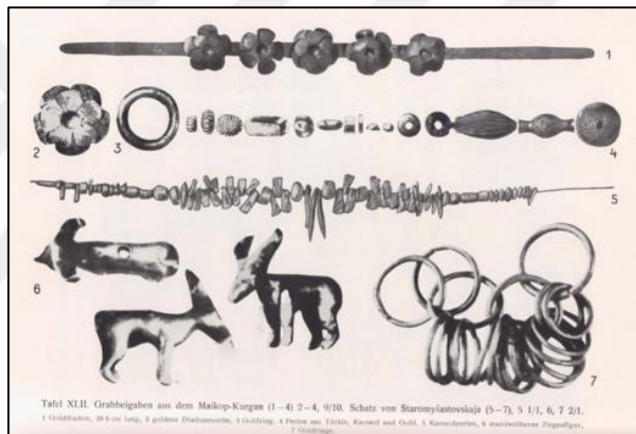
Resim 72

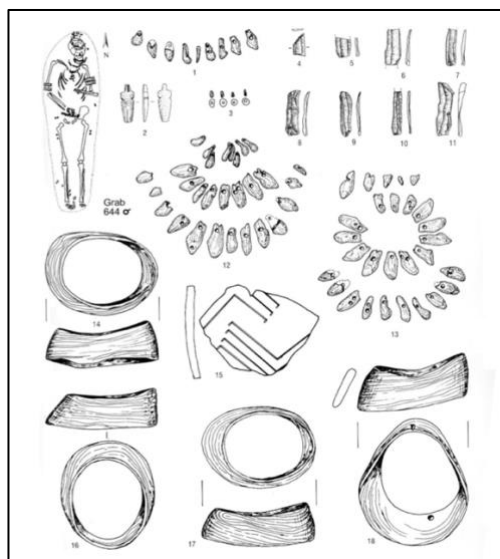
Resim 73

Resim 74

Resim 75

Resim 76

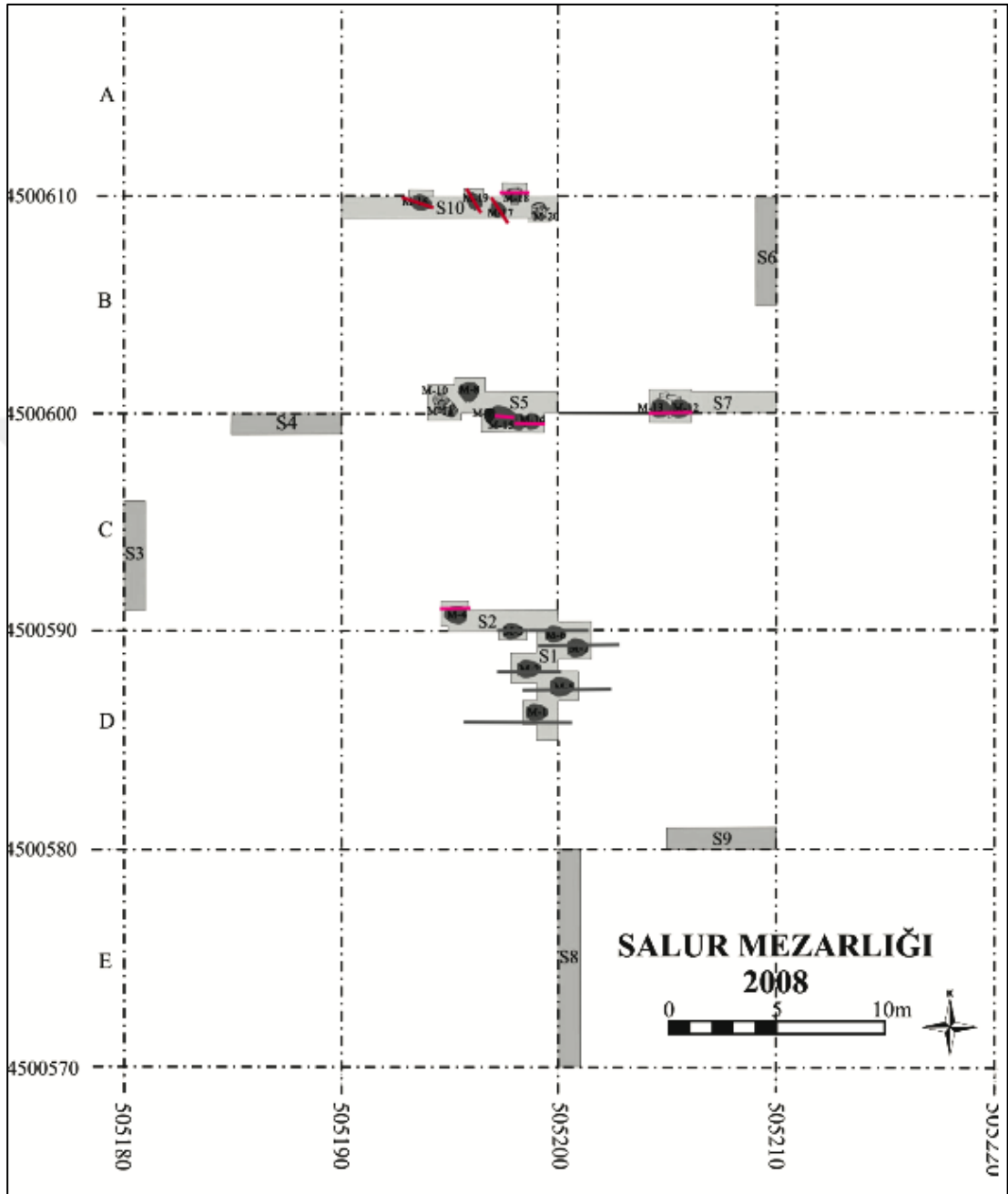

Resim 77

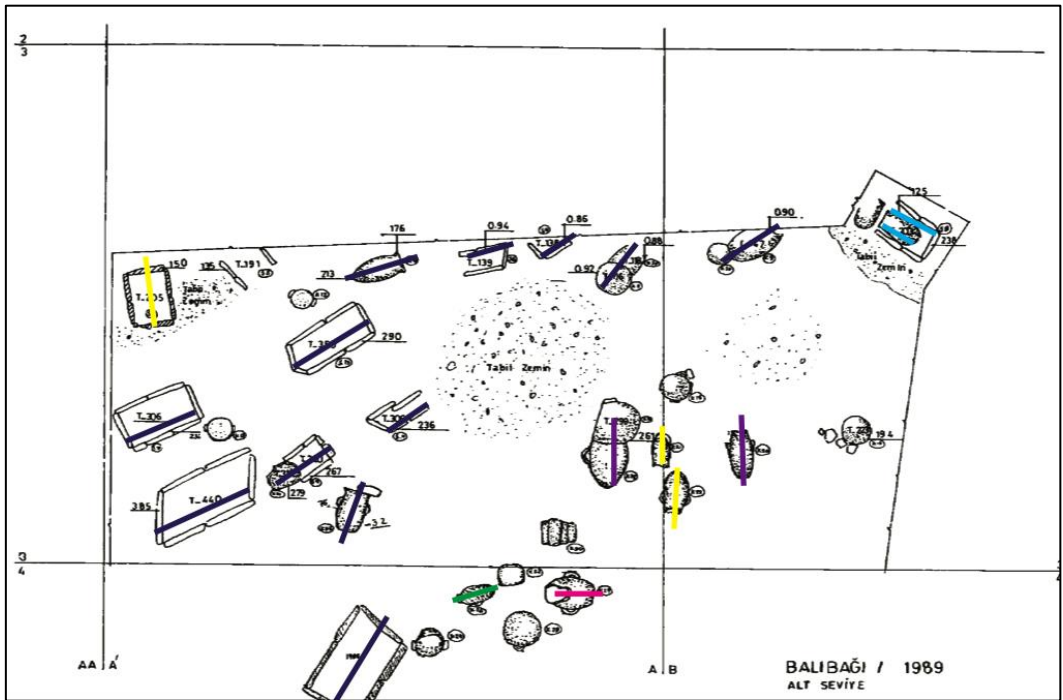
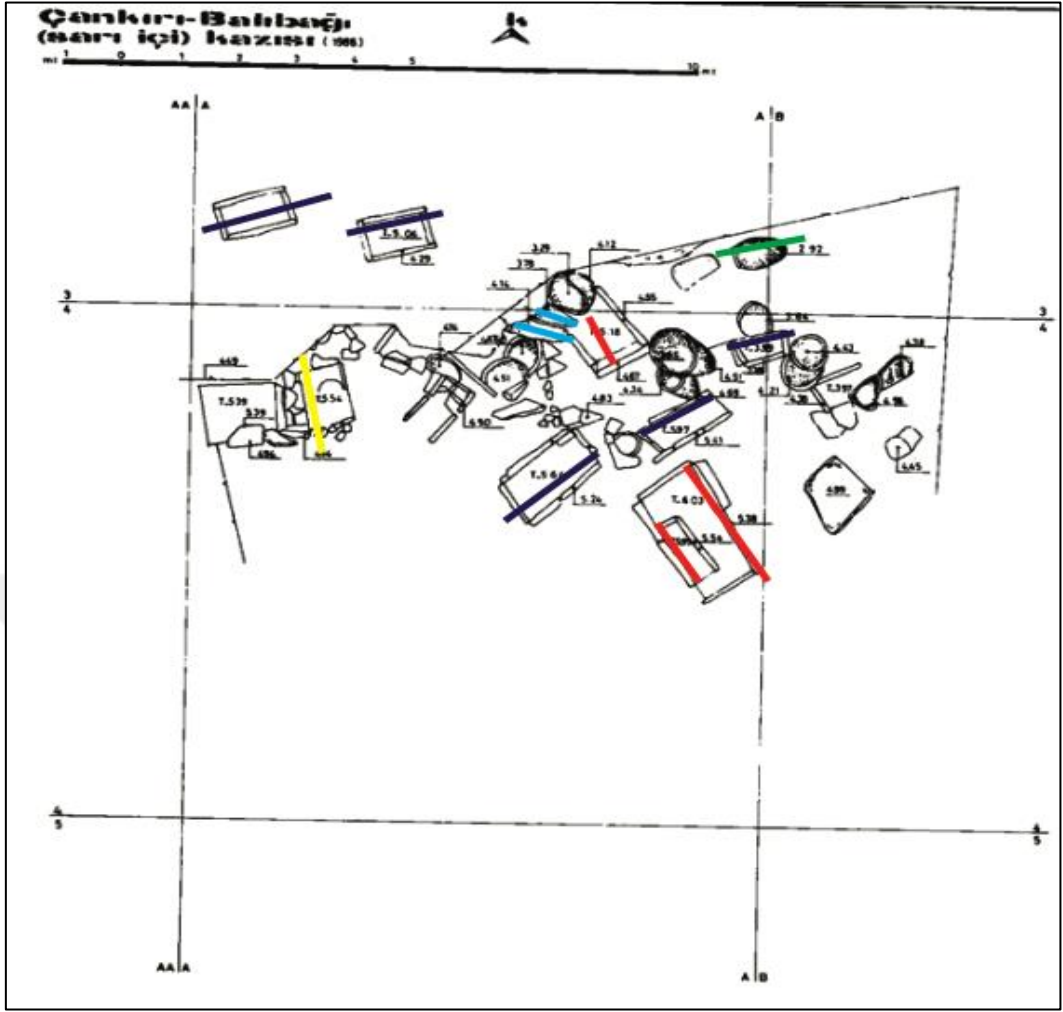

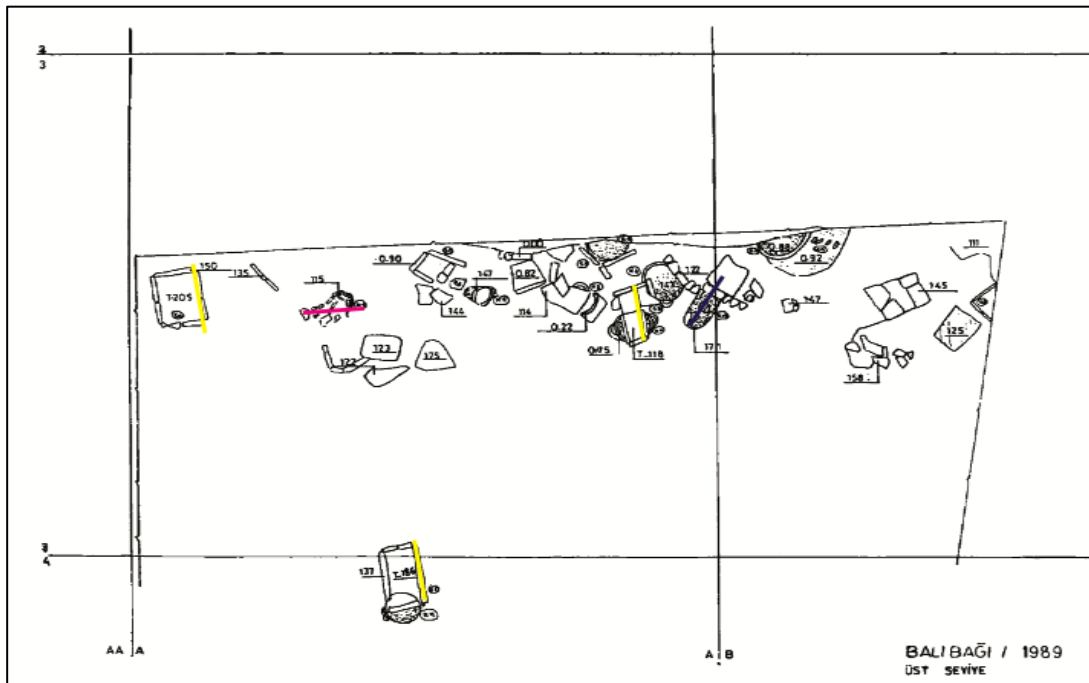
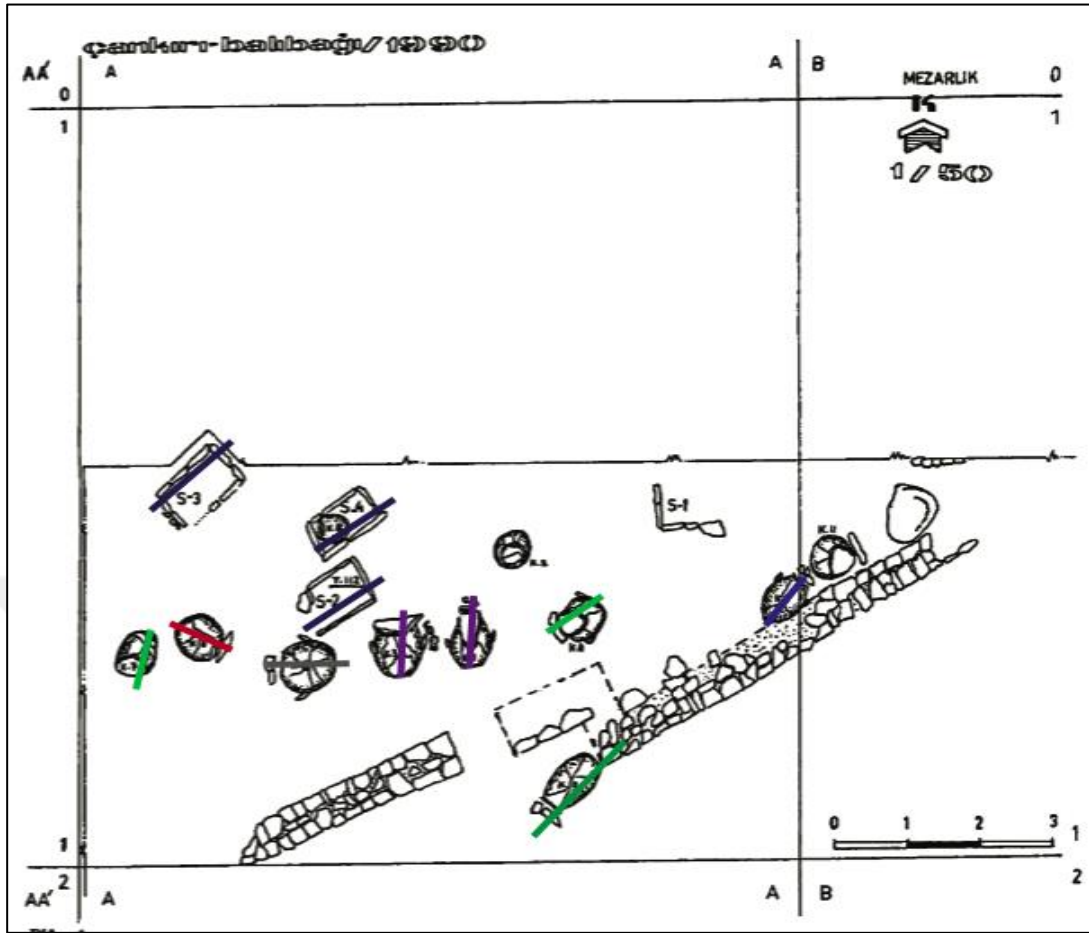
Resim 78

PLANLAR

Plan 1

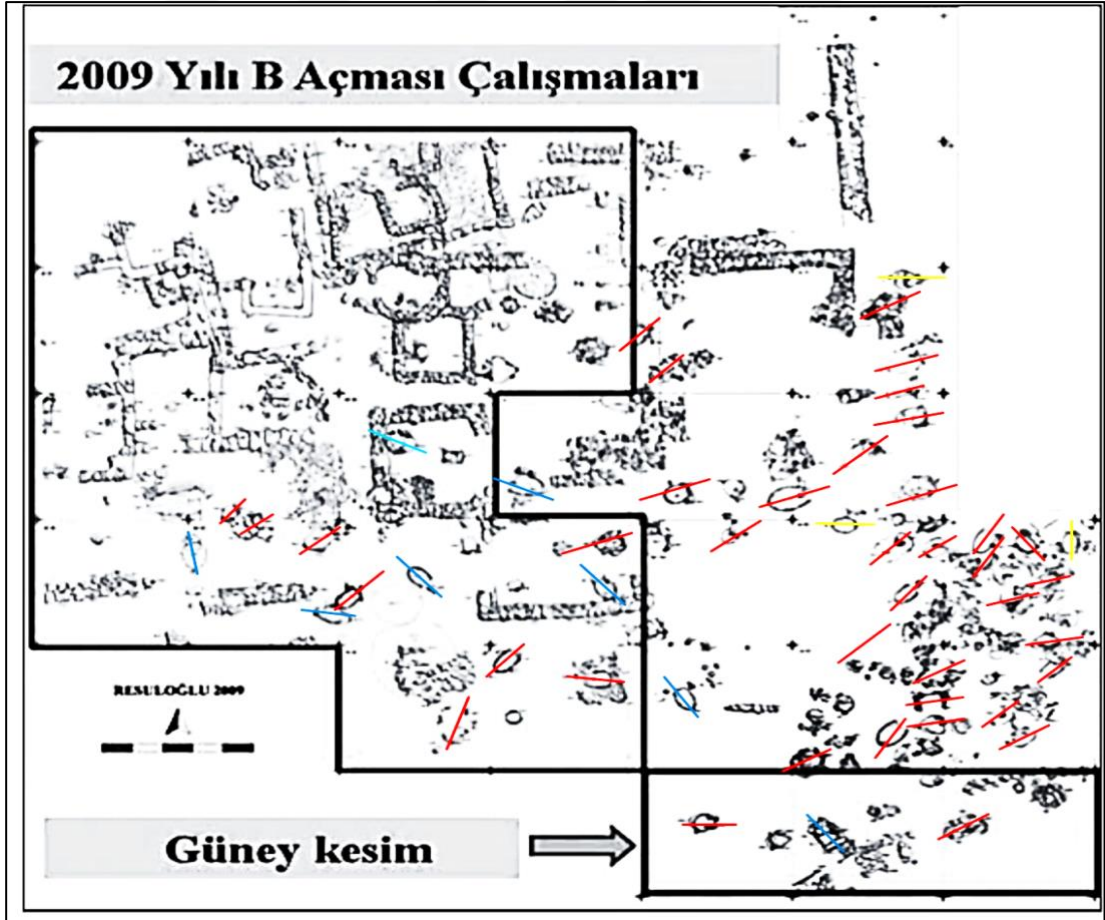

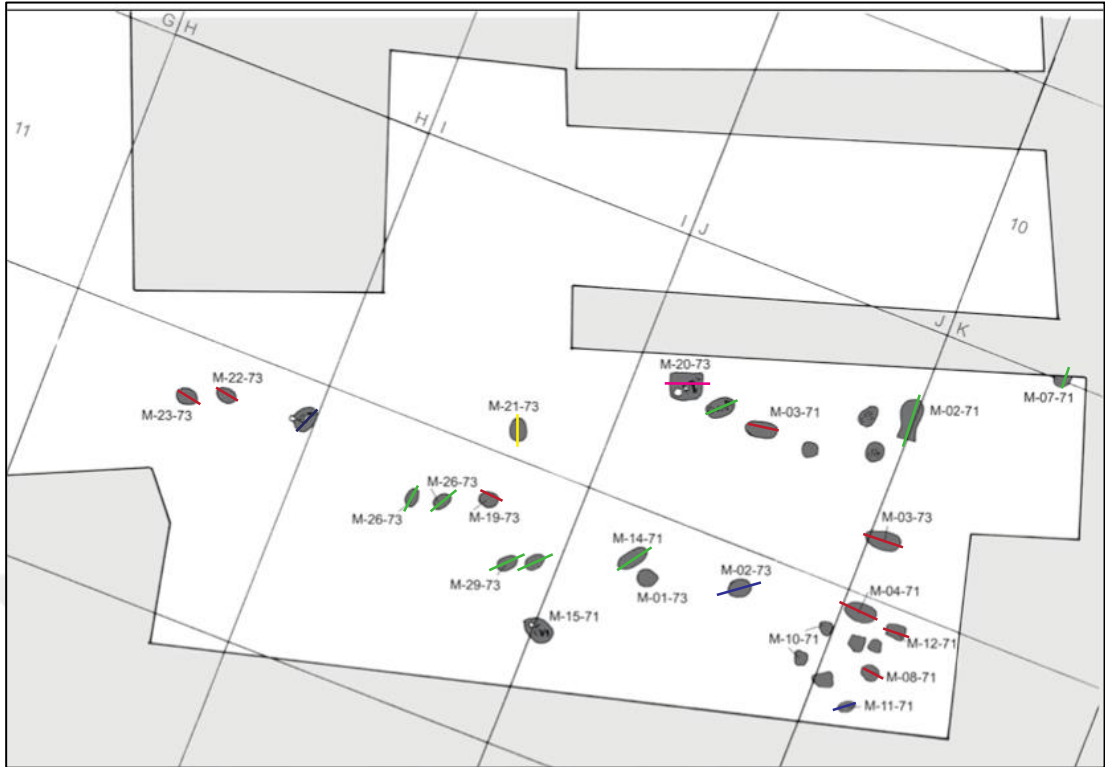
Plan 2

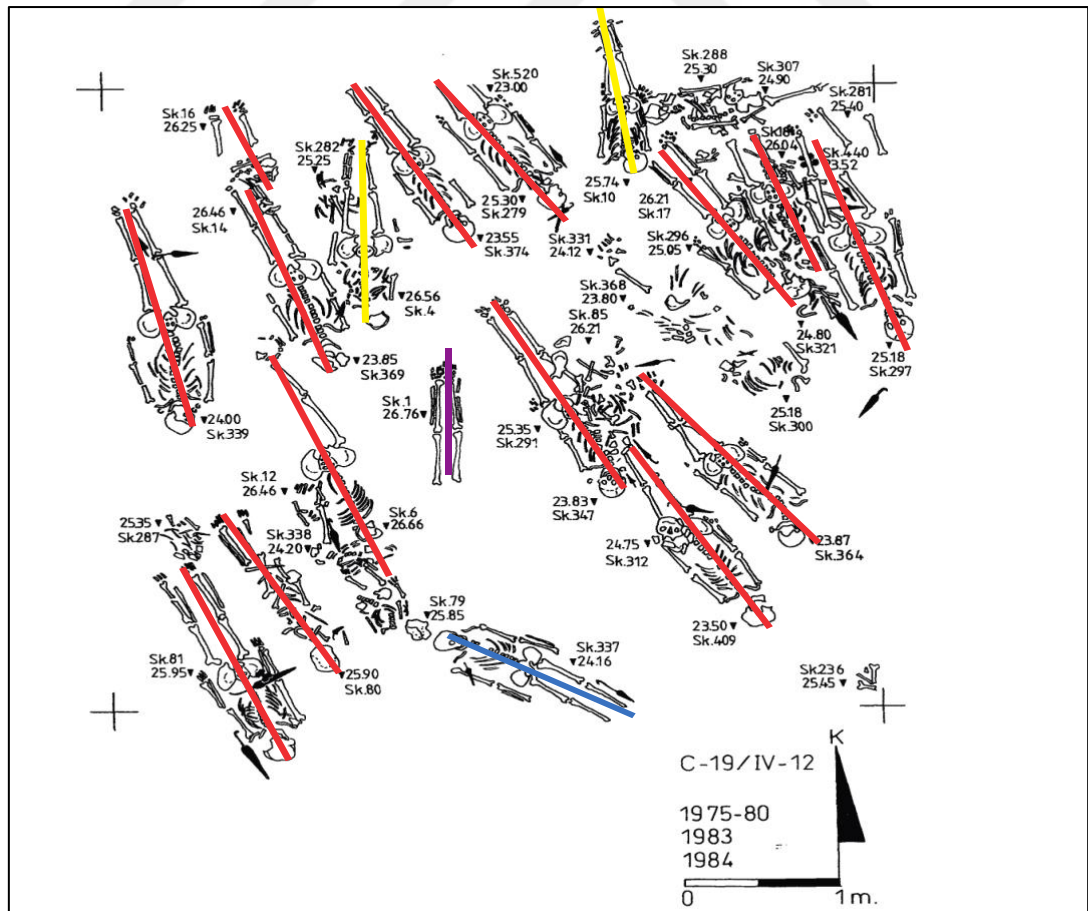
Plan 3

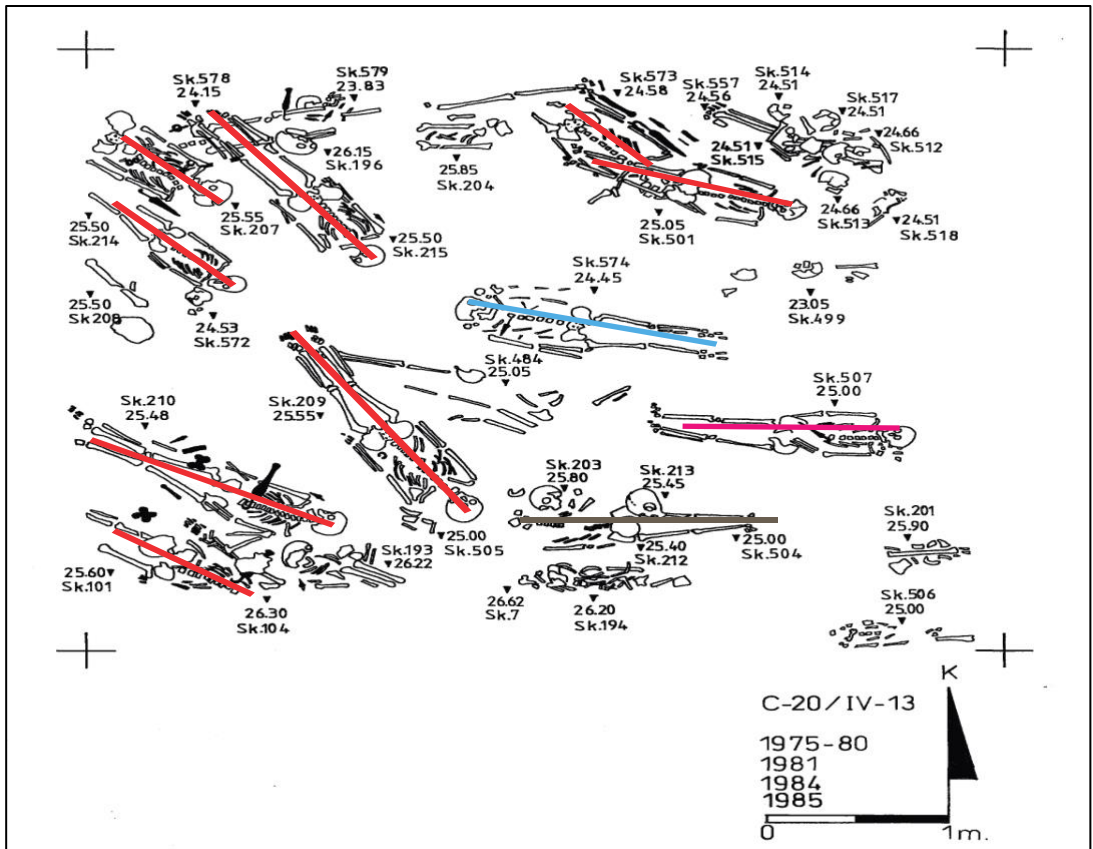
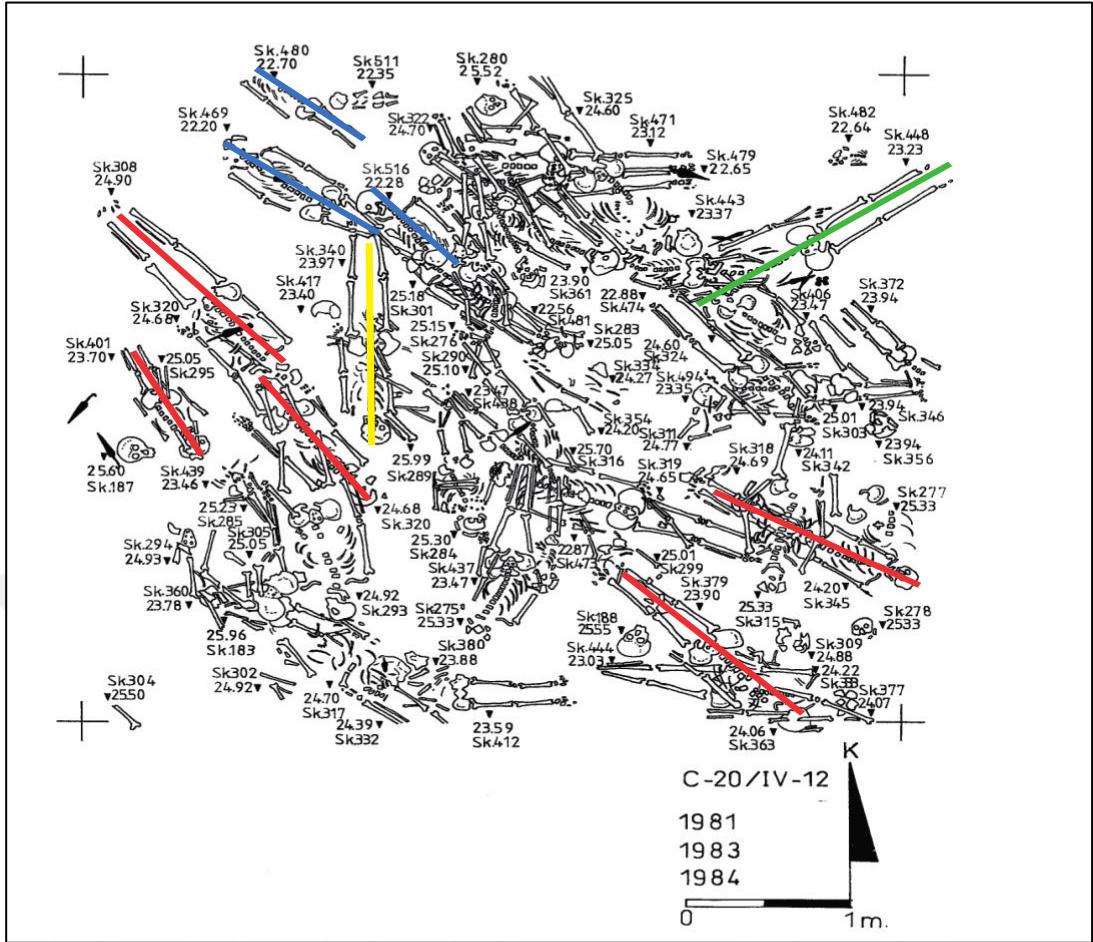

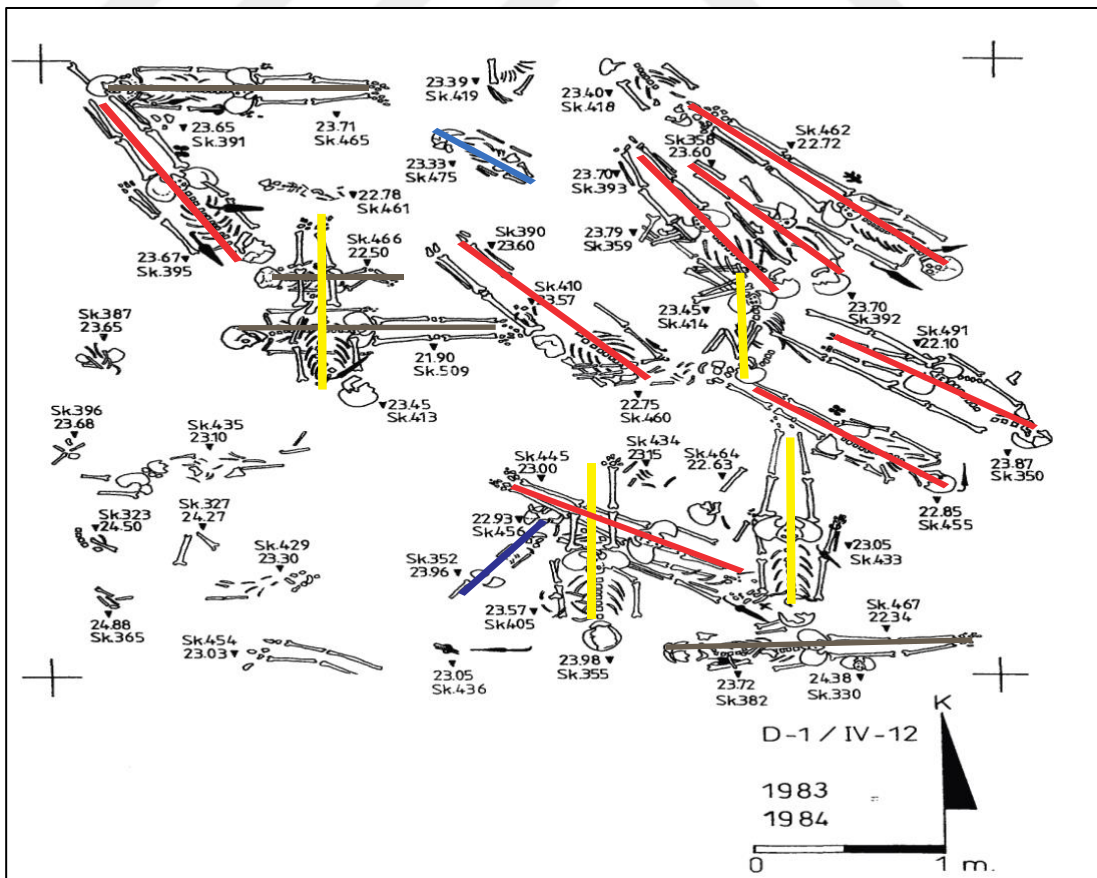
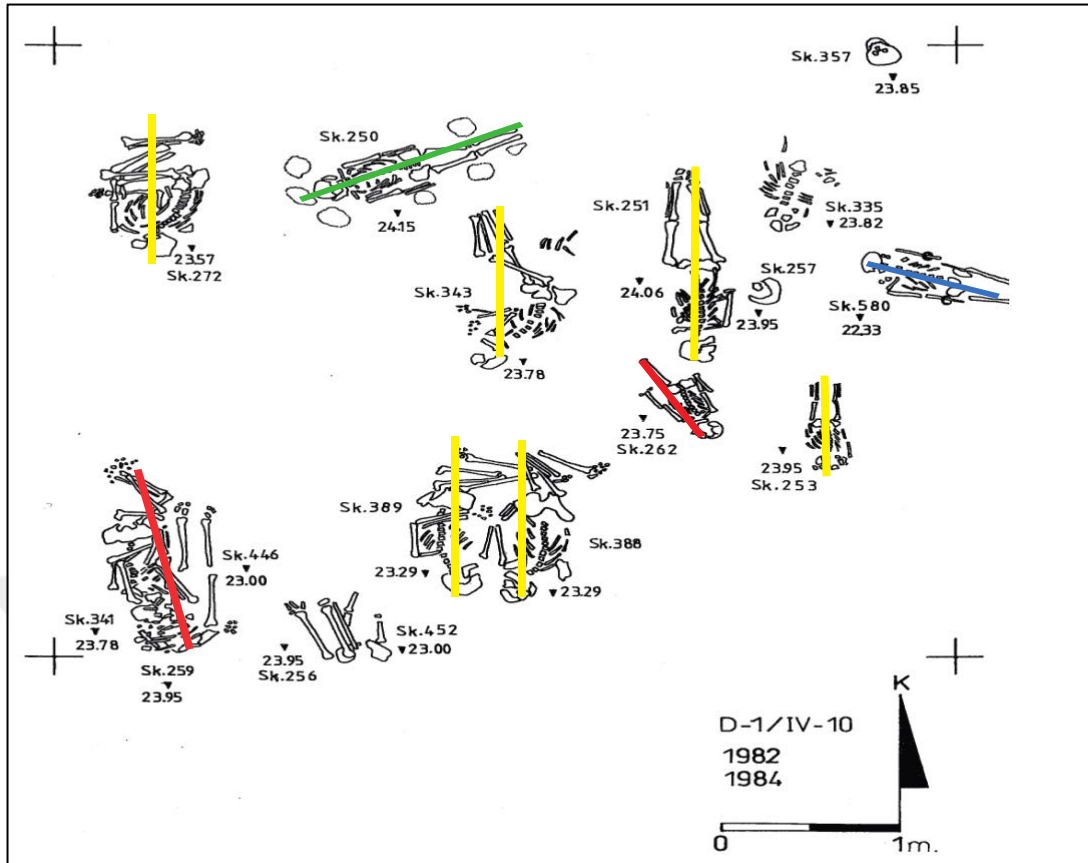
Plan 4

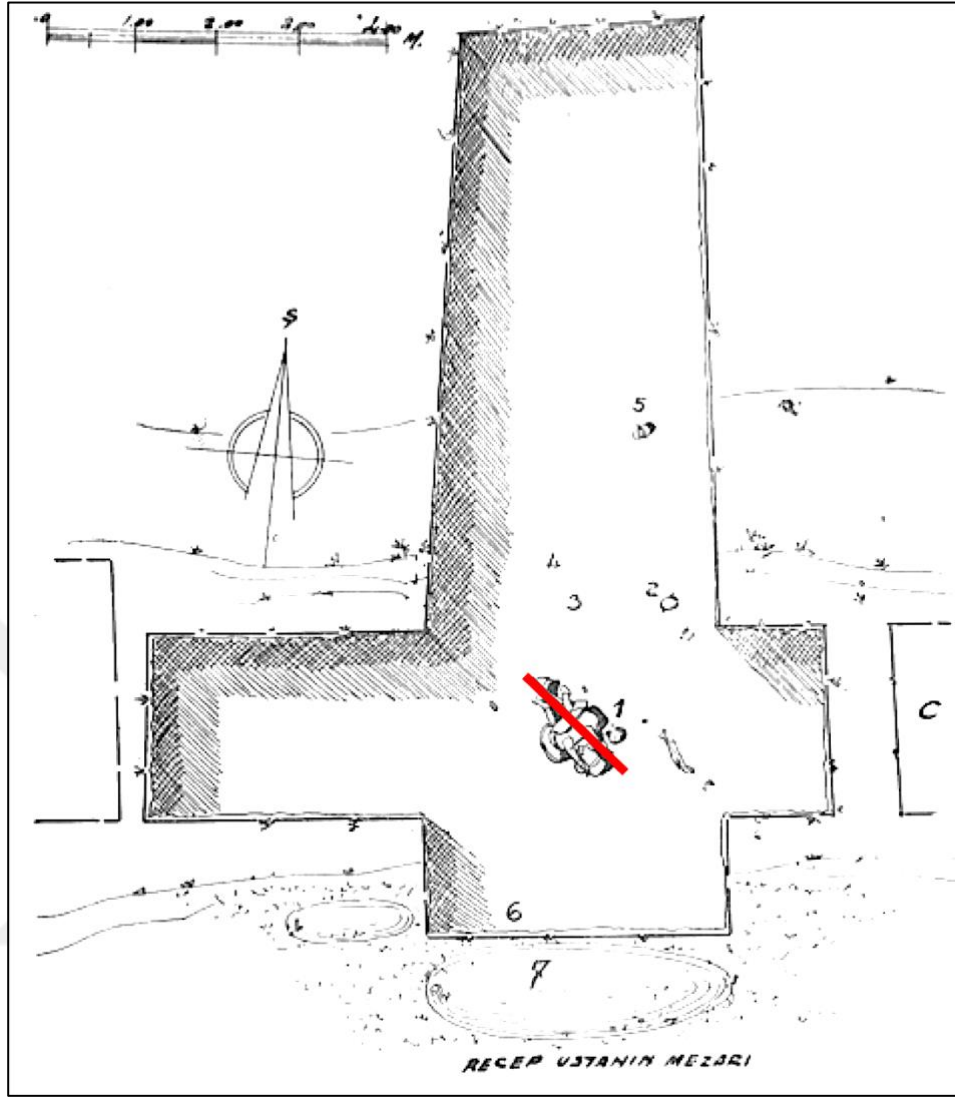

Plan 5

Plan 7